MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

F. SCHLEGEL'IN FRAGMANLARI ÖZELİNDE WITZ KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim GÜNAYDIN

Felsefe Ana Bilim Dalı

Felsefe Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Güçlü ATEŞOĞLU

HAZİRAN 2019

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

F. SCHLEGEL'IN FRAGMANLARI ÖZELİNDE WITZ KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim GÜNAYDIN

Felsefe Ana Bilim Dalı

Felsefe Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Güçlü ATEŞOĞLU

HAZİRAN 2019

İbrahim GÜNAYDIN tarafından hazırlanan F. SCHLEGEL'IN FRAGMANLARI ÖZELİNDE WITZ KAVRAMI" adlı bu tezin yüksek lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Güçlü ATEŞOĞLU
Tez danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Güçlü ATEŞOĞLU

Üye : Doç. Dr. Kurtul GÜLENÇ

Üye : Doç. Dr. Metin BAL

Yedek Üye : Doç. Dr. Cem KAMÖZÜT

Yedek Üye : Doç. Dr. Berna YILDIRIM

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

F. SCHLEGEL'IN FRAGMANLARI ÖZELİNDE WITZ KAVRAMI

ÖZET

Erken Alman romantiklerinin arasında gösterilen Friedrich Schlegel (1772-1829), romantik bir şair ve yazar olmasının yanında, eleştirmen ve filozof kimliğiyle Romantisizmin felsefî temellerini atan kişiler arasında sayılır. Schlegel, gençlik döneminde ele aldığı fragmanter metinlerle ağırlıklı olarak felsefeden tarihe, sanattan bilime, dinden toplumsal ve siyasal yapıya birçok şey hakkında görüşlerini dile getirmiştir. Bu fragmanter yazılar, onun zengin düşünce dünyasını vermekle beraber yer almış olduğu Erken Alman Romantisizm akımının manifestosu mesabesindedir.

Çalışmamız, *Witz* kavramını merkeze alarak metin odaklı yaklaşım üzerinden Schlegel'ın *Kritische Fragmente* ve *Ideen* gibi fragmanter yapılı metinlerine odaklanmasının yanında *Athenäums-Fragmente* içerisinde yer alan ona ait fragmanlarına da yoğunlaşmaktadır. Bir taraftan ilgili metinler özelinde Schlegel'ın felsefî düşüncesinin köşe taşlarından olan *Witz* kavramı, biçimsel ve anlamsal açıdan analiz edilmiş diğer taraftan da kapsayıcı bir bakış açısı yakalamak adına ilgili kavramın, Tin [*Geist*], akıl [*Vernunft*], anlama yetisi [*Verstand*], imgelem [*Einbildungskraft*], imgelem gücü [*Fantasie*], Anlam [*Sinn*] gibi terimlerle olan münasebetleri çalışmanın içerisine konularak incelenmiştir.

Witz ve onun bağlantılı olduğu terimler kavramsal olarak analiz edildikten sonra, portrenin bütününü görmek adına Schlegel'ın ilgili metinlerde yer alan sanat ve felsefeye dair düşünceleri, *Witz* özelinde ele alınarak tahlil edilmeye gayret edilmiştir. Böylelikle birkaç açıdan ele alınan *Witz*'in Schlegel'ın düşünce dünyasındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Witz, Geist, Vernunft, Verstand, Einbildungskraft, Fantasie, Sinn, Sanat, Felsefe.

F. SHELEGEL'S CONCEPT OF WITZ IN THE CONTEXT OF FRAGMENTS

ABSTRACT

Friedrich Schlegel (1772-1829), who is among the Early German Romantics, is considered to be a romantic poet and writer, as well as a builder intellectual foundations of Romanticism as a critic and philosopher. During his youth, Schlegel presented his views on many things from philosophy to history, from art to science, from religion to social and political structure with the fragmentary writings he wrote. These fragmentary writings give Schlegel's world of thought besides the way of the manifestos of the early German Romanticism.

Our study at the center of the concept of *Witz* focuses on texts of Schlegel *Kritische Fragmente* and *Ideen* and concentrates on his fragments in *Athenäums-Fragmente* using the text-oriented approach. Concept of *Witz* which is one of the cornerstones of Schlegel's philosophical thought is analyzed in terms of formal and semantic aspects. In order to obtain an inclusive perspective, *Geist*, *Vernunft*, *Verstand*, *Einbildungskraft*, *Fantasie*, *Sinn* are included in the study to understand semantic and fundamental relations between them and the related concept *Witz*.

After that *Witz* and related terms are conceptually analyzed, Schlegel's ideas on art and philosophy are examined on the frame of concept of *Witz* to capture a holistic perspective. In this way, the position of *Witz* in Schlegel's world of thought is identified in a few respects.

Keywords: Witz, Geist, Vernunft, Verstand, Einbildungskraft, Fantasie, Sinn, Art, Philosophy.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET vii

ABSTRACT ix

İÇİNDEKİLER xi

1. GİRİŞ 1

2. WITZ KAVRAMININ ANALİZİ 7

2.1. Witz'in Biçimsel ve Anlamsal Kökeni 7

2.2. Eleştirel Fragmanlar'da Witz 14

2.3. Athenaeum Fragmanları'ında Witz 31

2.4. İdeler'de Witz 47

2.5. Witz'in Anlamsal Bağlantıları 51

2.5.1. Geist [Tin] 51

2.5.2. Vernunft [Akıl] 62

2.5.3. Verstand [Anlama Yetisi] 64

2.5.4. Sinn [Anlam] 66

2.5.5. Einbildungskraft-Fantasie [İmgelem -İmgelem Gücü] 68

3. WITZ'İN FELSEFE VE SANATLA İLİŞKİSİ 73

3.1. Felsefe ve Witz 73

3.2. Sanat ve Witz 91

4. SONUÇ 98

5. KAYNAKLAR 100

6. ÖZGEÇMİŞ 103

1. GİRİŞ

Erken Dönem Alman Romantisizminin başlangıcı, XVIII. yüzyılın son yıllarının ekonomik, sosyal, politik ve ahlakî derin krizlerinin olduğu bir zamana tekabül eder.[1] Bu krizlerin kavşağında zuhur eden bir görüngü olarak Erken Dönem Alman Romantisizmi, ne salt edebî bir harekete ne o yüzyılda yaşanılanlara karşı ortaya çıkan eleştirel bazda yeni bir duyarlılık hamlesine ne de sanat ve estetik kuramının klasik sorularının yeniden başlamasına basitçe indirgenebilir, bilakis o, bu dile getirilenleri ve daha fazlasını içermesinin yanında özellikle eleştirinin zirve çağında eleştirinin bizzat kendisi tarafından başlatılmasından dolayı, derinlikli bir felsefî kökene de sahiptir.[2] Bundan dolayı Erken Dönem Alman Romantisizminin felsefî olma durumu sadece bir kökene atıfta bulunmaz, bilakis onun felsefî kökeni bunu içermekle beraber bundan daha büyük, daha kapsamlı ve daha derinlikli bir şeye gönderme yapar. Nitekim bu çalışmada Schlegel özelinde Erken Dönem Alman Romantisizminin bu ırasallığı daha yakından görülecektir. Zira Schlegel'ın köklerinde olan bu felsefî olma durumu yapılagelen bütün erken romantik işlerde, yazılarda ve eserlerde kendisini göstermektedir. Ayrıca bu mümbit zemin ona sınırsız olanaklar sağlayarak onun tinselliğini günümüze kadar taşır ve böylece onu her daim aktüel olan ile eklemleyerek ki nitekim özellikle Erken Dönem Alman Romantisizminin ruhu bunu gerektir, onun, felsefî-edebî üretim noktasındaki yaratıcı vasfıyla klasikleşmesine bir başka ifadeyle mutlak olana geliştirdiği tavrı üzerinden ebedîleştirilmesine olanak sağlar. Böyle bir durumda, eleştirel bir zeminde kendini ortaya koyan şey olarak felsefî olan, Erken Dönem Alman Romantisizminin kendisinin ayrılmaz bir parçasına dönüşür ve bizzat çağın Tininden beslenerek kendini mutlak olan ile yakınlaştırma gayretine sokar. Böylece denilebilir ki eleştirel biçimdeki bu felsefî durum, Erken Alman Romantisizminin kendisini yönetir olmuştur.

---

[1] "Almanya, üçlü bir krize batmıştır: kültüre erişen, ancak geleneksel olarak cüppe ya da kürsüye yönelttiği evlatları için artık iş bulamamaya başlayan bir burjuvazinin sosyal ve ahlakî krizi; birileri için tedirginlik diğerleri için hayranlık uyandıran model olan ve Fransızların işgali yüzünden anlaşılmazlığı daha da hassaslaşan Fransız İhtilali'nin politik krizi; son olarak, birileri için anlaşılmaz diğerleri için kurtarıcı ama yıkıcı olan ve acilen kendi eleştirel onarımını ister görünen kantçı eleştiri." P. Lacoue-Labarthe, Jean-Luc Nancy, *Edebî Mutlak: Alman Romantizmi Edebiyat Kuramı*, çev, Sevgican Toy Teysseyre, İnsan Yay., İstanbul, 2015, s. 18-20.

[2] *A.g.e.*, s. 52.

Erken Alman Romantisizminin temelinde felsefî bir köken yatmasından dolayı, bu görüngü anlaşılmak istenirse eğer bu da ancak felsefî bir yolla mümkün olacaktır. Nitekim Romantisizm, ne tamamen ne de sadece felsefî olmasa da ki burada kayda değer edebî, estetik vb. yazınsal alanlardaki tezahürlerini düşünmek gerekir, yalnızca felsefî olandan çıkarak, felsefeye kendine özgü ve bununla birlikte önceden görülmemiş eklemlenmesinde ciddi olarak kavranabilir; hatta ona sadece bu yolla ulaşılabilir denilirse pek de tutarsız bir yargı olmaz.[3] Muhakkak Schlegel için de bu durum söz konusu olacaktır. Bu çalışmada onun kaleminden çıkan fragmanları detaylı bir şekilde incelerken görüleceği gibi, onun felsefî olan ile münasebeti yalnızca bir alıntı ya da göndermeden ibaret olmayıp bizzat felsefî olanın inşasına dönüktür. Nitekim bu felsefî inşa Schlegel'da Witz'in dümenini eline aldığı ve her daim değerli fikirlerin doğmuş olduğu bir evrende gerçekleşir. Ayrıca felsefî olan Schlegel'ın kaleme almış olduğu yazılarda, yapmış olduğu işlerde çevirdiği eserlede hissedilmesinin yanında bizzat onun mütemadiyen değişen yaşam serüveninde de müşahede edilmektedir.

XVIII. yüzyılın son yıllarının yukarıda geçen derin krizlerinin yaşanmış olduğu bu döneme damgasını vuran Erken Dönem Alman Romantikleri, felsefe, sanat ve edebiyatla iç içe olan ve birbirini beslemekle kalmayıp pratik alanda birbiriyle kaynaşmış, felsefî-edebî ürünler ortaya koymaya ve bu bağlamda felsefî bir zemin oluşturmaya gayret etmişlerdir. Özellikle August ve Friedrich Schlegel kardeşler öncülüğünde çıkan *Athenäum*[4] (1798-1800) dergisinde yer alan felsefî-edebî türdeki yazılar, Erken Dönem Alman Romantiklerinin felsefî duruşlarını, dünya görüşlerini, sosyal, ekonomik ve politik yapılara dair tutumlarını, etik, estetik ve tarihî olan şey ile münasebetlerini ve ayrıca inançlara ve farklı yaşam tarzlarına dair ilişkilerini anlamada önemli bir katkı sağlamaktadır.

---

[3] *A.g.e.*, s. 53.

[4] Bu dergi August ve Friedrich Schlegel kardeşler tararından 1798 senesinde çıkmaya başladı. Bu dergiye felsefî-edebî alanda katkıda bulunan yazarlar arasında şunlar vardır: Karl Wilhelm Friedrich Schlegel, August Wilhelm Schlegel, Dorothea von Schlegel, Karoline Schelling (sonrasında Schlegel soyadını alacaktır), Novalis, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, August Ferdinand Bernhardi, Gustav Adolf Bergenroth, Sophie Bernhardi, August Ludwig Hülsen, Carl Gustaf von Brinkman.

Yazmış olduğu felsefî ve edebî eserlerle Alman idealizminin gelişimine katkıda bulunan Erken Dönem Alman Romantisizminin düşünsel arka planında önemli temsilcilerinden biri olarak sayılan Friedrich Schlegel (1772-1829),[5] çevirmen, yazar, filolog, edebiyat eleştirmeni olmasının yanında kendine özgü felsefî görüşleriyle düşün dünyasında önemli bir yere sahiptir. Schlegel'ın, çağın yaşamış olduğu derin krize karşı felsefî ve edebî dışa vurumu, yazmış olduğu felsefî değere sahip yazılarında, bazı dergilerde eleştiri üslubunu kullanarak yayınlamış olduğu fragmanlarında ve edebî alanda kaleme aldığı roman, tragedya ve makalelerinde kendini gösterir.[6] Bundan dolayı Schlegel'ı, dönemin yaşamış olduğu krize eleştirel bir tavır geliştirmesi üzerinden okumak isabetli olacaktır. Bunu yaparken, onun yazılarında yer yer işaret ettiği çoğu kere de bizatihi dile getirdiği felsefî çözümlemelerin kritiğini yapmak ve bu kritik içerisinde onun izlemiş olduğu yöntemin, vurgulamak istediği noktaların ve büyük bir titizlikle üzerinde durmuş olduğu ve düşünce dünyasının köşe taşlarını gösteren kavramların tespit edilmesi lazım gelir.

Bu çalışmada da görüleceği gibi, insanı taklit edilmesi ya da kendisinden esinlenilmesi gereken hiçbir şeye götürmeyen, bilakis onu öncelikle kendisine götüren Schlegel'ın görevi, her daim insanın özgür ve tam gelişimine, onun yaratıcı güçlerine ve olanaklı insan deneyiminin zenginliğinden yararlanma üzerine dikkatleri çekmek ve doğanın onun bir parçası ve yaratıcı gücünün bir nevi kaynağı olduğunu göstermek olmuştur. Bir başka açıdan Schlegel, akla gereğinden fazla önem verip onu gerçekliğin tek mihenk taşı yapan ve bunun sonucu olarak toplumsal yaşamı ikinci plana atarak ona gerektiği kadar değer vermeyen ve aynı zamanda aklı ve duygusuyla bir bütün olan bireyi, doğayla olan birlikteliğinden koparan[7]

---

[5] Friedrich Schlegel, 1772 senesinde Hannover'de dünyaya geldi. Göttingen Üniversitesinde hukuk ve filoloji eğitimi aldı. 1797 yılında Berlin'e gitti ve aynı yıl içerisinde *Lyceum* dergisinde *Kritische Fragmente* metnini yayımladı. Ağabeyi August Schlegel'la birlikte iki yıllık bir hayatı olacak olan ve gençlik dönemine ait birçok yazısını yazmış olduğu ünlü *Athenäum* (1798-1800) dergisini çıkarttı. Dergi kapandıktan sonra birkaç yerde eğitim vererek Hint dili üzerine yoğunlaştı. Avrupanın birçok şehrini gezen ve farklı üniversitelerinde ders veren Schlegel 1829'da Dresden'de hayata gözlerini yumdu.

[6] Schlegel, ilk ve tek romanı olan *Lucinde*'yi 1799 yılında ve ayrıca 1802 yılında yine ilk ve tek tragedya denemesi olan *Alarcos*'u yayımlamıştır. Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 16-17.

[7] Frederick, C., Beiser, The Romantic Imperative: The Concept of Early German Romanticism, Harvard University Press, 2004, s. 43-44.

görüşlerin karşısında olmuştur. Schlegel, tüm insanlara ortak olandan çok her bir insana kişiliğinin özgünlüğünü ve bu özgünlüğün, doğayı insandan ayrı ve ona zıt bir kavrayış içinde anlamak yerine doğayla mündemiç olduğunu göstermek istemiş ve bunu felsefî ve yaşamsal ereklerinden biri olarak dile getirmiştir.

Schlegel insanı, aklı, duygusu, sezgisiyle ve aynı zamanda doğanın bir parçası olmasıyla parçalanamaz, bölünemez bütün bir varlık olarak görmesinden dolayı, doğanın vermiş olduğu coşkudan ve kendinin öz-yaratımından beslenen şiir sanatını canlı ve sosyal, toplumu ve hayatı poetik kılmak adına, filozofluğu sanatsal dâhilikle bir araya getirmek ister ve böylelikle yeni bir felsefî düşüncenin kapılarını aralamaya çalışır. Bu felsefî düşüncesinde Schlegel, geleceğe güvenen ve her zaman yenilikler peşinde koşmakla kendindeki heyecanı ve coşkuyu her zaman diri tutan, en ideal olanı bulmak adına eleştiri silahını kullanarak yer yer taklide düşkün ama hiçbir zaman kendi bağımsızlığından taviz vermeyerek pasif bir duruma düşmek istemeyen, yüzeysel olanda başarısız ve derin ya da bulanık yoğunlukta rahat olabilecek kadar becerikli, tabiatı itibariyle doğal ama duyarlılık ve görüşlerdeki çaba sayesinde üstün ideal bir insan portresini yani bireyin kendisini çizer.

Bu ideal insan portresinin temelinde rasyonalitenin koymuş olduğu gibi akıl yerine dolaysız kavrama yetisi olma özelliğiyle insana özgürlüğünü bahşeden, onu doğayla bütünlüğünün içerisine dahil ederek kutsal birliği tamamlamaya çalışan ve böylelikle de onu coşturan mutlak Tinin [Geist] bir formu olarak *Witz* yer almakla beraber yaratıcı imgelem gücü *Fantasie* ve salt bilginin koşulsuz şartsız gereği olan zihinsel sezgi [*intellektuale Anschuung*] vardır. Bu çerçevede Schlegel aklı kutsallaştırırcasına öne sürmek, doğayı mekanik hale sokarak onu determinizme mahkum edip doğanın kendisini sadece araştırılması gereken bir nesne pozisyonuna sokan bakış açısını eleştirir. Böylece Schlegel, her şeyin içerisinden ruhunu alan ve onları neden sonuç ilişkisine hapsederek ellerindeki özgürlüğü gasp eden bu görüşün ortaya koyduğu mekanik evren yerine insanla uyum içerisinde olan ve onunla kutsal birliği oluşturan canlı doğayı yerleştirmek ister.

Bu çalışmada tespit edildiği gibi, Schlegel'a göre *Witz*, erdem, sevgi ve sanat gibi kendinde gaye olan, bireye kendi özgürlüğünü vererek onu toplumsal alanda orijinalliğinden bir şey eksilmeden var eden, ironi, alegori, nükte, grotesk, mizah gibi insanın kâh sanatsal kâh felsefî varoluşsal biçimini gösteren, nesnelere sonsuz içerikler ve klasik biçimler vererek onların bireyde yazı, resim, söz ve davranış gibi birçok farklı alanda kendisini ortaya koyan felsefî temelli ince ve derin anlamlı sözler [*bon mots*] şeklinde ortaya çıkmasına katkıda bulunan, tüm tanımların içerisinde kurucu öğe olarak görülmesinin yanında felsefenin ilke ve organonu olmasıyla işlevselliğinde hayatî bir öneme sahip olan, merkezi yakalamak ve üstün bir ışık içinde kutlu sanatı bulmak için nefis görünüşe [*Schein*] anlam kazandırarak oyunu ciddiyete dönüştürmesinin yanında ciddiyeti de oyuna dönüştüren genel anlamda çok boyutlu bir birlik olarak yaratıcı sezgisel düşünme yetisi ve aynı zamanda kavrayış biçimini temsil eder.

Bununla beraber Schlegel için amaç *Witz*'in kendisi değildir; bilakis *Witz*, özgürlüğe ulaşmanın teminatıdır. Bundan dolayı fragmanlarında ve yazmış olduğu eserlerinde, geçmişiyle barışık, şu ana ve geleceğe yön veren *Witz'*e yapmış olduğu vurgu aslında, orijinal olmasıyla öznel ama karakterinden ötürü tamamiyle nesnelliği içinde barındıran, arzu edilen toplumun bir parçası olmasıyla bir taraftan bağlı ama aynı zamanda kendi öz-yaratımının her nesnede gerçekleşebiliyor olmasının bilinciyle tamamiyle özgür olan, sosyal olmanın bir tezahürü olarak müşterek-felsefeyle diğer yarımında fikrî ve sanatsal serüvenini tamamlamakla beraber varlığının kendinde bir bütün olduğunu ve böylelikle kendi üzerinden yaratımlarının sınırı olmadığını düşünen, sanatçı doğasıyla ânın vermiş olduğu heyecan ve dinamizmle kendisini gerçekleştirmek için en mükemmel zamanı bekleyen, geçmişin anıtlarına hayranlık duymakla beraber onlara güvenip yol göstericiliğine inanan ve kendi varoluşunu tamamlamak adına geçmişteki kültüre dair varolan bütün tinsel şeylerle dolup taşmak isteyen fikrî bir proje olarak bireye vermiş olduğu önemden kaynaklanır. Schlegel'ın bu fikri projesi, felsefî bağlamda insanlığın merkezine *Witz*'i koymakla gerçekleşecektir. Bundan dolayı *Witz*, Schlegel'ın düşün dünyasında, insanın birey olmasında kilit bir rol üstlenmesinden dolayı büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışma Schlegel'da *Witz*'in neye tekabül ettiğini ve işlevlerinin neler olduğunu onun yazmış olduğu fragmanter tarzdaki metinleri özelinde kritik etmeye odaklanacaktır. Bunu yaparken, *Witz*'in derinliğine inmek adına onun bağlantılı olmuş olduğu *Geist*, *Vernunft*, *Verstand*, Einbildungskraft, *Fantasie*, *Sinn* gibi birtakım kavramları ele alacak ve sonrasında bütünsel bir bakış açısı yakalamak adına *Witz*'in felsefe ve sanatla olan ilişkilerini tespit etmeye çalışarak birtakım analizler yapmaya gayret edecektir. Bu analizler yapılırken metin odaklı yöntem ve filolojik temelli analizler üzerinden çalışılmaya gayret edilerek ilgili fragmanlara yoğunlaşılacaktır.

2. WITZ KAVRAMININ ANALİZİ

2.1. Witz'in Biçimsel ve Anlamsal Kökeni

Batı German dillerinde, Almancanın bilinen en eski biçimi olan Eski Yüksek Almancada (750-1050)[8] IX. yüzyılda Witz kavramı eril olarak, "Wizzi" sözcüğü üzerinden, "'Wissen, Vernunft, Verstand, Einsicht, Weisheit, Bewußtsein"[9] sözcüklerine karşılık olarak kullanılmaktaydı. Eski İngilizcede[10] Witz kavramı, "z" harfi olmaksızın ve iki "t"li olarak "wit(t)" halinde görülmektedir. Yine Eski İngilizcede bu sözcüğün zıt anlamlısı olarak Almancada "Unwissenheit" sözcüğüne karşılık gelen "unwiti" yer almaktadır. Eski İskandinav lehçesindeyse, "Witz", "w" harfinin "v" harfi olarak gelmesi ve İngilizcede olduğu gibi "z" harfinin olmayışıyla "vit" formunda gelir. Witz, İsveç diyalektiğindeyse "i" yerine "e" harfinin olması ve iki "t"li olarak "vett" şeklinde gelir. Eski Yüksek Almancada Witz kavramının dişil haliyse "Wizzī"dir.[11] Burada ayrıca "Wizzī" dişil sözcüğünün, eril sözcüğünden ziyade, "Sinn, Geist ve Tugend" sözcüklerine karşılık gelmesi de dikkat çekicidir.[12]

---

[8] Eski Yüksek Almanca, Avusturya, İsviçre ve Almanya'nın güney tepelerinde XI. yüzyıl sonlarına kadar kullanılan Batı German diyalektiklerinden biri olarak kabul edilir. Bkz. https://www.britannica.com/topic/Old-High-German. tarih: 11.03.2019.

[9] Sırasıyla bu sözcükler, "bilgi, akıl, anlayış/müdrike/zihin, içgörü, bilgelik, bilinç" gibi birtakım anlamlara karşılık gelmektedir. Almanca sözcüklerin, "Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache (DWDS)", Almanca dijital sözlüğünden yardım alınarak anlam ve etimolojilerine bakılmaktadır. Bu dijital platform, "Berlin-Brandenburg Academy Sciences and Humanities" kuruluşunun, Almanca eski ve yeni kelimelerin anlamlarına dair bilgi sistemini içermektedir. Bu dijital platformun web adresi, "www.dwds.de" şeklindedir. İlgili kelimeler için Bkz. https://www.dwds.de/wb/Witz, tarih: 11.03.2019.

[10] Anglo-Sakson olarak da dile getirilen Eski İngilizce, 1100'lü yılların öncesinde İngiltere'de konuşulan ve yazılan Batı German dillerinden biridir. Orta İngilizcenin ve modern İngilizcenin atası olarak bilinen bu dil, 850-1050 yılları içerisinde, Kuzey İngiltere, Kuzeydoğu İskoçya, Orta İngiltere, Güneydoğu İngiltere, Güney ve Güneybatı İngiltere'de olmak üzere dört farklı lehçede konuşulmaktaydı. Bkz. https://www.britannica.com/topic/Old-English-language. tarih: 11.03.2019.

[11] Wizzī sözcüğü de şu anlamlarda kullanılır: "Verstand, Wissen, Einsicht, Sinn, Weisheit, Tugend, Geist". Sırasıyla bu sözcükler, "anlayış/müdrike/zihin, bilgi, içgörü, duyu/anlam, bilgelik, erdem, tin" gibi birtakım anlamlara karşılık gelmektedir. Bkz. https://www.dwds.de/wb, tarih: 11.03.2019.

[12] Bkz. https://www.dwds.de/wb/Witz. 11.03.2019.

Orta Yüksek Almancada[13] Witz kavramı, “Witz(e)” şeklinde kullanılır.[14] XVII. yüzyılda Witz terimi, Fransızcadaki “esprit” ve İngilizcedeki “wit” terimlerinin etkisinde gelişim göstererek[15] XVIII. yüzyılda kullanımı yayıldı. XIX. yüzyılın başlarına geldiğimizde, Witz sözcüğününün karşılık geldiği ifade olarak “Kluger, Geistreicher Einfall” kullanılmaktadı.[16] XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde Witz kavramında artık şu sözcüklerin anlamı hâkimdi: “Geistreicher Spaß, Scherz, Ulk, Humorvolle Anekdote”.[17]

Witz kavramının türemiş olduğu fiilin mastar haliyse “Witzeln” şeklinde gelmektedir. Bu fiil XVI. yüzyılda şu ifadeyle kullanılagelmiştir: “Geistreich reden wollen”.[18] Witz kavramının sıfat haliyse “Witzig” şeklinde kullanılmakta olup Eski Yüksek Almancada VIII. yüzyılda “Wizzig” şeklinde gelmiştir. Orta Yüksek Almancadaysa Witzig, “Witzec” ve “Witzic” formuyla kullanılmaktaydı. Witz kavramı, XVI. yüzyılda “Vernünftig, Verständig”[19]

---

[13] Orta Yüksek Almanca 1050’den 1350’ye kadarki tarih aralıklarını kapsamaktadır. Bkz. https://www.britannica.com/topic/West-Germanic-languages. tarih: 11.03.2019.

[14] Bu “witz(e)” sözcüğüyse ‘Wissen, Verstand, Besinnung, Einsicht, Klugheit, Weisheit” sözcüklerine karşılık gelir. Sırasıyla bu sözcükler “bilgi, anlayış/müdrike/zihin, yansıma/yansıtma/bilinç, içgörü, akıllılık, bilgelik” gibi birtakım anlamlara gelmektedir. Bkz. https://www.dwds.de/wb, tarih: 11.03.2019.

[15] Witz terimi, o yıllarda, güzel bilimler ve liberal sanatlar açısından Almancada şu ifadelere karşılık geliyordu: “Begabung für geistreiche, überraschend formulierte Einfälle, dichterisches Erfindungsvermögen”. Anlamları sırasıyla şu şekildedir: “Usta yetenek, şaşırtıcı bir şekilde formüle edilmiş witzig düşünceler (einfälle), şiirsel yaratıcılık”. Witz’in bu kullanımıyla Schlegel’ın fragmanlarında kullanmış olduğu kullanım arasında benzerlik bulunmaktadır. Bkz. https://www.dwds.de/wb/Witz. tarih: 12.03.219.

[16] İfadenin anlamı şu şekildedir: “Ustaca ve zekice bir fikir”. Ayrıca bu ifadelerin içerisinde anlam olarak “Scherzhaften oder spöttischen Inhalts” yer almaktadır. “Scherzhaften” sözcüğü, “Alay etmek, şaka yapmak” anlamlarına gelen “Scherzen” fiilinden şakacı, alaycı anlamlarına gelen bir sözcükken, “Spöttischen”yse “iğnelemek, alay etmek” anlamlarıyla kullanılan “Spötteln” fiilinden, “alaycı, ironi yapan kişi” gibi anlamlar içerir. Bkz. https://www.dwds.de/wb/scherzen, https://www.dwds.de/wb/spötteln, tarih: 12.03.2019.

[17] Sırasıyla bu sözcükler “şakalı eğlence, şaka, muziplik, mizahî anekdot” anlamlarına gelmektedir. Bkz. https://www.dwds.de/wb, tarih: 12.03.2019.

[18] Bu ifade “akıllıca konuşmak istemek” anlamına gelmektedir. Bkz. https://www.dwds.de/wb, tarih: 12.03.2019.

[19] Sırasıyla “makul, mantıklı” anlamlarına gelmektedir Ayrıca aynı yüzyıllarda, sırasıyla “akıllı, kurnaz” anlamlarında kullanılan şu sözcüklere mukabil gelir: “Schlau, Gerissen”. Bkz. https://www.dwds.de/wb, tarih: 12.03.2019.

sözcüklerine karşılık gelirdi. XVIII. yüzyılda Fransızca “esprit” sözcüğüne binaense “Voller geistreicher oder lustiger Einfälle”[20] anlamında görülmektedir.

Modern Almancada “kişileri beklenmedik bir biçimde güldürmeyi amaçlayan kurgusal anlatılar, akıl barındıran, kıvrak zeka ila harmanlaşmış şakalar, nükte ve fıkralar” gibi anlamlarda kullanılan Witz kavramı, IX. yüzyıl Almancasında “bilgi, akıl, zihin, içgörü, bilgelik, bilinç” gibi anlamlara gelirken ortaçağlarda “düşünce gücü, bilgelik, sağduyu” anlamlarında kullanılmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Schlegel’ın da fragmanlarında hissedilen, “şaşırtıcı biçimde formüle edilmiş fikir üretme, şiirsel yaratıcılık yeteneği” gibi anlamlarıyla karşımıza çıkar. Yaratıcı düşünce yetisine mukabil kullanılan Witz, metafor icat etmesinin yanı sıra şaşırtıcı ve anlamlı karşılaştırmalar yapabilme yeteneğinde olan kişileri nitelemek için de witzig formunda kullanılır. Bu yüzyıllarda Fransızca “esprit”, İngilizce “wit” kelimesiyle olan ilişkisiyle Witz kavramı, artık “düşüncelerin, zihinsel birleşimin ya da zihinsel çevikliğin hızlı bir şekilde birleştirilmesi” anlamlarını ifade eder.

Mizah ve alay içeren ifadelerde ve bunun yanında bizzat “şaka” sözcüğü anlamında henüz kullanılmayan Witz kavramı, yukarıda dile getirilen anlamlarda XIX. yüzyılın başlarına kadar kullanılagelmiştir. XIX. yüzyılın başlarında “Witz” kavramı, “nükte, şaka” ya da “alaycı içerikler” anlamında kullanılır. Aynı zamanda “komik görünümlü hikayeler” için de kullanılagelen Witz kavramı, Modern Almancada, İngilizce “joke” ve aynı anlam kümesinde olan “jest, gag, wisecrack” gibi sözcüklere karşılık gelir. Birkaç anlamsal evreden geçerek Witz kavramı günümüzde Modern Almancada, “Scherz, Spaß, Streich, Gag, Jux” gibi sözcüklerin anlamında kullanılırken aynı zamanda “Esprit, Geist, Verstand” anlamlarına da gelmektedir.[21]

Witz’e dair yukarıda dile getirilen bu anlamsal köken, değerlendirme yapılıp analiz edildiğinde görülecektir ki, onun karşılık geldiği anlam, en nihayetinde insanın zihinsel bir

---

[20] İfade “zekice fikirlerle dolu veya güldürücü fikirlerle dolu” anlamındadır. Bkz. https://www.dwds.de/wb, tarih: 12.03.2019.

[21] Bkz. https://www.dwds.de/wb/Witz, tarih: 12.03.2019.

yetisine gönderme yapar. Bu zihinsel yetinin işleviyse düşünce zemininde kavramadır: Var olanı düşünsel kavramadır. Var olanı kavrarken karşılaştırmalar yapma, bağlantılar kurma, yargıya veya karara bağlama onun diğer fonksiyonlarını verir. Düşünce zemininde böylesi bir kavrama yetisini özel kılan şeyse salt aklın fonksiyonelliğine sahip olması ve aynı zamanda bilgelikten, içgörüden, erdemden, tinsel olandan vb. beslenerek onu aşmasıdır. Bu özel karakterinden dolayı Witz, düşünme, kavrama, anlama gibi birçok özel yetiyi kendisinde barındıran birliğin kendisine gönderme yapar. Böyle bir bağlam üzerinden düşünüldüğünde Witz, diğer yetiler arasından temeyyüz eder. Witz'in kendisindeki bu çoklu kavrayış yetisi, dış dünyaya açılarak deneyime, gözleme, olgulara ve duyuma, oradan da zihinsel olana bir seyir gerçekleştirir. Witz bu seyirde bazen akıl [*Vernunft*], bazen anlama yetisi [*Verstand*] ve bazen de Tin [*Geist*] olabilir. Akıl olur ideyi yaratır, anlama yetisi olur kavramaya çalışır, Geist olur evreni kuşatır. Bunların hepsini ahlakî alanda özgür bir şekilde yapmaya gayret ederek erdemin kendisi, bilgeliğin taşıyıcısı olur. Witz böyle bir kavrayış içinde gayet ciddi olmalıdır. Zaten dünya da son derece ciddi bir yerdir.[22] Bu yerde makul olanın; akla yakın, açık ve kesin olarak sınırlanmış veya kararlaştırmış olanın hükmü geçer. Mantıksal bir sistem, mükemmel bir uyum ve son derece eksiksiz anlatılar geçerlidir. Oyunun karşıtı olan ciddiyet, başıboşluğu, aylak olup yerinde durmayı sevmez. Kendisine hedefler koymayı, o hedeflerin arkasından onlara ulaşana kadar bıkmadan, usanmadan koşmayı ister. Böyle bir dünyada Witz'in görevi, insanları bulunmuş oldukları mağaradan kurtarıp onlara aydınlığı [*Aufklärung*] göstererek ab-ı hayat mesabesinde olan yaratıcı zekice fikirler sunmaktır. Bu paragrafta dile getirmiş olduğum filolojik ve semantik göndermeler içeren yorum, Witz'in anlamsal kökeninin ilk evresini oluşturur.

Witz'in anlamsal kökeninin ikinci evresiyse mizahtır [Humor]. Nitekim mizahın da var olmayla ve var olmamayla ilişkisi olmasından dolayı, onun özü de Witz'in özü gibi var olanı

---

[22] Friedrich Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 419. Schlegel'ın *Lyceum* dergisindeki (Berlin), 1797 tarihli *Kritische Fragmente* adlı fragmanter yazısını , *Athenäum* dergisindeki (Berlin), 1798 tarihli *Fragmente* adlı birçok yazarla birlikte çıkarmış olduğu fragmanlarını ve yine aynı dergideki kendisine ait olan *Ideen* adlı yine fragmanter tarzda kaleme almış olduğu yayınını www.zeno.org adlı sitede yer alan asıl metinleri üzerinden çalışmanın içerisine dahil ettim. İlgili site "Literatur, Schlegel, Friedrich" başlıklı sayfası ile Schlegel hakkında geniş çapta bilgiler sunarak onun kaleme almış aldığı metinlere yer vermektedir.

düşünsel düzlemde kavramaktır.[23] Bu evrede Witz, çoklu kavrayış yetisi olmaya devam edecektir; ama bir önceki evrede olduğu gibi ciddi bir dünya üzerinden bunu gerçekleştirmeyecek, bilakis mizahın hâkim olduğu bir dünya zemininde, belki de Shakespeare'ı anıştırarak kocaman bir sahnede birtakım yaratıcı fikirler üretecektir. Nitekim mizah da, gerçeğin hafif ve açık dalgaları üzerinde sallanmayı sever. Bu evrede Witz üzerinden oluşan fikirler, zekâ dolu olmasının yanında artık güldürücü, eğlendirici, yer yer alaycı, nüktedan, bazı kereler ironik hatta paradoksal olacaktır. Witz, kendisini özgürleştiren, özgür bırakan bu mizahî tavrınıysa sanattan alır. Witz, yaratıcı fikirlerine coşkunun [*entheos*][24] kaynağı olan sanatı da dahil ederek ilerleyecektir. Tiyatrodan ve mimarîden grotesk biçimini, şiirden hicvi, mimarî, müzik ve yazıdan baroğu, yine tiyatrodan ironiyi ve hayatın tümünden birçok detayı kendisine katarak bu formlar üzerinden varlığını idame ettirecektir. Bu formların hepsinin özünde mizah, dolayısıyla da Witz'in kendisi vardır. Bir nevi gerçekler, Witz üzerinden, mizahın araçları kullanılarak ortaya konulacaktır. Bundan dolayı Witz'in kendisi, ciddi bir alan değil de bir oyun yeri olarak görülen bu dünyada, bazen, ironi, bazen alay, yer yer komiklik, şaka, nükte ve fıkra için kullanılacaktır. Witz, gerçek olanı, isimleri ve formları değişse de özünde bir olan mizahî kalp vuruşlarıyla, çevrimiçine sokacaktır.

Dünya ister ciddi bir yer isterse de bir oyun sahnesi olarak görülsün ki aslında o ne açıklanabilir ne de ihata edilip kavranabilir, belki sadece önsezilebilir ve açınlanabilir olandır,[25] Witz, görüngüler üzerinden mutlak olana yaklaşmak ve belki de bir yanılsama da olsa dokunmak gayesiyle, yaratıcı bir düşüncenin kendisine gönderme yapmaya devam edecektir. Bu çoklu kavrayış yetisi üzerinden doğan şeyin kendisiyse witzigdir. Bu kelime anlamsal kökü itibariyle, Witz'in üretimi sonucunda oluşan ürün [*fikir*] için kullanıldığı gibi Witz'i kendisinde taşıyan kişi [*birey*] için de kullanılır. Bu nedenle witzig kelimesinin kullanımında, witzig bir fikir yer aldığı gibi witzig bir birey de söz konusudur. Bu iki şeyin

---

[23] *A.g.e.*, frag. 305.

[24] *A.g.e.*, frag. 220.

[25] Friedrich Schlegel, *Ideen*, frag. 150.

ortak özellikleri şöyledir: Belirli bir türün içinde yer almak, kendine has kimi özellikleriyle diğerlerinden ayrılmak, bölünmez bir bütünlüğe sahip olmak. Ortak yanları olması itibariyle witzig olma durumu, her ikisinin yani fikir ve bireyin niteliği olarak gelmektedir. Bundan dolayı witzig olan fikir veya birey için gelen bu nitelik tesadüfî bir nitelik olmaktan uzaktır. Nitekim kusursuz bir fikir hem tamamen öznel hem tamamen nesnel, bölünemez ve canlı bir bireydir.[26] Bu minvalde witzig olma durumu, fikirselliğin dolayısıyla bireyselliğin olduğu yerde ortaya çıkar ve aynı zamanda bu durum özgürlüğün kendisine mâtuftur. Nitekim bu durum, düşünceyi ve gerçeği somut değerlerle birbirine bağlayan olgun bir aklın, sağ duyunun bir gereğidir. Bu bağlamda witzig teriminin semantik olarak akıllı olan kişi [*Verständig*] veya yaratıcı bir fikir [*Einfall*] anlamında gelmesi rastlantısal değil bilakis olması gereken bir kullanımdır.

Witz, anlamsal kökü itibariyle sadece zihinsel alanda var olur. İster bireyin varoluşu esnasında eylediği bilinçli tepkilerin dayanağı olan düşünsel zeminde çoklu kavrayış yetisi olarak, isterse bu gerçeklik üzerinden ortaya çıkan şey olarak düşünülsün, her iki durumda da Witz, zihinsel olanla ilintili olacaktır. Bu nedenledir ki Witz'in anlamı, tarihsel kullanımı içerisinde Tin [Geist] olarak da kullanılagelmiştir.[27] Yukarıdaki birinci durumda Witz, Tinin kendisiyken ikinci durumdaysa, geniş bir alanda düşündüğümüzde, bireyin felsefe, sanat, ahlak gibi yaratımlarının hepsini karşılar. Dar alanda düşündüğümüzdeyse, söz gelimi bir fragman ya da bir ironi Witz'in kendisi olmasının yanında tinsel olan şeyin kendisine de gönderme yapacaktır. İlkinde anlam yaratan bir yeti, ikincisinde anlamı barındıran kültür [*Bildung*] olur. Bu nedenledir ki Witz'in kullanımları arasında, sonuna kadar felsefî olarak algılanması gereken Anlam [*Sinn*] manası yatar. Nitekim Witz bu bağlamda, ister bir önerme ister bir tasarım ya da bir düşünce veya yapıt olsun,[28] kâh ciddi kâh mizahî bir tavırla bir şeyi anlatmak isteyecek ve bu anlatmak istediği şey de Anlamın kendisi olacaktır. Anlamsa belirlenmiş erek varsa sahici Anlam olacaktır. Erek, sanat ve bilim, yaşamsa sevgi ve

---

[26] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 22.

[27] Friedrich Schlegel, *Kritische Fragmente* [*Lyceums-Fragmente*], frag. 9.

[28] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 121.

kültürdür. Ereği olmayanın yaşamı da olmayacaktır.[29] Bu anlamıyla Witz, sanat ve bilimde organon, sevgi ve kültür olan yaşamın kendisindeyse erek olacaktır.

[29] Schlegel, *Ideen*, frag. 111.

2.2. *Eleştirel Fragmanlar*'da Witz

Friedrich Schlegel, 1796 yazında, tüm Almanya'nın en canlı entelektüel sahnesi haline geldiği şehir olan Jena'daki ağabeyi August Schlegel'ın[30] yanına taşındı. Çok genç yıllarda (1795-1796) katkıda bulunduğu dergiler kadar yayımladıkları metinlerle klasik araştırmalarda ün kazanmış bir filolog olarak anılmaya başlandı. Birçok entelektüel çevrede birçok felsefî şahsiyetle iç içe olmak için sıklıkla Weimar'a gidiyordu. Kant-sonrası Alman felsefesine nüfuz etmeye başlayan ve spekülatif idealizmi doğuracak akımla çok yakından ilgileniyordu. Schlegel Fichte'nin derslerine katılıyor, Ritter[31] okuyor, aynı zamanda Schelling'le iletişime geçmeye çalışarak arkadaşlarıyla Jacobi'yi[32] tartışıyordu.[33]

Schlegel, neredeyse bir yıl Jena'da yaşadı. Daha sonra romantik hareketin birçok önemli şahsiyetiyle temasa geçtiği Berlin'e, Friedrich Schleiermacher'in (1768-1834) yanına taşındı.[34] Platon'un diyaloglarının tercümesi de dahil olmak üzere bir dizi projede yer alan Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar*'ı [*Kritische Fragmente*], 1797'de J. Friedrich Reichardt'ın[35] yeni kurulan dergisi *Lycée des beauc-arts*'ta [*Lyceum*] (Berlin, I. cilt, 2. Kısım), 127 fragman olarak yayımladı.[36] Schlegel'ın, bir kirpi gibi sarılmış küçük bir sanat eserine benzetilen fragmanter yazı stilini, G. Ephraim Lessing'den[37] aldığı kabul edilse de[38] tam aksine fragman

---

[30] August Wilhelm Schlegel (1767-1845), Alman edebiyat tarihçisi, çevirmen, yazar, filozof ve Hint kültürü uzmanı.

[31] Carl Ritter (1779-1859) Alman tarihçi, filozof ve coğrafyacıdır.

[32] Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) Alman filozof ve yazardır. Spinozacı panteizmin ve akılcılığın eleştirisini yaparak bunların insanı ateizme sürüklediğini öne sürer.

[33] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 18-20.

[34] https://plato.stanford.edu/entries/schlegel/#LifWor, tarih: 15.04.2019.

[35] Johann Friedrich Reichardt (1752-1814) Alman besteci, yazar ve müzik eleştirmenidir.

[36] Matthias Konzett, *Encyclopedia of German Literature*, Fitzroy Dearborn Publishers Chicago, 2000, s. 467.

[37] Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) Alman edebiyatının ilk önemli eleştirmenlerinden biri olmasının yanında yazar, filozof, gazeteci kimliğiyle de Alman Aydınlanmasının öne çıkan düşünce simalarından biridir.

[38] https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-476-05370-1_34, tarih: 15.04.2019.

esinini, Nicolas Chamfort'un[39] *Pensées, Maximes et Anectodes* [*Düşünceler, Maksimler ve Anektodlar*] adlı eserinin 1795'te yazarın ölümünden sonra gerçekleşen ve ilk olan basımından aldığı daha muhtemeldir.

Schlegel'da fragman türüne dair birkaç özellik söylenebilir: İlk olarak mutlak olana karşı felsefî bir tavırdan kaynaklı, fragmanın kendisindeki göreceli bitmemişlik ve aynı zamanda fragmanların herbirinin gidimli düşünce metodu üzerine karşı olarak varolmaları ve bu karşı olmanın zemininde, fragmanların bir şeyi kavrayışta takındıkları tavrın, geliştirdikleri yöntemin sezgisel olandan nükseden dolaysız bir kavrama olması, tek bir parçalar bütününün işleyebileceği nesnelerin çeşitliliği ve bunların birbiriyle karışımı ve belki de bir başka özellik olarak da şunu söylemek mümkündür: Fragmanlardaki bu çeşitlilik ve karışıma karşın onlar da tam olabilme çabasının bütünlüğü. Schlegel'da fragman türüne ait bu dile getirilen özellikler üzerinden anlaşılmaktadır ki fragman, ahlâkçıların kullanmış olduğu, düşünce, özdeyiş, vecize, görüş, anekdot, dipnot tür-terimlerinden hiçbirisi değildir.

Aslında bakıldığında fragman türünü tam manasıyla anlamak için Schlegel'ın mutlak olan şeye dair felsefî tavrının bilinmesi hayatî bir öneme sahiptir. Onun mutlak olana dair yaklaşımını *Kritische Fragmente*, frag. 47'de görmekteyiz. Bu fragman şöyledir: "Sonsuz [unendliches] bir şey isteyen kişi ne istediğini bilmez. Ancak bunun tersi doğru değildir." Bu fragmanda yer alan "unendliches" sözcüğü felsefî olarak "sonu düşünülemeyen, sınırları tasarımlanamayan" şeklinde tanımlanan "sonsuz" kelimesine gönderme yapar. Fragmandaki bu ifade, *Edebî Mutlak* adlı çeviride "tamamlanmış" olarak geçer. *Unendliches* ister sonsuz olarak isterse de tamamlanmış bir şey olarak ifade edilsin, iki durumda da mecazen mutlak olana gönderme yapar. Burada mutlak olan şey, görüngünün arkasındaki *kendinde-şeyler*'in [*Ding an sich*] bizzat kendisidir. İşte bunlar Schlegel'da sonsuz olup kendinde tamlardır, tamamlanmış olanlardır. Bunları istemek bir başka ifadeyle bunların kendilerinin gerçekliğine nüfuz etmeyi ve onları ihata ederek anlamayı istemek ise imkanı olmayan şeyin imkan dahiline girmesini istemedir. Schlegel'daki fragman tür de bu olanaksızlığın kavşağında

[39] Sebastien-Roch Nicolas Chamfort (1741-1794), hiciv ve aforizmalarının yanında eleştirel ve felsefi metinler de kaleme alan Fransız yazardır.

ortaya çıkmış bir tür olarak anlaşılmalıdır. Bir başka ifadeyle fragman muhal olan şeyin imkan dahiline sokulmasından ziyade mutlak olanın sezinlenebilir olma temennisinin dile gelmesini gösterir. Ayrıca şayet bir kişi bu muhal olan duruma nüfuz edebileceğini iddia ediyorsa Schlegel'a göre beyhude bir eylem içerisinde olup ne istediğini bilmiyordur.

Schlegel'ın mutlak olana karşı felsefî tavrını *Ideen*, frag. 150'de daha net bir şekilde görmekteyiz. Fragman şöyle geçer: "Kozmos [*Universum*] ne açıklanabilir [*erklärung*] ne de ihata edilip kavranabilir [B*egreifen*]. O sadece temaşa edilebilir [Anschauen] ve açınlanabilir [Offenbaren]. Öyleyse, evreni ampirizmin sistemi olarak adlandırmayı bırakın. …" Schlegel'ın spekülatif karakterdeki felsefî düşüncesine göre kendinde-şey [*ding an sich*] olarak mutlak bir başka ifadeyle kozmosun bizzat kendisi olan doğa, yukarıdaki fragmanda da dile getirildiği gibi, onun gerçekliğine nüfuz edilerek ne açıklanabilir ne de ihata edilip kavranabilir. Kısmî olarak anlatılabilir veya anlaşılabilir olsa da bu ampirik yolla olmayacaktır. Bilakis bu sadece temaşa etme ve açınlama yoluyla mümkün olmasından dolayı bu durum hiçbir zaman mutlak olana dair, onun gerçekliği veya özsel niteliklerine dair son sözü söylemek suretiyle nihayete ermeyecektir. Bundan dolayı tamamlanmış şeyi isteyen kişi ne istediğini bilmeyen kişidir. Schlegel'ın bu niteliklerde olan düşün dünyasında ortaya çıkmış yazı stili de fragmanın kendisidir. Fragman böyle bir felsefî zemin üzerinden çıkan yazı türüdür. Onu anlamak öncelikle mutlak olanı anlamayı gerektirir.

Schlegel'da mutlak olanı daha iyi anlamak adına fragmanda geçen ifadelerin analizini yapmak yerinde olacaktır. Fragmanda geçen "Erklärung" sözcüğü felsefî olarak, "bir olguyu, bir durumu çözümledikten sonra, öğeleri arasındaki bağlantıları açığa çıkarma yoluyla aydınlatma", "bir şeyin yalnızca ne olduğunu değil, nedenini de ortaya koyma; iki şey arasındaki nedensel bağlantıyı gösterme" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Schlegel'a göre insanoğlu hiçbir zaman kozmosun bir başka ifadeyle mutlak olanın ne olduğunu gerçek anlamda bilemez. Bir diğer ifade olan "Begreifen" sözcüğü, "anlamak, kavramak, elle tutmak, içine almak, ihata etmek" gibi birtakım anlamlara gelmektedir. Bu "Begreifen" sözcüğü üzerinden felsefî bağlamda kullanılagelen "Begriff" (kavram) terimi türetilmiştir. Bu türetilen

sözcüğün tanımlarından biri, “tek bir nesnenin ya da bir nesneler sınıfının özünü belirleyen, birbirleriyle bağlantılı niteliklerin ya da özel belirtilerin bir sözcükte düşünülmüş olan birleşimi” şeklindedir. Bu bağlam üzerinden bakıldığında da Schlegel’a göre insan mutlak olana dair [kendinde-şey/kosmoz/evren/doğa] herhangi bir özsel niteliği de kavrayıp idrak edemez. Fragmanda geçen “Anschauen” sözcüğü ise “bir şeyi temaşa etme, bakma, seyre dalma, dikkatle bakmak” gibi birtakım anlamlara gelmesinin yanında felsefî bağlamda bu kelime üzerinden türetilen “Anschauung” “dolaysız kavrama, birden kavrama” anlamlarına gelmektedir. Bu ifade ileride daha geniş bir şekilde değineceğimiz gibi Schlegel’da zihinsel sezgiye [*intellektuale Anschuung*] gönderme yaparak Witz’in kendisine temas eder. Bu “Anschauung” terimi, Spinoza’da “bir şeyin içini doğrudan doğruya görme; dolaysız kavranan doğruların bilgisi” şeklinde ifade edilen “scientia intuitiva” olarak en yüksek bilgi türünü ifade eder. Husserl’de ise “öz görüsü, özü görüleme, öze yönelik kavrama” şeklinde ifade edilir. Schlegel’de ise bu ne Spinoza’daki gibi bir şeyin içini doğrudan doğruya görmeyi ifade eder ne de Husserl’deki gibi öze yönelik kavramanın kendisidir; bilakis bu *kendinde-şey* [*ding an sich*] olarak mutlak olanın, kantçı ifadeyle numen olanın sadece temaşa edilmesi olarak görülür ki ifade edildiği gibi Schlegel’da numen olan şey hiçbir zaman ne nüfuz edilebilir ne de özüne dair kavranılması imkan dahilinde olabilir olacaktır. Bir diğer sözcük olan “Offenbaren” İngilizce “reveal” anlamına gelirken Türkçede ise “ortaya çıkarma, meydana çıkarmak, gözler önüne sermek” gibi birtakım anlamlara gelir. Temaşa edilen kendinde-şeyler gözler önüne serilmek istenir. Bu anlamıyla bu ifade, fragmanter yazı stilinin bizzat kendisine gönderme yapar. Bundan dolayı fragman, her ne kadar mutlak olana katî surette nüfuz edemese de onu ortaya çıkarma gayretinin yazı ve sözsel olarak cisim bulmasının kendisidir.

Eleştirel Fragmanlar’da içerik olarak birçok konu yer alır. En fazla yer alan konuların başında Witz vardır. Schlegel Witz’i birçok defa farklı fragmanlarda ele alarak onun neliği, türleri, nitelikleri ve ilişkili olduğu alanlar hakkında betimlemelerde bulunur. Bu betimlemeler üzerinden verilen bilgiler, Schlegel’ın düşünce dünyasını aralamaya yardımcı olmakla beraber kesinlikle kafî değildir. Ayrıca Schlegel’ın fragmanlarda kullanmış olduğu dil, oldukça ağırdır.

Dilin bu ağırlığı, onun kullanmış olduğu metaforik kullanımlardan ve alegorik anlatımlardan kaynaklanır. Bunun yanında Schlegel, fragmanlarda, birbiriyle bağlantılı olmayan açıklamalar, tamamlanmamış göndermeler, ifadelerde literal düzeyde yer alan paradokslar,[40] beklenmedik zihinsel sıçramalar yaparak okuyucuyu düşünmeye sevk eder. Bu yazım stiline sentetik yazım stili derken bu yazar tipine de yergide bulunduğu analitik yazar tipinden farklı olarak sentetik yazar tipi demiştir.[41]

Eleştirel Fragmanlar'da Witz, ya bir mutlak toplumcu Tin [*Geist*] olur ya da fragmanter yaratıcılığın kendisi veya bireyin özgür olması için organon; ama hiçbir zaman yapısında olan sezgisel kavrayıştan dolayı analitik olanla olmak istemeyen bir Witz vardır fragmanlarda. Şayet onunla olursa, ondan doğan en mükemmel witzig fikrin parlaklığı anında sönebilir.[42] Fragmanlarda geçen Witz'e dair bu farklı göndermeler, Schlegel'da onun düşünsel zeminde çoklu kavrayış yetisi olarak görüldüğünü ortaya koyar. Fragmanlarda Witz, imgelem üzerinden kendisine aktarılan tinsel olandan yani kültürden beslenir. Her tinsel olan da mükemmel değildir; dolayısıyla Witz de mükemmel olmayacaktır her zaman. Bundan dolayı pasif Witz'in tezahürlerine rastlamak mümkündür. Aynı zamanda özgürlüğün organonu olan Witz nesnelliğe sıkı sıkıya bağlı olmasından dolayı ve bu bağlamda evrensel olmayı amaç edindiği için intikam aracı değildir. Zaten böyle olduğu takdirde sosyal olan şey dağılır, paramparça olur.

Birtakım düşünürlere göre kâh imkansız mutluluk için bir alternatif[43] kâh hakikatin mihenk taşı olan Witz, her şeyden önce fragmanlarda erdem, sevgi ve sanat gibi kendinde amaçtır [*Zweck*]. Bunun yanında Witz'in intikam aracı olmaması ve kendinde amaç olup herhangi bir çıkar üzerine bina edilmemesi ondan çıkan Witzig fikirlerin subjektif olmamasını sağlar.

---

[40] Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 48, "İroni, paradoksun bir şeklidir. Paradoks, hem iyi hem de büyük olan her şeydir."

[41] *A.g.e.*, frag. 112.

[42] Schlegel, *Kritische Fragmente,* frag. 22.

[43] *A.g.e.*, frag. 59. Bu fragmanda Chamfort ve Shaftesbury'den Witz ile alakalı deyişlerini aktaran Schlegel, onların bu görüşlerine yorum getirerek kendi Witz görüşüne zemin hazırlar.

Witz'in duyusuna sahip olmak özgürlükçü ruhun ilk adımıyken, Witz'in kendisine sahip olmak özgür bir Tine sahip olmaktır. O zaman Witz, tutsak olan bir Tin patlaması olacak ve bu patlamanın çocuğu da özgürlük olacaktır. Dolayısıyla Witz, Tinin özgürlüğünün anahtarıdır. Kâhince bir yetenek olmasıyla esrarı kendinde mündemiç olan Witz, kendinden doğan witzig fikirlere de bu gizemliliğini verecektir.

Schlegel'ın *Eleştirel Fragmanlar*'da Witz'i merkeze alarak ortaya koyduğu entelektüel tavır, tinsel alanlar olarak kabul edilen felsefe, sanat, tarih, edebiyat, eleştiri gibi birçok alana yayılır. Schlegel, bir fragmanda yeri gelir antikçağın Tini üzerine konuşurken oradan felsefeye, sanata ve şiire dokunur. Dehâlığın kendisinden bahsederken tarihin derinliklerinden gelen kültüre, bu kültürün tinsel değerine, ayrıca bu değer üzerinden insana göndermelerde bulunur. Schlegel'ın yelpazesi oldukça geniştir. Bu yelpaze üzerinden olmuş olan şeye: Tarihe, aktüel olana: Yaşanılan zamana, olacak olana: Geleceğe gelgitler yaparak tinsel bir serüveni başlatır. Bu tinsel serüvenin baş kahramanı da mutlak olan şeye sürekli temas etme arzusunda olan Witz'in kendisidir.

Schlegel'a, onun kaleme almış olduğu *Eleştirel Fragmanlar*'a ve Witz'in de başat bir rol oynadığı içeriğine dair yapılan yukarıdaki kısa girizgâhtan sonra Schlegel'ın 1797'de *Lyceum* dergisinde *Kritische Fragmente* ismiyle fragmanter tarzda kaleme almış olduğu bu yazısında geçen Witz kavramını incelemeye geçebiliriz.

9. fragmanda Schlegel, "Witz, mutlak toplumcu Tin veya fragmanter yaratıcılıktır"[44] diyerek Witz hakkında ilk betimlemesini[45] yapmaktadır. Schlegel bu fragmanda,[46] Witz'in eylemselliğin içerisine girmeden önceki ve girdikten sonraki halini bizlerin algısına sunar. Schlegel'a göre Witz, salt bir Tin değildir. O aynı zamanda mutlak olup, yani bağımsız olup, herhangi bir eksiklik barındırmayan, sosyal olan şeyin içerisinde toplumcu bir şekilde olabilme potansiyeliyle beraber bir Tin olarak vardır. Böylelikle o, Tinin kendisidir; fakat Witz hayatın içerisinde devinimleri olan ve bu devinimlerinin mutlak olduğu bir Tin olarak vardır. Witz'in kendisi bu şekilde varlık sahasında bir Tin olarak varlığını sürdürdüğü gibi, diğer taraftan eylemselliğin içerisine girerek kendini fragmanter yaratıcılıkla sunar. Böylelikle Witz, kendi yaratım gücündeki fragmanter ilişkiyi eylemselliğinde ortaya koyar. Nitekim Schlegel, *Athenaeum*'un 394. fragmanında, fragmanter ilişkiyi kendi eylemselliğinde ortaya koyan böyle bir Witz'in gerçek bir Witz olduğuna, hatta böyle bir Witz'in, yasalar gibi ki yasayı burada bir sınırlandırma olarak almamaktadır, yalnızca yazılı olarak düşünülebileceğini vurgular. Sonuç olarak fragmanda geçen bu iki durum Witz'in hareketselliğine göndermede bulunmaktadır.

İncelendiğinde bu fragmanın asıl metninde yer alan "Gesellig" terimi, "başkalarına karşı davranışlarında çekingen olmayan, onlarla iyi iletişim kuran, dışa dönük, hoşsohbet ve sosyal

---

[44] Friedrich Schlegel, *Philosophical Fragments*, çev. Peter Firchow, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998, frag. 9.

[45] Betimlemek tabirinin özellikle seçilmesinin sebebi, Schlegel'ın ilerideki fragmanlarında görüleceği gibi, onun Witz'e dair konuşmalarında, - belki de yukarıda ifade ettiğimiz kendi felsefî görüşünden kaynaklanan - bütünsel bir tanımlama görülmemektedir. Daha ziyade Witz'in ne olması gerektiğini, ne olmaması gerektiğini, niteliklerini, özelliklerini vb., ona dair yaptığı metaforik anlatımlarla resmetmektedir.

[46] Schlegel'ın fragmanlarında müracaat edilen kaynaklar arasında, *Kritische Fragmente* (*Lyceums-Fragmente*), *Fragmente* (*Athenäums-Fragmente*), *Ideen* şeklindeki Almanca asıl metinler yer almaktadır. Bu asıl metinlere ilaveten yukarıda dile getirdiğimiz metinlerin *Philosophical Fragments* ismiyle Peter Firchow tarafından İngilizce aktarıldığı çevirisinden, yine bu metinleri ve dahasını *l'absolu littéraire théorie de la littérature de romantizme allemand* ismi adı altında Fransızcaya kazandıran P. Lacoue-Labarthe, Jean-Luc Nancy ve bu isim altındaki kitabı da Türkçeye çeviren Sevgican Toy Teysseyre'nin *Edebî Mutlak: Alman Romantizmi Edebiyat Kuramı* adlı eserinden ve Schlegel'ın yalnızca *Kritische Fragmente* (*Lyceums-Fragmente*) adlı metnini çeviren Kerem Duymuş'un *Friedrich Schlegel, Eleştirel Fragmanlar: Felsefî Aforizmalar* adlı çevirisinden karşılaştırmalı yöntem takip edilerek yararlanılmıştır.

olan" gibi birtakım anlamlar içermektedir.[47] Fragmanda geçen "geselliger Geist"[48] ifadesi, Almancasından yapılan çeviride "hoşsohbetli Geist",[49] Fransızca üzerinden Türkçeye yapılan çevirisinde, "toplumculuk ruhu"[50] şeklinde çevrilmiştir. Bu ifadenin Almancadan İngilizceye çevirisiyse, "social feeling"[51] şeklindedir. Bu çevirilerin ortak noktası, Schlegel'ın bu fragmanda ifade etmiş olduğu Witz'in, haraketselliğine, toplumun içerisinde olarak sosyal ve toplumcu olma durumuna temas etmiş olmalarıdır. Genel anlamda Witz'in bu hareketselliği, sosyal alanda toplumun içerisinde toplumculuk olarak kendini gösterebildiği gibi, yazınsal alanın içerisinde fragmanter yaratıcılık olarak da kendisini ortaya koymaktadır. Witz'in sözsel ve yazınsal olarak kendinin tezahürlerinin ortaya çıktığı bu iki alan içerisinde en kıymetli olan yazınsal alandır. Bu yazınsal alanda Witz, en önemli bilimsel keşiflerin ortaya çıktığı *bon motslar'*a[52] dönüşür ve bu bağlamda Witz'in değer ve önemi sonsuz olacaktır.

Schlegel, fragmanlarda bilimsel Witz, sosyal Witz, neşeli Witz, iyi Witz şeklinde Witz'in kendi içinde birtakım türlerinin olduğuna işaret eder. Witz'in bu türlerinden bir tanesi de *Eleştirel Fragmanlar* 13'te geçmektedir. Bu fragmanın Almanca asıl metni şu şekildedir: "Jedes Gleichnis, was nur lang ist, nennt Bodmer gern homerisch. So hört man auch wohl Witz aristophanisch nennen, an dem nichts klassisch ist, als die Zwanglosigkeit und die Deutlichkeit." Fragmanda geçen Witz'i, Türkçede "mutlu, müreffeh, hoş, iyi" anlamlarına gelen "Wohl" sözcüğüyle nitelemektedir. Schlegel'a göre her Witz, iyi Witz mesabesinde değildir. Bu durum Witz'in içinde türlerinin olduğuna işaret ettiği gibi, onda, en iyiden en kötüye doğru sıralanacak bir tabloya da gönderme yapar. İlgili fragmanı şu şekilde çevirmek

---

[47] Bu sözcük, "usta, yoldaş, arkadaş" anlamlarına gelen "geselle" sözcüğünden türemiş bir isim olup etimolojik olarak "arkadaşlık, bir arada olmaklık, toplumla ilgili olma, toplumsal, toplumcu" gibi anlamlara gelmektedir. https://www.dwds.de/wb/gesellig tarih: 04.03.2019.

[48] "Witz ist unbedingt geselliger Geist, oder fragmentarische Genialität." Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 9, s. 2.

[49] Friedrich Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar: Felsefî Aforizmalar*, çev, Kerem Duymuş, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2018, s. 24.

[50] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 9.

[51] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 9, s. 3.

[52] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 220.

mümkündür: "İyi bir Witz duyulduğunda, serbestlik ve berraklık olarak klasik olmayana Aristophanesçi bir çağrıdır bu." Schlegel'a göre, bir ifade kendinde serbestlik ve berraklık barındırmazsa, o ifade, klasik olana uzaktır. Böyle bir durumda o ifadeye, iyi bir Witz'le, Aristophanesçi bir çağrı yapılmalıdır. Böylece ifadenin iyi bir Witz olması istenir. Schlegel'ın Aristophanes üzerinden vermiş olduğu bu teşbihin sebebi, onun eserlerinde gerçek witzig düşünceleri barındırıyor olmasından kaynaklanır. Nitekim Aristophanes, iyi bir hicivci, eleştirel yanı kuvvetli bir yazar ve tariz sanatıyla ünlenmiş biri olmasının yanında iyi bir nüktedan olarak da bilinmektedir.[53] Bunun yanında burada geçen Witz'in anlamıyla 9. fragmanda geçen Witz'in anlamı yapı itibariyle farklıdır. Buradaki Witz'in göndermesi Witz'in bir türüneyken, 9. fragmanda gönderim, mutlak anlamda Witz'in bizâtihi kendisinedir.

Hüzünlü bir Witz, Schlegel tarafından sevilmediği gibi en bayağı bir durum olarak da görülmektedir. Schlegel, 17. fragmanda, "Trauriger" sıfatını Witz için kullanmaktadır. Bu sözcük, "hüzünlü, acıklı, üzgün" gibi birtakım anlamlara gelmektedir.[54] İlgili fragman, "Hiçbir şey hüzünlü olan bir Witz'den daha rezil bir durumda olamaz"[55] şeklinde geçmektedir. Burada dile getirilen hüzünlü Witz'in karşıt anlamını, 22. fragmanda bulmaktayız. Ayrıca buradaki ve fragman 13'teki Witz'i, 9. fragmandaki Witz'le bir arada düşündüğümüzde, "Witz, iyi veya hüzünlü türleri olan bir şeydir" şeklinde ifade etmek mümkündür.

Eleştirel Fragmanlar 22 şu şekildedir: "Son derece görkemli witzig bir fikrin alevi, kendisiyle kastedilen bir övgü sözcüğü olsa bile tek bir analitik sözcükle aniden sönebilme ihtimali olan kendi ışığını verdikten sonra sıcaklık yaymalıdır."[56] Schlegel, witzig fikrin, ilham vermesi

---

[53] Eski Yunan komedyasının en büyük temsilcilerinden bir olarak kabul edilen Aristophanes İÖ 450-388, eserlerinde zamanının eğitim ve ahlak tasvirlerinin yanında Atina'nın toplumsal, edebî ve felsefî taraflarını da komedyalarının içerisinde işlemiştir.

[54] Bu sözcük, "yas tutmak, üzülmek, ağlamak, dertlenmek" gibi anlamlara gelen "trauern" sözcüğünden türemiştir. https://www.dwds.de/wb/traurig, tarih: 04.03.2019.

[55] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 17, s. 2.

[56] *A.g.e.*, frag. 22, s. 3.

gerektiğini vurgular. O, Witz'in kendisinde barındırdığı fikri, ışık saçan, görkemli bir aleve [*Flamme*] benzetmekle yetinmeyip dahası alevin sıcaklık yayması gerektiğine temas ederek, onu diğer ateşlerden ayırmaktadır. Bir başka deyişle, ona göre witzig fikir, göz alıcı olmasının yanında sosyalliğiyle başkalarına dokunarak onlara ilham verip kendisini diğer düşünsel formlardan ayırabilir. Böyle bir Witz, 17. fragmanda dile getirilen hüzünlü Witz'in karşıt anlamında yer almaktadır. Bu fragmandan anlaşıldığı üzere Witz, analitik kavrama metodundan ayrı bir kavrayışa gönderme yapar. İlgili fragmandan yola çıkarak denilebilir ki: Witz'in kendisi, dolaysız bir kavrayış üzerine olmasından dolayı adım adım ilerleyen, birtakım uğraklardan geçen, akıl yürütmelerle varılan kavrayışlar onunla karışırsa, iç içe geçerse, ondaki görkem ve mükemmel parlaklık kaybolabilir. Bundan dolayı Schlegel'a göre Witz, ne kadar görkemli, göz alıcı, şaşırtıcı, mükemmel olursa olsun, analitik olana bağlı tek bir düşünceyle bile bir araya geldiğinde hemen sönebilir, yıkılabilir. İlgili fragmanda geçen "analytisches Wort" ifadesinin göndergesi gidimli ve ampirik düşünce metotlarıdır. Var olanı [*universum*] bu şekilde kavramaya çalışan düşünce metotlarının yerine, onu dolaysız kavrama yolunu tercih eden Schlegel, Witz'in de böyle bir karaktere sahip olduğuna işaret eder.

Bunun yanında ilgili fragmanda geçen "witzigen Einfall" ifadesinin içerisinde yer alan *Einfall* terimi,[57] "fikir", "düşünce" "buluş" olarak çevrilmesinin yanında "akla âniden gelen, bir anda beliren" gibi anlamlara sahip olmasıyla, gidimli ya da ampirik metot üzerinden ortaya çıkmadığını gösterir. İngilizce çevirisinde bu ifade "witty idea"[58] şeklinde çevrilirken, Türkçe çevirisinde "witzig tuluat"[59], Fransızca üzerinden gelen çevirideyse "witzig buluş"[60] olarak Türkçeye aktarılmıştır. Bu çalışmada ise "witzigen Einfall" ifadesi, witzig fikir olarak ele alınıp işlenecektir. Bunun yanında bu fragmanla Witz'in yukarıda geçtiği diğer fragmanlar arasındaki fark, burada Witz'in meydana getirmiş olduğu fikirsel ürüne değinmesindir. Witz, Witz'i kendisinde barındıran fikirler ortaya koyar. Bu fikirler, biranda dolaysız ortaya çıkan,

---

[57] Bu kelime etimolojik olarak "düşmek, aşağıya doğru hareket etmek, batmak" anlamlarına gelen "fall" sözcüğünden gelmektedir. http://www.dwds.de/wb/einfall, tarih: 04.03.2019.

[58] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 17. s. 3.

[59] Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar*, s. 29.

[60] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 105.

son derece görkemli, hayret verici, şaşırtırcı, mükemmel ve parlak fikirler olmasıyla, witzig olarak nitelenip ayrıcalıklı bir konuma gelmektedirler. Bu niteliklede fikirler ortaya çıkarma potansiyeline sahip olan ve birtakım türlerinden bahsedebildiğimiz Witz, sezgisel düşünce ve kavrama yetisidir. Bu kavrama, bir şeyin birden açılması, parlaması, bağlantının birden, doğrudan doğruya, aracısız bulunması, yakalanmasıdır. Witz'in bu kavrayış noktasındaki dolaysızlığı, Schlegel'da bilginin sağlayıcısı olan zihinsel sezgiye [*intellektuale Anschauung]* gönderme yapar.[61] *Eleştirel Fragmanlar* 96, Schlegel'ın düşün dünyasında Witz'e dair vermiş olduğu rolü tespit noktasında dediğimiz şeyi doğrulamaktadır. Bu fragman şu şekildedir: "İyi bir bilmece witzig olmalıdır; aksi takdirde cevabı bulunduktan sonra geriye hiçbir şey kalmaz. Orada, witzig bir fikre sahip çözülmesi gereken gizemli bir cazibe var; fakat onun anlamı kendisine teveccüh edilir edilmez dolaysız ve tamamen açık olmalıdır."[62] Bu fragmanda witzig fikrin, dolaysız ve tamamen açık olması gerektiği vurgulanır. Nitekim kendisi de bu niteliklerde olan bir şeyden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı rahatlıkla söylenebilir ki Witzig fikrin bu niteliği, onun analitik olanla ilişki içerisinde olmadığını dolayısıyla, sezgisel olana mensup olduğunu gösterir.

Eleştirel Fragmanlar 34: "Witzig bir fikir, aniden dağılmadan önce en ince ayrıntısına kadar kaynaşması gereken Tine dair özlerin parçalara ayrılmasıdır. İmgelem, özgür sosyal ilişkide yer alan sürtüşmeyle bir şeyin kendisine baskı yapmasından önce, en ufak dostça veya düşmanca dokunuşun gözleri kamaştıran kıvılcımlar ve parlayan ışınlar ortaya çıkartabilmesi için yaşamın bütün tarzlarıyla doygunluğa ulaşmalıdır." Schlegel bu fragmanda,[63] witzig bir fikrin, neliğine dair bir betimleme yapar. Ona göre Witz, özü itibariyle Tin [*Geist*] üzerinden[64]

---

[61] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 76.

[62] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 96, s. 11.

[63] 34. Fragman şöyledir: "Witzig bir fikir, aniden dağılmadan önce en ince ayrıntısına kadar kaynaşması gereken Tine dair özlerin parçalara ayrılmasıdır. İmgelem, özgür sosyal ilişkide yer alan sürtüşmeyle bir şeyin kendisine baskı yapmasından önce, en ufak dostça veya düşmanca dokunuşun gözleri kamaştıran kıvılcımlar ve görkemli yıldırımlar ortaya çıkartabilmesi için yaşamın bütün tarzlarıyla doygunluğa ulaşmalıdır." *A.g.e*, frag. 34, s. 4.

[64] Burada dile getirilen Geist, *Kritische Fragmente* 9'da geçen "Witz, mutlak sosyal Geist'tır." veya *Athenäums-Fragmante* 366. fragmanında geçen, "Witz, kimyasal Geist'tır." ifadelerinde yer alan Geist'tır. Ayrıca yan başlık olarak aşağıda Geist üzerine daha fazla ayrıntılı bilgiler verilecektir.

kendini varlık alanına çıkartır. İstenilen bir Witz'e dönüşebilmesi için, yaşamla iç içe olmalı, yaşamın bütün tarzlarını deneyimleyerek onlardan tatmin olmalıdır. Böylelikle Witz, yaşamla bir arada olarak, onun her alanına girip onu her şekilde deneyimleyerek gelişir. Yaşamla olan bu etkileşim ne kadar fazlaysa Witz'in gelişimi o derece mükemmel olacaktır; gelişim ne kadar mükemmelse witzig fikirler o denli tam, eksiksiz ve harika olur. Witz, bu sayede gözleri kamaştıran kıvılcımlar [*blitzende Funken*] ve parlayan ışınlar [*euchtende Strahle*] şeklinde olan witzig fikirler ortaya çıkartabilecektir.

Burada sorulması gereken soru şudur: "İnsandaki yaratıcı düşünme yetisi olarak Witz, doğrudan kendisi mi yaşamın bizzat kendisiyle, dış dünyadaki nesnelerle temas halinde, yoksa doğrudan değil de arada birtakım aracılar sayesinde mi bu bağlantıyı kurabilmektedir?" Fragmanda gizlenmiş olan bu sorunun cevabı, yine fragmanın içerisindedir. Fragman incelendiğinde anlaşılacaktır ki, Witz'in bizzat kendisi, hayatla iç içe değildir; dış dünyadaki nesnelerle iletişime geçen, onları zihinsel alana taşıyan başka bir yeti vardır. Schlegel, bu yetinin ismini zikretmemekle beraber ki bu Kant'ta, görüler sağlayan yeti olarak duyusallıktır [*Sinnlichkeit*], bu yeti üzerinden gelen nesnelerin hangi yetiyi her türlü doygunluğa ulaştırması gerektiğini söylemektedir. Fragmanda zikri geçen bu yetiyse imgelemdir [*Einbildungskraft*].[65]

İlgili fragmanın Almanca metninde imgelem terimine karşılık gelen *Einbildungskraft* sözcüğünün kökeniyse "bilden"dir. Bu kökün anlamlarına bakıldığında karşımıza iki temel şey çıkar: "Oluşturmak, şekil vermek."[66] İmgelem duyusallık aracılığıyla almış olduğu görüleri imgelere dönüştürür. Bu dönüşüm, görülerin imgesel duruma gelmesi, tasarımlanmasıdır. Bu dönüşümün aşamalarında oluşturma ve şekil verme vardır. Witz, görülerin imgesel dönüşümünden sonra devreye girer. Witz'in oynamış olduğu rol ise, bu

---

[65] *Eleştirel Fragmanlar* 34'teki "Einbildungskraft" kavramı Türkçeye, "imgelem" veya "hayal gücü" olarak çevrilirken, İngilizceye "imagination" olarak çevrilmiştir. Biz de bu kavramı imgelem olarak çevireceğiz.

[66] http://www.dwds.de/wb/bilden, tarih: 04.03.2019.

imgeleri dolaysız olarak kavramak ve sonrasında imgeleri witzig fikir formuna dönüştürerek onları nesnel gerçekliğin içine aktarmaktır.

Schlegel 39. fragmanında, Witz'in bir türü olarak pasif Witz'i dile getirmektedir. İlgili fragman şöyledir: "Özellikle yabancı ülkelerde deneyimlenmiş olan Antik şiir sanatının taklidinin tarihi, bize son derece kolay ve eksiksiz olarak istem dışı parodi ve pasif witz gibi önemli kavramları türetme izni veren yararlı şeyler arasındadır."[67] Buradaki pasif Witz, aktif olanın karşısındaki Witz'dir. Schlegel'da göz alıcı, görkemli bir fikrin alevinin sıcaklık yayması gerekliliği, böylesi bir witzig fikrin aktif bir Witz üzerinden üretileceği düşüncesini bize verirken tam tersi bir durumun, sıcaklığı olmayan bir fikrin alevinin, pasif bir Witz'e göndermede bulunduğu bu fragman üzerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle Witz'in aktifliği, ısısını yayabildiği, etkisini gösterdiği nispetinde olacaktır. Ayrıca Schlegel'ın bu fragmanda Witz'e dair getirmiş olduğu bu pasif tür, 17. fragmanda dile getirmiş olduğu hüzünlü Witz'in kategorisi içerisinde değerlendirilebilir. Witz'in, pasif olma durumundan kurtulabilmesi için, yukarıda da ifade edildiği gibi, hayatın kendisiyle iç içe olmalıdır. Bu şekilde kendisindeki yaratıcılık vasfıyla Witz, her daim canlı ve böylelikle eylem içerisinde olup dolaysız bir şekilde harika witzig fikirler ortaya koyabilecektir.

Witz'in türleri olarak karşımıza çıkan aktif ve pasif olma durumlarının yanında, 41. fragmanda[68] Schlegel, her daim işaret ettiği fakat burada bizzat Witz'i niteleyerek dile getirdiği bir başka durumu olan toplumculluğuna vurgu yapar. Fragman şu şekildedir: "Sadece birkaç kitap sosyal witz ve sosyal coşku cihetiyle Faublas'ın romanıyla karşılaştırılabilir. O kendi türünün şampanyasıdır." Bu fragmanda dile getirilen toplumcu Witz'le 39. fragmanda dile getirilen pasif Witz arasında karşıtlık ilişkisi olduğu gözükmektedir. Toplumcu Witz, kendi içinde bir o kadar pasif olmayan, bir başka deyişle sosyalin içinde olarak onunla temas içerisinde olan ve böylelikle aktif durumda kendisini

---

[67] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 39, s. 5.

[68] *A.g.e.*, frag. 41. s. 5.

gösteren Witz'dir. Bundan dolayı toplumcu Witz, bir başka açıdan bakıldığında aktif Witz'i bize verirken pasif Witz de bize toplumcu olmayan Witz'i verir.

Eleştirel Fragmanlar 51'de Witz, Schlegel'a göre, kendinde amaçtır. Fragman şöyledir: "Nasıl ki sanatı duyguları coşturan bir araç olarak kullanmak kepazelikse aynı şekilde Witz'i de bir hesaplaşma aracı olarak kullanmak o derecede kepazeliktir."[69] Bu fragmandan da anlaşıldığı gibi Witz'in kendisi, şu veya bu sebeple değil, bizzat kendisi için vardır ve bu varoluşundaki amaç üzerine kullanılması gerekir. Schlegel'a göre onu herhangi bir koşula bağlamak ve bu koşul üzerinden onunla hemhal olmak etik bir davranış olmaktan uzak olacaktır. Ayrıca bu fragmanda, Witz'in sanatla ortak noktasına değinilmektedir. Her ikisi için de ortak nokta, kendinde amaçlılık olarak gözükmektedir. Kendinde amaç olan Witz, bu niteliğiyle özgürdür ve özgürlük verebilir ancak. Witz'in kendinde amaç olması, Witz üzerinden çıkan witzig fikirlerin de kendinde amaç olduğunu, şu veya bu düşünceyi desteklemek için değil de bizzat kendileri için ortaya çıktığını gösterir. Bu durum, witzig fikirlerin nesnelliğini, bir başka açıdan evrenselliğini gösterir.

Schlegel, 59. fragmanda Nicolas Chamfort ve Anthony Shaftesbury'nin[70] Witz'e dair ifadelerini alıntılar. Chamfort'un Witz'e dair söylemiş olduğu şey şöyledir: "Witz, imkânsız bir mutluluğun yerine geçen şeydir." Chamfort'un bu sözünü, Shaftesbury'nin "Witz, gerçeğin ayarıdır, mihenktaşıdır" sözüyle karşılaştırarak, Chamfort'un sözünün daha iyi olmadığını söyler. Nitekim Schlegel'a göre Witz, erdem, sevgi ve sanat gibi kendinde amaç, dolayısıyla bir şeye bağlı değildir, yani özgürdür. Shaftesbury'nin bu yukarıdaki sözü, Witz'in gelmiş olduğu anlamlar içerisindeki "sağduyu"yu anımsatır. Witz, akılla eş anlamlı olan doğruyla yanlışı birbirinden ayırma ve doğru yargılama gücü olan sağduyu olarak düşünülebilir. Tabii bu cihetten düşünmek, onun doğasında yer alan ve bu doğası üzerinden biranda meydana gelen witzig fikirleri oluşturan dolaysız kavrama niteliğini görmezden gelmektir. Sadece böyle bir itibarla Witz, gerçeği yakalamaya çalışan ve bunu da dolaysız

---

[69] *A.g.e.*, frag. 51, s. 7.

[70] Asıl adı Anthony Ashley Cooper (1671-1713) olan ingiliz düşünür, daha çok ahlak alanındaki görüşleri ve Leibniz'i derinden etkilemiş iyimserliğiyle tanınmıştır.

yapan bir kavrama yetisidir. Böylelikle Witz'e romantikliğini veren şey, bizzat Romantizm üzerinden doğuyor olmasıdır. Bu durum Romantizmin mutlak ile olan ilişkisinin tezahürüdür. Schlegel'da kendinde-şey olarak mutlak, her zaman gizemliliğini koruyacağından dolayı Witz onun görüngüleri üzerinden sanatı ve felsefeyi başlatacak ve bunu da mutlak olana yaklaşma niyetiyle yapacaktır. Nitekim bu durum romantikliğin kendisidir: Ulaşamayacağını bildiğin halde ulaşmak için elinden geleni yapmak. Belki de bundan dolayı Witz, sezgiselliğin sancaktarlığını yapmaktadır. İlgili fragmanın tamamı ise şu şekildedir:

> "Bakıldığında az da olsa sanki, dibe batması gereken iflas etmiş bir doğanın en yüce iyiye ödenmemiş borcu şeklinde olan, ''Witz, imkânsız bir mutluluğun yerine geçen şeydir'' formundaki Chamfort'un gözde düşüncesi, "Witz, gerçeğin ayarıdır, mihenktaşıdır" şeklindeki Shaftesbury'nin düşüncesinden ya da güzel sanatların en yüksek noktası olan ahlaki yüceliğin en basit önyargısından daha iyi değildir. Erdem, sevgi ve sanat gibi Witz'n kendi de kendinde amaçtır. Öyle görünüyor ki, Witz'in bu sonsuz değerini hisseden bu adam, Fransız felsefesinin bunu anlamada yetersiz kalmasından bu yana, içgüdüsel olarak kendisinde olan en iyi şeyi bu felsefede ilk ve en iyi olan şeyle birleştirmeyi istedi. Bunun yanında özdeyiş olarak bilge adamın her zaman kaderle karşı karşıya kalmasını gerektirecek olan bu vecize halindeki düşüncesi, güzel olmasının yanında gerçekten alaycıdır."[71]

Eleştirel Fragmanlar 90, "Witz, kuşatılmış bir Tin patlamasıdır"[72] şeklindedir. Schlegel'ın, 90. fragmanda Tin üzerinden yapmış olduğu bu metafor, onun kuşatılmış, sınırlandırılmış, bağımlı hale getirilmiş olduğunu gösterir. Bir kuşatma altında olan Tinin hareket alanı sınırlanmıştır. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, kuşatma altında olan Tin, özgür değil, bilakis özgürlüğü elinden alınmış, hapsedilmiştir. Witz, bu özgürlüğü elinden alınmış Tine, bir nevi özgürlüğünü vererek onu bulunmuş olduğu tutsaklıktan kurtarmaktadır. Tin, böylelikle Witz sayesinde özgür olabilmektedir.

---

[71] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 59, s. 2-8.

[72] *A.g.e.*, frag. 90, s. 11.

Almanca metninde geçen "Gebunden" sözcüğünün, kökü "binden"dir.[73] Firchow, bu kelimenin İngilizce çevirisinde "hapsedilmiş, sınırlanmış, kapatılmış"[74] gibi anlamlara gelen "confined"[75] sözcüğünü tercih etmiştir. Bu fragmanda geçen "kuşatılmış Tin" ifadesindeki Tinle *Athenaeum* 366'da geçen "Witz, kimyasal Tindir" ifadesindeki Tin aynı Tindir. Tinin kimyasal nitelikte olması demek, onun kendisinin yapısının coşkulu, mutlak ve sosyal olması, bir başka deyişle tutsak olmayışı demektir. Bu durum onun mekanik olmadığının da göstergesidir.

Eleştirel Fragmanlar 104'te Schlegel, Witz'le akıl olarak nitelediği şeyler arasındaki ilişkiye değinmektedir. İlgili fragman şu şekildedir: "Genel olarak akıl [*Vernunft*] diye isimlendirilen şey yalnızca onun cılız ve sönük bir türüdür. Ayrıca gerçekte aklın, Witz'i Witz yapan ve sağlam bir biçim oluncaya dek ona esneklik ve hareketlilik katan, sağlam ve parlayan bir türü de vardır."[76] Bu fragmanın Almanca metninde geçen "Vernunft" sözcüğü, ilgili fragmanın Türkçe çevirilerinde akıl, İngilizce çevirisinde "reason" olarak karşılanmıştır. Bu kelime sözlükte, "bağlamları tanıma, değerlendirme, denetleme ve amacına uygun olarak davranma" şeklinde bir anlama sahiptir. Bakıldığında *Vernunft*, aynı zamanda Witz'in tarihsel seyir içindeki geldiği anlamlardan biridir. Witz, kendi esnekliğini ve hareketliğini, parlayan, alev alev yoğun bir akıl üzerinden alır. Böyle bir akıl ona sağlam bir biçim verinceye kadar eşlik eder. Aklın iki türünden biri olan cılız ve sönük olan akıl, Witz'le herhangi bir ilişkiye girmez. Alev alev parlayan türse Witz'le beraberdir ve onunla aynı nitelikleri taşır. Nitekim Schlegel, parlaklık, alev alev yanma gibi Witz'e vermiş olduğu özellileri aklın bu türü için de vermiştir. Bu perspektif üzerinden bakıldığında, yukarıda dile getirilen witzig fikrin oluşum aşamasına bir unsur daha eklenebilir. Bu unsurun, witzig fikrin oluşum denkleminde oynamış olduğu rol, imgelemle Witz'e aktarılan imgeleri, witzig fikre dönüşümünde Witz'e doğrudan yardımcı olmasında yatmaktadır denilebilir.

---

[73] Bu sözcük, "bağlamak, iple bağlamak, sabitlemek, ciltlemek" gibi anlamlara gelmektedir. http://www.dwds.de/wb/binden, tarih: 05.03.2019.

[74] https://www.etymonline.com/search?q=confined, tarih: 05.03.2019.

[75] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 90, s. 11.

[76] *A.g.e.*, frag. 104, s. 12-13.

Bu yorum, Witz'in dolaysız kavrama yetisi olması, zihinsel sezgi üzerine mebnî olması, analitik olanla ilişki kurmaması, kişiyi determinist kıskaçtan çıkarıp ona dolaysız bir şekilde kavrama özgürlüğü vermesi ve böylelikle biranda witzig fikirler ortaya koyması gibi niteliklerine halel getirmez. Nitekim fragmanda geçen aklın nitelikleriyle Witz'in karakteri uyuşmaktadır. Böylelikle burada ifade edilen "parlayan, alev alev yoğun bir akıl"dan kasıt analitik olmayan akıldır. Analitik olan akıl ise cılız ve sönük olmasından dolayı Witz'in karakteriyle çelişir.

Witz kavramının *Eleştirel Fragmanlar*'da geçmiş olduğu bağlamları kısaca değerlendirmek gerekirse, Schlegel'a göre insanın yaratıcı sezgisel düşünce ve kavrama yetisi olan Witz, mutlak toplumcu bir Tin olmasının yanında insanın fragmanter yaratıcılığına işaret eder. Aynı zamanda hapsedilmiş bir Tin patlaması olan ve böylelikle ona kendi özgürlüğünü veren Witz, bilimsel, sosyal, aktif, neşeli, pasif, iyi, hüzünlü vb. birtakım türler barındırır. Schlegel, Witz'in bu türleri içerisinde sosyal olmayan, pasif, hüzünlü nitelikte olanların, sanata dair bir şey üretemeyeceğine vurgu yapar. Kendi esnekliğini ve hareketliğini, parlayan, alev alev yoğun bir akıl üzerinden alan ve sağlam bir biçime dönüşünceye kadar onunla beraber olan Witz, fragmanter yaratıcılığı vasfıyla, en önemli bilimsel keşifleri ortaya çıkaran, son derece parlak ve görkemli, kendinde eksiklik barındırmayan *bon motslar'a* dönüşen witzig fikirler üretir. Analitik düşünme yolundan ayrı, dolaysız bir kavrayış üzerinden ortaya çıkan witzig fikirlerin özelliği, mükemmel olup âniden ortaya çıkarak ilham verici olmaları ve tamamen açık olmalarının yanında mutlak ile kurmuş oldukları ilişkilerinden dolayı gizemli bir cazibeyi de kendilerinde barındırıyor olmalarıdır. Witz'in, witzig fikirleri üretebilmesi için bireyin, yaşamın bütün alanlarıyla ilgili olması gerekir. Bu, bireyin imgelemin, duyusallık vasıtasıyla hayatın her alanında doygunluğa ulaşmasıdır. Böylelikle Witz, pasif olmaktan kurtulacak ve üretim safhasına geçebilecektir. Bunun yanında erdem, sevgi, sanat gibi kendinde amaç olmasından dolayı Witz'i ve dolaylı olarak da witzig fikirleri bir hesaplaşma aracı olarak kullanmamak gerekir. Böyle bir durumda Witz'in özgürlüğü elinden alınmış olacak ve witzig fikirlerin nesnelliği dolayısıyla da evrenselliği bozulacaktır.

2.3. *Athenaeum Fragmanları*'ında Witz

Athenäum dergisi 1798 yılında, Friedrich Schlegel ve ağabeyi August Schlegel tarafından Jena'da çıkmaya başladı. F. Schlegel, ünlü fragmanlarından birçoğunu burada yayımladı. İki sene yayında kalıp sonrasında kapanan *Athenäum* dergisinde farklı kalemlerden çıkan *Fragmente* [Fragmanlar], *Athenaeum Fragmanları* [*Athenäums-Fragmente*] olarak felsefî ve edebî literatürde yerini almıştır.[77] Kahir ekseriyetinin F. Schlegel'a atfedildiği *Fragmanlar*'da, Erken Dönem Alman Romantikler içerisinde yer alan filozof, yazar ve edebiyat eleştirmeni August Schlegel, teolog Friedrich Schleiermacher ve şair Novalis'in (Friedrich von Hardenberg) yazmış olduğu fragmanlar da yer almaktadır. Bu *Fragmanlar'*ın toplam sayısı 450'dir.[78]

Fragmente [Fragmanlar], Schlegel'ın *Über Goethe's Meister* [Goethe'nin Meister'i Üzerine] adlı yazısıyla beraber *Athenäum* dergisinin I. cildinin ikinci fasikülünde yayımlanmıştır. Schlegel, kardeşiyle beraber çıkartmış oldukları *Athenäum* dergisinin ikinci yılı olan 1799'da, II. cildinin birinci fasikülünde *Über die Philophie*. *An Dorethea* [Felsefeye Dair. Dorothea'ya] adlı yazısını yayımladıktan sonra bu cildin ikinci fasikülünde *Schleiermachers Reden über die Religion* [Schleiermacher'in Din Üzerine Konuşmaları] ve düzeltme kabilinde olan *Tieck'in Don Kişot Tercümesi* başlıklarıyla yazı kaleme alır. Yıl 1800'ü gösterirken derginin III. ve son cildi yayımlanır. Bu cilt de diğerleri gibi iki fasikülden oluşmaktadır. Schlegel bu III. cildin ilk fasikülünde *An Heliodora* [Heliodora'ya], *Ideen* [İdeler], *Gespräch über die Poesie* (I) [Şiir Sanatı Üzerine Söyleşi I] başlıklarıyla yazılar kaleme almıştır. Bu cildin ikinci fasikülünde, *An die Deutschen* [Almanlara], *Gespräch über die Poesie* (II) [Şiir Sanatı Üzerine Söyleşi II] makaleleri yazarken abisi August'la birlikte, *Idyllen aus dem Griechischen* [Yunancadan Tercüme Edilmiş İdiller] ismiyle bir metni dergide çıkar. Bunun yanında *Sonette* [Soneler] başlığı altında *Athenäums-Zerbino*'yu kaleme aldıktan sonra *Notizen* [Notlar] başlığı altındaysa *über die Unverständlichkeit* [Anlaşılmazlık Üzerine] makalesini yayımlar.[79]

---

[77] Terry Pinkard, German Philosophy 1760-1860: The Legacy of Idealism, Cambridge: 2000, Cambridge University Press, s. 160.

[78] *A.g.e.*, 161-163.

[79] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 43-46.

Athenäum dergisi içine aldığı konuların felsefî ve edebî zenginliğiyle, mümbit yazarlarının düşünce dünyasında seçkin bir cenahtan oluşuyla o dönemde sosyal, ekonomik, etik, edebî ve en önemlisi de felsefî olanın eleştirel yöntemle yeniden ele alınışı olarak kendini ortaya koyar. Belki de bundan dolayı kökeninin filoloji ve eleştiri olması tesadüf değildir. Romantisizm ve Aydınlanma özelinde belki de *Athenäum*'un keşfi ki yazarlarının içerisinde Aydınlanmaya karşı çıkanlar da var çıkmayıp destekleyenler de, *Apollon* ve *Dionysos* karşıtlığıdır.[80] Kelime olarak ışıldayan anlamına gelen Apollon, insanın iç dünyasını simgelemekle beraber aklın kendisini de simgeler. Apollon aklın simgesi olduğu için, aydın, durgun ve ölçülü gücü temsil eder; doğayı ve varlığı sezgi gücü yerine akılla algılama ve biçimlendirme onun en üstün yeteneğidir. Apollon, anlama ve kavramadır; ama bu güç, insanı bir seyirci ve bir taklitçi olmaktan da ileri götüremez, yaratıcılık insanın doğaya bir başka türlü coşkuyla karışmasını şart koşar. Apollon'un karşıtı olarak Dionysos, doğadan gelen vahşi dürtülerin simgesidir. Yunan mitolojisinde şarap tanrısı olarak geçen Dionysos, aynı zamanda doğayla doğadan varolan insan arasındaki ilişkinin bir sembolü ve aynı zamanda insanın doğayla birleşmesini simgeleyen bir aracıdır. Apolloncu görüş, insanın doğayı akıl süzgecinden geçirerek algılamasını sağlarken Dionysosçu görüş insanı doğa karşısında seyirci olmaktan çıkartıyor, onu doğayla bir bütün haline getirir. [81] Aynı zamanda *Athenäum*'da amaç belki de antikçağı aşmak ve bununla beraber onu tamamlanmamışlığında, tamamlamaktır. Bu bir başka açıdan antikle modernin sentezini yapmaktır.[82]

Ahlaktan felsefeye, bilimden dine, edebiyattan eleştiriye, filolojiden mitolojiye, müzikten politikaya, estetikten şiir sanatına, sanattan tarihe birçok genel konuyu kapsayan *Athenaeum Fragmanları* aynı zamanda akıl, aşk, birey, coşkunluk, dehâ, Tin, ironi, ide, insanlık, kadın, kaos, duyu, anlayış gibi birçok özel konuyu da kendi bünyesinde taşır. *Eleştirel Fragmanlar*'da olduğu gibi bu *Athenaeum Fragmanlar*'ında da Schlegel, Witz kavramı üzerine önemle eğilmekte ve onunla alakalı birçok yerde romantikliğinin vermiş olduğu bir

---

[80] *A.g.e.*, 44

[81] Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.s. 44.

[82] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 24-25.

edayla, yukarıda dile getirdiğimiz mutlak olana almış olduğu felsefî tavırla kâh metaforik kâh alegorik kâh da gizemli sayılacak bir stilde yazmaya devam etmektedir.

Athenaeum Fragmanları'nda Witz, tinsel yanı kuvvetli bir şekilde ya bir atasözü mesabesinde ya da *Eleştirel Fragmanlar*'da da dile getirildiği gibi sezgisel olarak bir tanımın kurucu unsuru veya ruhu özgür bırakmak adına itibarî engelleri ortadan kaldıran olarak betimlenir. Ayrıca *Eleştirel Fragmanlar*'dan farklı olarak Witz için dile getirilen şu vurgu önemlidir: "Bütün witzig fikirler farklı farklı Witz'ler üzerinden çıksa da dostturlar." Schlegel'ın düşünce dünyasında komik Witz yanında, değeri ve saygınlığı sonsuz olan mutlak Witz de vardır. Bunun yanında *Eleştirel Fragmanlar*'da analitik olanla birleştiğinde kendindeki parlaklığın ve alevin sönmüş olduğu Witz, *Athenaeum Fragmanları*'nda şu vurgularla geçer: "Herhangi bir tasım kendisine iliştiğinde otantikliğini kaybeden Witz türü pek rağbet görmezken, otantik sosyalliğin patırtı çıkarmayan Witz'i yüksek çevrelerde büyüleyici renkler yansıtır." Aynı zamanda *Eleştirel Fragmanlar*'da dile getirilen toplumcu Tin olarak Witz, *Athenaeum Fragmanları*'ında coşkun, sezgisel tarafları ile tinsel alanın içerisine girip çıkması, oradakilerden istifade etmesiyle kimyasal Tin olarak betimlenir. Bunun yanında hicivli ifadeleri içinde gerçek alayları sunan: *Grotesk*, sistemli olmasının yanında sistemsizliği de kendinde barındıran: *Paradoks*, tüm tamamlanmışlığına karşın bir şeyi eksikmiş gibi görülen: *Alegori*, katıksızlığını, açıklığını ve simetrisini en güzel biçimde ortaya koyan: *Bon mots*, var olanı tersine çevirerek gerçeği farklı bir tarzda sunan: *İroni*, duygu ve coşkunun zirvedeki halini içeren: Barok vb. türleri ortaya çıkaran arkitektonik Witz türü son derece farklı tarzıyla üst mertebelerde yer alır. Ayrıca *Athenaeum Fragmanları*'nda kinizme atıfta bulunarak kentlilik, uyumsal gibi yaşam tarzlarının toplumcu Witz üzerinden ortaya çıktığına işaret eden Schlegel, bu tüm herkesi kuşatıcı durumun da evrenselliğin Witz'i olduğunu söyler. Bilimsel Witz'e gönderme yaparak cebrin en yüksek noktada Witz ve vecd üzerinden ortaya çıktığına vurgu yapar.[83]

Görüldüğü gibi Schlegel'da Witz'in birçok tonu var. Bu tonlar, Schlegel'ın düşün dünyasındaki merkezî noktalar kavranmadan maalesef anlaşılmaz. Bununla da kalınmaz,

[83] Witz'e dair yapılan bu betimlemeler *Athenaeum Fragmanları* özelinde Schlegel'in getirmiş olduğu betimlemelerdir. İleride Witz'e dair olan her fragman sırayla ele alınıp yorumlanacaktır.

Witz'in geçmiş olduğu bu fragmanlar anlaşılmadığı için Schlegel da anlaşılmaz ve sanki o fikrî performansını hakkıyla yerine getiremeyen, bir sistem kurmada bocalayan ve sonrasında çelişkili ifadeler dile getirip bunların içinde kaybolan bir şahsiyet olarak resmedilebilir. Böyle bir yanılsamanın içine düşmemek adına Schlegel'ın düşünce dünyasındaki merkezî kavramlar tespit edilerek, Witz kavramı anlaşılmalıdır.

Yukarıda bir bölümünü vermiş olduğumuz: "Witzig birçok fikir, iki dost düşüncenin uzun bir ayrılıktan sonra umulmadık kavuşması gibidir"[84] fragmanı, Schlegel'ın müşterek-felsefe [*symphilosophie*] kavramı üzerinden anlaşılabilir. Schlegel'da müşterek-felsefe, birbirinden uzak iki veya daha fazla düşünürün bir araya gelip birbirlerini tamamlayarak ortaya koymuş oldukları müşterek fikir ve düşüncelerin sentezini ifade eder. Müşterek-felsefe üzerinden witzig fikirlerin birliği, dolayısıyla dostluğu gündeme getirilir. Aynı zamanda "Neden Schlegel'da müşterek-felsefe diye bir şey var?" sorusuna verilecek cevap bu merkezî noktaların bilinmesiyle alakalıdır. Nitekim bu müşterek-felsefe Schlegel'ın mutlak olanla kurmuş olduğu felsefî tavır üzerinden yanıtlanabilir. Schlegel'ın mutlak olana bakışında yer alan insanın konumu, müşterek-felsefe denilen şeyin kendisinin çıkmasına sebebiyet verir. İnsan üzerinden yapılagelen müşterek-felsefe, mutlak olan ile kurulacak ilişkide müşterekliğin, bir arada olmalığın bir başka ifadeyle birlik olarak mutlak olana dokunma çabasının temsilidir. Ayrıca yukarıda ifade edilen witzig fikirlerin dostluğu ifadesi, Schlegel'in kültür kavramına vermiş olduğu anlam üzerinden de gayet anlaşılır hale gelebilir. Schlegel'ın düşün evreninde kültürün durmuş olduğu pozisyon, ancak mutlak olan ile ilişkilendirilerek bir anlama sahip olabilir. Nitekim kültürün mutlak olan ile ilişkisinin merkezinde, tinsel bir varlık olmasıyla yaratıcı olan insan vardır. İnsanın, mutlak olan ile kurmak istediği her tinsel eylemin kendisi kültürü var edecektir. Bundan dolayı Schlegel'da kültür, insanın mutlak olana ulaşmak isterken tinsel olarak ortaya koyduğu her şeydir. Bu durumu biraz daha açmak gerekirse, Schlegel felsefe, sanat, tarih, hukuk, politika gibi bilimleri tinsel olandan doğan bilimler olarak görür. Bu tinsel olan bilimler, aynı kökene sahiptir. Bu kökün kendisiyse, coşkun, yaratıcı bir kavrama yetisi olan Witz ve onu olması gereken kıvama getiren aklın bir türüdür. Fakat buradaki aklın hiçbir şekilde analitik olanla alakası yoktur. Zaten böylesi bir durumda Witz, kendi otantikliğini kaybeder, parlaklığını yitirir, gizemi ortadan kalkar.

[84] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 129.

Nitekim Schlegel'ın düşüncesinde, akıl üzerinden değil de zihinsel sezgiyle nesneyi kavrama esastır ve bu zihinsel sezgi Witz'e eşlik ederek onun sezgisel olmasını ve böylelikle dolaysız kavrayabilmesini sağlar. Bu bilgiler ışığında witzig fikirlerin dostluğundan bahsedebilir. Birbirinden uzak diyar ve çağlarda kendi zamanının Tininden beslenerek ortaya çıkan witzig fikirler farklı Witz'lerden ortaya çıksalar da, gelmiş olduğu zihinsel sezgi kökeni ve amaçladığı şey olan mutlak olana ulaşma çabası itibariyle birbirleriyle sıkı ilişki içerisindedirler. Zaten Schlegel'da geçmişten gelen bir başka ifadeyle tarihsel olan şey, tinsel olandan nasibini almış olarak değerlendirildiği için kendinde bir değere sahiptir. Witzig fikirlerin kendisi de Schlegel'ın düşünce dünyasında en nihayetinde tinsel evrenin içerisinde kültürün kendisidir. Tinsel evrenin içerisinde olan her witzig fikir, bir başka witzig fikirle birlik içerisinde olmasından dolayı da dostturlar ve böylelikle birbirini tamamlarlar.

Aşağıda, Witz kavramının içerisinde geçtiği Schlegel'ın kalemine nispet edilen *Athenaeum Fragmanları* yer almaktadır. Bu fragmanların anlamsal yapısını, bir yandan Schlegel'ın düşün dünyası üzerinden analiz etmeye çalışırken, diğer yandan fragmanlarda geçen terimlerin köklerine inerek tahlil etmeye gayret edeceğiz.

Athenaeum Fragmanları 29'da geçen "gebildeten" sözcüğünün kökeni, "bilden"dir. Bu fiilden türetilen "gebildeten" sözcüğü, "okumuş yazmış, kültürlü" anlamlarına gelmektedir.[85] Bu kökün, yukarıda da ifade edildiği gibi imgelem anlamına gelen *Einbildungskraft* teriminin kökeni olması tesadüfî değildir. Nitekim imgelere sahip olan ve bunları witzig forma dönüştürebilen kişiler *gebildeten* sınıfına girmektedir. Bu bağlamda fragmanı şu forma rahatlıkla dönüştürebiliriz: "Witz'i kendinde barındırmak witzig fikir doğurmayı sağlar." Bundan dolayı Schlegel'da kültürlü olmak demek, Witz'e sahip olmak ve dolayısıyla witzig fikirler üretmek demektir. İgili 29. fragman şu şekildedir: "Witzig düşünceler kültürlü [*gebildeten*] insanların özlü sözleridir."[86] Schlegel, bu fragmanda geçen ve özlü söz olarak çevirmeyi uygun gördüğümüz "Sprüchwörter" sözcüğünü getirmesinin sebebi, witzig fikirlerin, mutlak olana dair yekpare bir şekilde dilsel gösterge olmalarından kaynaklanır.

---

[85] https://www.dwds.de/wb/bilden, tarih: 16.04.2019.

[86] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 29.

Witzig fikirler, kültürlü kişilerin evreninde ortaya çıkar. Bu kültürlü kişilerde meydana gelen tinsel patlamalar, witzig olanı doğurur. Bu witzig olan, çağın Tininden başka bir şey değildir. Böylelikle witzig fikirler, çağa dair panoramalar sunar. Bu panoramalar ile çağın Tini yakalanır. Bu bir başka ifadeyle bu durum çağın Tininin kendini, kültürlü kişilerin dilinden çıkan witzig fikirlerde göstermesi şeklinde ifade edilebilir.

Schlegel'ın düşüncesinde büyük bir değeri olan ve ideal insan portresini çizerken onun niteliklerinde merkezî konuma yerleştirdiği kültürlülükle Witz arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ, birbirlerinin tetikleyici, geliştirici ve dönüştürücü unsurları olmasından ileri gelir. Nitekim, Witz'e sahip kültürlü kişiler üzerinden çıkan witzig fikirler, kültürü olmayan ki dolayısıyla iyi bir Witz'e de sahip olmayan, kişilerden çıkamaz. Bu sebeple witzig fikirlerin çıkması için kültür önemli bir unsurdur. Bu bağlamda Schlegel'da kültür, yaşamın içerisinde tinsel olarak var olan her şeydir.

Schlegel'a göre, Witz'i her bir kişi istemeli ve onu kendinde barındırmalıdır. Bu fragman şöyledir: "İnsan Witz'e sahip olmalıdır; fakat ona sahip olmayı istememelidir. Aksi halde yazıda ve konuşmada witzelei yaparsın; Witz'in Alexandrinischer üslubunu edinirsin."[87] Bu durum, onun için bir gerekliliktir; ama kişi Witz'i isterken ona sahip olmamalı; kendi tekeline onu almamalıdır. *Eleştirel Fragmanlar* 59'da dile getirildiği gibi, Witz, kendinde amaç olmasından dolayı onu keyfî olarak kullanmak veya ona sahip olmayı dilemek etik bir davranış olmaktan uzak olduğu gibi witzig fikirlerin evrenselliğine halel getirir. Ayrıca fragmandaki vurgu, Witz'in bir meta-anlatı içerisine girmesini engellemek içindir. Witz'in kendisinin bütün bireylerde farklı farklı tezahürlerinin olduğunu söyleyen Schlegel, bunun kişilerin tekeline girmesine karşı çıkar. Schlegel, bireyselliğin olduğu yerde farklı Witz'lerin olduğunu ve bunların serbestçe dolayıma sahip olması gerektiğinin altını çizer. Bireyselliği ön plana alarak ayakta tutmaya çalışan ve böylelikle bireyde özgürlüğü savunan bu yaklaşım, doğal olarak tekelleşmeye karşı olacaktır. Nitekim Schlegel, her ne olursa olsun herhangi bir

[87] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 32, s. 22.

şeyin tek sahibi olmak isteyenleri eleştirir. Dolayısıyla Witz'in tekelleşmemesi demek, bir başka açından bakıldığında, düşüncenin tekelleşmemesi anlamına gelecektir.

Athenaeum Fragmanları 37: "Witzig fikirler, uzun bir ayrılıktan sonra arkadaş iki düşüncenin âni buluşmalarına benzer."[88] Witz'in meydana getirdiği fikirlerde bir bütünlük vardır. Bu bütünlük, ilgili fikirlerin birbirleriyle olan sıkı bağlantısından ileri gelir. Bu sıkı bağlantısı ise zihinsel sezginin kendisidir. Entelektüel sezgiyle witzig fikirler, birbirilerinin dostudurlar. Bu durum, Witz'e ait olan düşüncelerin gelişigüzel bir şekilde varlık sahasına gelmediklerini, bilakis arka planda, aralarında sıkı bağlantılar olan bir düşünme metodundan doğduklarını gösterir. Bu durum, Witz'in doğasındaki fragmanter yaratıcılığın hangi kaynaktan beslendiğini de göstermektedir.

Aynı zamanda bu fikirler amaçladıkları şey itibariyle de birbirinin dosturlar. Witz, fragmanterliğin en uç noktasına dokunabilme yetisi olarak karşımıza çıkar. Düşünsel canlılığın ve dolayısıyla yaratımın içerisinde olan Witz, doğasındaki coşkun, yaratıcı ve aynı zamanda sezgisel tarafla fragmanlar ortaya çıkartır. Bu fragmanlar, kendi içinde diyalektik bir form üzerinde konumlanır. Bu diyalektik formun nihaî amacı görüngüler üzerinden mutlak olana dair düşünceler sentezi oluşturmaktır. Düşünceler sentezinin oluşumu, tezler ve antitezler şeklinde ilerler. Her bir fragman kendi içinde bazen tez, bazen antitez ama en nihayetinde bunların bileşiminin oluşturmuş olduğu sentezler içerir. Böylece bu söz konusu olan durum, fragmanlar arasındaki sıkı ilişkinin doğasını verir bizlere. Fragmanlar arasında sanıldığı gibi bir çelişki ya da kaostan ziyade, böyle bir ilişki türü hâkimdir; birbirlerine katkı sağlayarak birbirlerini dönüştüren ve daha ileriye taşıyan bir ilişki türü.

Athenaeum Fragmanları 82 şöyledir:

> "Felsefi tanıtlamalar [*Demonstrationen*] askerî jargon anlayışındaki basitçe tanıtlamalardır. Aynı zamanda onun çıkarımları politikanın çıkarımlarından daha iyi değildir; hatta bilimlerin sahip olduğu şey de, hukukun onda biri

[88] *A.g.e.*, frag. 37, s. 23.

kadardır. Felsefî tanımlamalar [*Definitionen*] hakkında da kişi, Chamfort'un dünyevî yaşantıya sahip arkadaş türü hakkındaki açıklamada yapmış olduğu aynı itirazı yapabilir. Bilimde üç tür açıklama [*Erklärung*] vardır: Bize bir aydınlanma ya da bir şey hakkında belli bir fikir veren açıklama; herhangi bir şey açıklamayan açıklama; her şeyi belirsizleştiren açıklama. Gerçek tanımlar isteğe bağlı yapılmış olamazlar; bilakis onlar, kendilerinden ortaya çıkmalıdırlar. Witzig olmayan bir tanımlama, değersiz bir tanımlamadır ve her bir bireye ait sınırsız sayıda gerçek tanımlama vardır. Estetiğin zorunlu formaliteleri görgüye ve lükse dönüşür. Şarkıcıların çalması marifet isteyen aryaları ve felsefecilerin Latince düzyazıları gibi, yüksek sanat maharetini doğrulamak ve sınamanın bir yolu olarak, bu son özellikler kendi amaç ve gayelerine sahiptir. Ayrıca onlar önemli derecede retorik bir izlenim oluşturmaktadırlar. Fakat her zaman asıl mesele bir şeyler bilmek ve bir şeyler söylemektir. Onu ispatlamak hatta açıklamak, çoğu zaman tamamen gereksizdir. On iki Levha kanunlarının kesin duruşu, gizleme, aldatma, yapay bir karalama olmaksızın salt gerçekleri belirlemek olarak gördüğümüz yöntemsel yol, müşterek-felsefe'yi inceleme metinleri gibi, hâlâ incelenen doğa felsefesine en uygun olanlardır. Birinin aynı zamanda bir şeyi hem ileri sürmesi hem de onu ispat etmesi gerektiği bir durumda, tartışmasız o şeyi ileri sürmesi onu ispat etmesinden daha zordur. Formaliteye uygun birçok yanlış harika kanıtlar ve basmakalıp savlar vardır. Leibniz bir sav ortaya atardı, Wolff ispat ederdi. Daha fazla söze gerek var mı?"[89]

Schlegel bu fragmanda, felsefî bağlamda, öne sürülen bir savın doğruluğunu gösterme olarak ifade edilen tanıtlama sözcüğüne denk gelen "demonstration" terimi üzerinden bilim ve felsefenin epistemolojik yöntemlerinin ne olabilirliğine dair konuşur. Bu terim, fragmanın üzerine oturmuş olduğu ilk terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Fragmanın üzerine oturduğu ikinci terim, felsefede tanım olarak ifade edilen "definition" sözcüğüdür. Fragmanın üzerine oturduğu üçüncü terim, felsefede bir olguyu, bir durumu çözümledikten sonra, öğeleri arasındaki bağlantıları açığa çıkarma yoluyla aydınlatma, açıklama anlamına gelen ve yukarıdaki bölümde izahını yapmış olduğumuz "Erklärung" sözcüğüdür. Schlegel, bu üç terim arasında, onların herhangi bir şeye dair olan ilişkilerinde, olmaması gerekenleri "tanıtlama" ve "açıklama" şeklinde sıralamaktadır. Schlegel, asıl meselenin bilmek ve bir şeyler dile

[89] *A.g.e.*, frag. 82, s. 27-8.

getirmek olduğunu söyler ve bir şeye dair olan tanıtlamayı ve analitik tarzda bir şeyin yalnızca ne olduğunu değil, nedenini de ortaya koyma olarak açıklamayı gereksiz görür. Bu bağlamda özellikle fragmanda geçen, Witz olmadan yapılan tanımların bir değerinin olmayışı vurgusu, Witz'in tanımlardaki merkezî noktasına işaret etmesinin yanında onun sezgisel tarafına da bir göndermedir. Görüldüğü kadarıyla Schlegel, ne bir sonucun doğruluğunu göstermek için doğru olarak bilinen ya da doğru sayılan öncüllere dayanarak yapılan çıkarım olan kavramsal tanıtlamayı, ne görülebilir bir biçimde verilmiş olan bir nesnenin ya da bir olayın görüye dayanarak ortaya konması olan görüsel tanıtlamayı, ne de bir olguyu, bir durumu çözümledikten sonra, öğeleri arasındaki bağlantıları açığa çıkarma yoluyla açıklama kabilinde olan aydınlatmayı uygun bulur. Nitekim analitik düşünme metoduyla ilişki içerisinde olan bu gibi gidimli düşünceler sezgisel olan Witz'in doğasının karşısında olan şeylerdir.

Schlegel'a göre gerçek tanımlar isteğe bağlı yapılmış olamazlar; bilakis onlar, kendilerinden ortaya çıkmalıdırlar. Bunun söz konusu olabilmesi içinse Witz'in, o tanımın içerisinde olması ve o tanımda rol oynaması gerekir. Schlegel bu felsefî tavrıyla, anlama yetsini ve onun üzerinden doğan kavramsal düşünmeyi bir tarafa atıp epistemolojide sezgiselciliğe yönelir. Bu bağlamda sezgiyi bilginin, özellikle felsefî bilginin temeli olarak görür. Nitekim Schlegel *Athenaeum Fragmanları* 76'da, bu sezginin zihinsel sezgi [*intellektuale Anschauung*] olduğunun altını çizer. Schlegel'da zihinsel sezgi, var olanı birden açar, onu keşfeder ve yakalar.

Athenaeum Fragmanları 76 şu şekildedir: "Zihinsel sezgi, teorinin koşulsuz buyruğudur."[90] İlgili fragmanın Almanca metninde geçen "theorie" terimi, felsefede farklı tanımlamalarının yanında nihaî olarak mutlak bilgi için kullanılır. Dolayısıyla Schlegel, zihinsel sezginin, mutlak bilginin kategorik imperatifi olduğunu açıkça dile getirir. Schlegel, bu kategorik imperatif ifadesini kullanmak suretiyle Kant'a anıştırma yapar. Bunun yanında Schlegel'a göre her bir bireye ait sınırsız sayıda gerçek tanımın olması, coşkun ve yaratıcı düşünce ve

[90] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 76.

kavrama yetisi olarak Witz'in her bir bireyde farklı bir şekilde tezahür ettiğine bir işaret olduğu gibi, onun felsefî düşüncesindeki sezgisel tarafa da gönderme yapar. Aynı zamanda bu sezgisel taraf, onun bireyin kendisine ne kadar önem verdiğinin bir başka göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Schlegel, *Athenaeum* 120. fragmanda, "Onların ifadeleri yeteri kadar uzun ve geniş olmamasından dolayı, onlar Witz'e çok az önem vermişlerdir. Onların, karanlık bir şekilde düşünülegelen matematik gibi olmasından bu yana yukarıdaki durum böyledir ve aynı zamanda onlar Witz'le alay ederler. Eğer Witz'in gerçek bir saygınlığı olsaydı, saygısızlıkta bulunmak olurdu. Witz, kendi konumunu temsil edecek şekilde davranmakla yükümlü olan bir kişiye benzer; ama bunun yerine bir şeyi basitçe/dolambaçsızca gerçekleştiren biri gibidir."[91] Schlegel bu fragmanda duygularının sadece karanlık bir matematikten ibaret olduğu kişilerin Witz'i anlayamadığını dile getirir. Witz'i anlayamadıkları gibi, ona saygıda kusur ederek, onu gülünç bir şey olarak görürler. Bu gibi kişilerin özelliği, var olana salt analitik bakış açısıyla bakmalarından ileri gelir. Schlegel, bu fragmanda yine Witz'in sezgisel tarafına işaret eder. Witz, dolambaçsız hareket eder, doğrudan ve aracısız olarak kavrar.

Athenaeum Fragmanları 220:

> "Eğer Witz, bütün tezahürleriyle evrensel felsefenin ilkesi ve organıysa ve tüm felsefe, evrenselliğin ruhundan, sonsuza değin birleştiren ve bölen bilimlerin bilimi olmaktan ve mantıksal kimyadan başka bir şey değilse, işte o zaman bu mutlak, coşkun ve tamamiyle maddî olan Witz'in değer ve önemi sonsuz olacaktır. Bu Witz, skolastik nesrin baş temsilcileri ve üstatları olan Bacon ve Leibniz'de olan Witz'dir. Kronolojik olarak ilki birin içerisinde ilk, diğeriyse en iyi arasında ikincidir. Kökenlerinin şaşırtıcı birliği, düşüncelerinin birleştirici gücü ve günlük ifadelerinin barokluğu gibi nedenlerden dolayı en önemli bilimsel keşifler bu tür *bon motslar*'dır. Fakat hiç şüphe yok ki, içeriklerinden ötürü, salt poetik Witz'e özgü olan, hiçlikte eriyen bu beklentiden çok daha fazladırlar. En iyileri sonsuzluğa giden panoramalardır [*echappees de vue*]. Leibniz'in bütün felsefesi bu anlamda

[91] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 120, s. 33.

witzig olan birkaç fragman ve taslaktan oluşur. Belki de felsefenin Copernicus'u olan Kant, Leibniz'den daha doğal birleştirici/uzlaştırıcı ruha [natural syncretistic spirit] ve daha eleştirel bir Witz'e sahip olabilir; fakat onun konumu ve kültürü witzig değildir; ayrıca aynı şey popüler şarkılara dönen onun düşünceleri için de söz konusudur: Kantçılar onları ölene değin şakımışlardır; bundan dolayı ona haksızlık etmek ve gerçekte olduğundan daha az witzig olduğunu düşünmek son derece kolaydır. Felsefe, kuşkusuz parlak fikirler edinmeyi beklemeyip onlara bel bağlamadığında, doğal bir şekilde, coşkulu enerjiye ve parlak sanata güvenerek sürekli ilerleme kaydedebildiğinde sağlıklı olur. Yoksa biz, henüz birleştirici sanat ve bilim [*unifying art and science*] olmadığından dolayı, hali hazırdaki sentezleyen dehânın [*genius*] az sayıda mevcut olan ürünlerini küçümseyecek miyiz? Ayrıca lise öğrencileri gibi birçok bilimi hâlâ basitçe hecelediğimiz, hedefimize ulaştığımızı düşündüğümüz ve söz dizimi kavramına sahip olmamakla beraber en kısa periyodik cümleyi bile oluşturamıyorken felsefenin birçok lehçesinden birini çekimlediğimiz sürece onlar nasıl var olabilirler?"[92]

Schlegel, 220. fragmanda Witz'in birçok tezahürüyle evrensel felsefenin ilkesi ve onun bir organı olduğunu söyler. Ona göre, Witz'in bu ilkesel durumu ve organon oluşu, onun değer ve öneminin sonsuz olması gerektiğini göstermektedir. Schlegel bunu ifade ederken şöyle bir kombinasyon kurar: "Eğer Witz, bütün tezahürleriyle evrensel felsefenin ilkesi ve organıysa ve tüm felsefe, evrenselliğin ruhundan, sonsuza değin birleştiren ve bölen bilimlerin bilimi olmaktan ve mantıksal kimyadan başka bir şey değilse, işte o zaman bu mutlak, coşkun ve tamamiyle maddî olan Witz'in değer ve önemi sonsuz olacaktır." Schlegel'a göre böyle bir Witz, skolastik nesrin baş temsilcileri Bacon[93] ve Leibniz'de[94] kendisini göstermektedir.

Fragmanda geçen Fransızca *bon mots* sözcüğüyle yukarıda ifade edildiği gibi, yazı, resim, söz ve davranış gibi birçok farklı alanda kendisini ortaya koyan ince ve derin anlamlı sözler

---

[92] *Ag.e.*, frag. 220, 47-8.

[93] Francis Bacon (1561-1626), bilimsel deneycilik düşüncesinin öncülüğünü yapmış ingiliz filozof, bilim insanı, devlet adamı ve yazar.

[94] Gottfried Leibniz (1646-1716), Alman filozof, matematikçi ve hukukçu.

kastedilmektedir. Bu ince ve derin anlamlı sözler, Witz'le doğrudan ilişkili olan hatta Witz'in ortaya çıkardığı witzig fikirlerin bir formu olan ince anlama sahip ve düşündürücü olma özelliğiyle nükteli sözlerin kendileridir.

Bunun yanında ilgili fragmanda Schlegel, felsefenin sağlam bir yönteme, coşkulu bir enerjiye ve parlak bir sanata güvenmesinin gerektiğini vurgular. Ancak böyle bir felsefenin sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürebileceğini, aksi takdirde fikirler beklenildiğinde ve onlara bel bağlanıldığındaysa felsefenin kısır bir döngü içerisine gireceğini ve böylelikle sadece ezber olan şeyleri tekrarlamaktan öteye geçemeyeceğine işaret eder. Felsefeyi böyle bir durumdam kurtarma rolünün de sonsuzluğa kapı açan Witz ve onun üzerinden doğan witzig fikirler olduğuna işaret eder.

Söz konusu bu fragmanda Schlegel'ın düşünce evreninde yer alan köşe taşlardan bazıları görülmektedir. Bunlardan ilki, bireysel yaratımlar, bir diğeri tinsel düşüncelerin birlikteliği olarak geçerken, meta-anlatıların nahoşluğu, felsefî olanın coşkunluğu, devingenliği, sürekli yenilenmesinin yanında sistemliliği de fragmanda gündeme getirilir. Schlegel'ın felsefî düşüncesindeki bu bahsi geçen köşe taşlarını ve diğerlerini ileride fragmanlar özelinde değinmeye çalışacağız. Ama burada onun nahoş gördüğü meta-anlatılara değinmek yerinde olacaktır.

Meta-anlatının temelinde değişmeyen, dönüşmeyen, devinim özelliğini yitirmiş fikirler yatar. İnsanlar, sözde bu görkemli düşüncelerin varlığı, varoluşu, tüm evreni açıkladığına inanır. Birçok kişi, hatta düşünür diye nitelenen şahsiyetler, bu meta-anlatıların müridi, dolayısıyla meta-anlatıcının müridi olurlar. Onun dile getirmiş olduğu şeyi, hiç düşünmeden, sorgulamadan tekrar eder, yineler ve o çizgiden katî bir surette ayrılmazlar. Felsefenin hakikati, onlar için odur. Onlar yeni olana yönelmeyi sevmedikleri gibi eleştirel bir bakış açısına düşmandırlar. Bu anlatılara sırt yaslayıp, onlar üzerinden hayatlarına idame ederler. Kant ve onun takipçilerinin böyle bir durumda olduğuna işaret eden Schlegel'daysa felsefî olan değişir, dönüşür ve mütemadiyen devinim sergiler. Bundan dolayı onun düşüncesinde

felsefe, meta-anlatı sunmadığı gibi öyle şeylere bel bağlamaz. Ona göre felsefî olan şey, coşkunun gücü, dâhiyane sanat ve sağlam bir temel üzerine kurulmalıdır. Böylelikle kendisini tekelleşmeden kurtararak bir meta-anlatının buyruğundan sıyrılacak ve özgür olacaktır.

Fragman 366, "Anlama yetisi, mekanik Tin [*Geist*]; Witz, kimyasal Tin; dehâ [*Genie*], organik Tin."[95] şeklindedir. Bu fragmanın asıl metninde anlama yetisi şeklinde çevrilen terim, kavramsal olarak nesnel gerçekliği kavrama anlamına gelen "Verstand" sözcüğüdür. Firchow, bu sözcüğü "understanding" şeklinde çevirirken Fransızca üzerinden gelen çevirideyse ilgili kelime "müdrike"[96] olarak alınmıştır.

Witz, nesnel gerçekliği dolaysız, aracısız, doğrudan zihinsel sezgi üzerinden kavrar. Mekanik olan Tin, analitik olana gönderme yapar. Witz, gidimli bir düşünme türü olmadığı için, mekanik değildir. Fragmanda geçen dehâ, yaratıcı yeteneğin en yüksek derecesine işaret eder. Witz'in kimyasal olması, her tür hayatla doyasıya doymuş olması ve aynı zamanda coşkunluğu ve sezgiselliği kendi yapısında barındırıyor olması demektir. Bu sebeple tinsel evrenin içerisinde olan ve bunlar üzerinden beslenerek coşkunluğunu ve sezgiselliğini ortaya koyan Witz, kimyasal bir yapıdadır. Kimyasallığıyla yaratıcı gücünü desteklemeye, kendisine alanlar yaratarak en iyi witzig fikirleri ortaya koymaya ve en iyi Witz'e dönüşmeye çalışır. Kimyasallığı sayesinde Witz, mekanik olandan ayrılır. Bir başka ifadeyle donuk, yerinde sayan, yaratıcılığı olmadığı gibi heyecanı olmayan şeyin kendisi olan mekaniklik, karşıt tarafında yer alan kimyasallığın zıddı analitik olanın dostudur. Dolayısıyla mekanik olanın doğasında analitik kavrama yer alırken, kimyasal olanın doğasındaysa sezgisel kavrayış bulunur.

Athenaeum Fragmanları 383'te[97] bir başka Witz türü olarak Schlegel'ın ifade etmiş olduğu arkitektonik Witz katıksızlığı, açıklığı ve simetrisiyle ön plana çıkar. Bu Witz türü, hicivli

---

[95] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 366.

[96] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 191.

[97] Schlegel, *Athenäums Fragmente*, frag. 383.

ifadeleri içinde gerçek alayları sunar. Schlegel'a göre dengeden çok harekete, düşünceden çok duyuma, biçimlerin serbestçe yaratılmasından duyulan coşkuya önem veren, abartmalı, etkileyici, çelişkiden çekinmeyen barok, Witz'in içinde tam anlamıyla büyük üslubu doğurabilir, öykü türünde önemli bir rol oynar. Nitekim Schlegel, böyle bir Witz'i, alışılmamış bir güzelliğin kendinde yatan özgünlük olarak ifade eder ve aynı zamanda bu Witz türü, öyküde hikâyenin tazeliğini sonsuza dek korur. Schlegel bu fragmanda, Witz'in dış dünyadaki çoklu hareketleriyle meydana getirdiği yer yer abartılı dengesizliğe, bu dengesizliğin içinde yatan armoniye, bu armoni içerisindeki cesur coşkunluğa işaret etmeye çalışır. Düşünsel boyutun her daim hareketselliğinden bahseden Schlegel için böyle bir Witz, sistem yaratmakla beraber sistemsizliği, mükemmelliğin yanında eksikliği, bütünlüğün yanında parçalanmayı, tamlığın yanında koparılmışlığı ifade eder.

Bu dile getirilenler üzerinden Schlegel'ın düşünce dünyasının paradokslar içerdiği söylenebilir. Fakat bilinmelidir ki, onun düşüncesinde, varlık hiçbir zaman tamamlanmış bir şey olmadığı için bu durumlar gayet normal bir durum olarak görülür. Schlegel'da varlık, her zaman bir oluşun içerisinde, bu oluş bir başka oluşumun ve diğer oluşumların içerisinde, birbirlerine giren sonsuz bir döngü yarattığı için, kâh bir bütün kâh bir parça, kâh tam olmakla beraber kâh koparılmış ya da mükemmel gibi görünüp eksik olabilir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse varlık Schlegel'ın düşün dünyasında, doğa ve insan birlikteliğinin kendisine gönderme yapar. Burada dile getirilen tamamlanmamışlık ise doğa ve insan birlikteliğinin kopuşunun artık hiçbir zaman bir araya gelemeyeceğine dair bir durumdur. Doğadan kopan insan bir daha onunla bir birlik oluşturamayacağını bildiği halde ona doğru gitmeye, kopuştan önceki birliği, bütünlüğü, tamlığı yakalamaya çalışır. O bunu yaparken kendisindeki coşkun olma durumu bir parçası olduğu doğanın coşkunluğuyla iç içe girer ve her iki tarafta da her daim süren bir devinim ortaya çıkartır. Varlığın her iki cephesinde, doğa ve insanda olan bu hareketsellik ise mütemadiyen devam edecektir.

Athenaeum Fragmanları 394:

> "Witz'i sosyal olana sınırlamaya çalışmak, harika bir hata olur. En iyi düşünceler, ezici güçleri, içeriklerinin sonsuz oluşları, klasik üsluplarından ötürü konuşma esnasında tatsız bir duraksamaya neden olabilirler. Yalnızca gerçek Witz, kanunlar gibi, sadece yazılı bir biçimde düşünülebilir. Kişi, üretilen şeylerin ağırlığına göre, üretilenlere değer vermelidir; Sezar'ın incilerin ve diğer değerli taşların karşılaştırmalı olarak ağırlıklarını dengeleyerek dikkatle tahmin etmesi gibi. Değerleri boyutlarına göre orantısız şekilde artar. Coşkun bir ruha ve barok bir ifadeye gönülden, iç açıcı renklerle ve elmas suyuna benzer billursu bir saydamlıkla dolu vurgular ekleyen birçoklarına değer biçilmesi tamamiyle imkansızdır."[98]

Schlegel'a göre Witz, sosyal olanla sınırlanamaz. Böyle bir girişim büyük bir hata olacaktır. Ona göre, Witz'le meydana gelen en iyi düşünceler, ezici güçleri, içeriklerinin sonsuz oluşları, klasik üsluplarından ötürü konuşma esnasında tatsız bir duraksamaya neden olabilirler. Bundan dolayı Schlegel bu fragmanda, gerçek Witz'in, yasalar gibi, sadece yazılı olarak düşünülebilir olduğunu söyler. Devamla bu fragmanda Schlegel, Witz'in fragmanter yaratıcılığına vurgu yapar. Fragmanter yaratıcılık, düşüncelerinde özgür olan bireyin, kendinde yatan yaratıcı Witz'le varlığın zihinsel alanda sezgisel kavranılışını dair düşüncelerini yazıya döktüğü yetidir.

Witz kavramının *Athenaeum Fragmanları*'nda geçmiş olduğu bağlamları kısaca değerlendirmek gerekirse, Schlegel'a göre Witz, coşkun ve tamamiyle maddî bir formu olan, sosyal, bilimsel, neşeli, aktif gibi birçok tezahürleriyle evrensel felsefenin ilkesi ve onun bir organonu olmasıyla değer ve öneminin sonsuz olduğu ve kendisinin mekanik ve organik bir Tinden ziyade her şeyi kendinde barındıran sezgisel, coşkun ve sınırsız bir etkinliğe sahip kimyasal bir Tindir. Witz'in kendisini, ona sahip olmama, onu kendi tekeline almama niyetiyle, her bir kişi istemeli ve onu kendinde barındırmalıdır. Böyle bir Witz'den doğan ve kendi içinde diyalektik bir form üzerinden ortaya çıkan, arka planda, aralarında sıkı bağlantıları, sistemli mekanizmaları olan, deneyimler üzerinden üretilip kısa ve öz olarak görülen, maksatlarını en uygun şekilde ortaya koyup dolambaçlı yollara girmeden onu basitçe

---

[98] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 394, s. 80.

ifade eden, katıksızlığı, açıklığı ve simetrisiyle ön plana çıkarak hicivli ifadeleri içinde gerçek alaylar sunan, sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürebilmesi için felsefeyi kısır bir döngü içerisine girmekten kurtaran witzig fikirler, tinsel evrenin her alanında yer alarak kültürü, sanatı, tarihi, felsefeyi dolayısıyla insanı beslerler.

2.4. *İdeler*'de Witz

Schlegel tarafından yayımlanmış son fragmanter bütünlüğü oluşturan *İdeler* [*Ideen*], *Athenäum* dergisinin kapanma arefesine denk gelerek 1800 yılında, III. cildinin birinci fasikülünde yayımlanmıştır.[99] *İdeler*'in konularına bakıldığında dikkat çeken husus din, tanrı, sonsuzluk ve mistik gibi terimlerin merkezde olduğu düşüncelerin aktarılmış olmasıdır. Bunun yanında Schlegel fragmanter üslubunu devam ettirdiği bu çalışmasında birey, insanlık, aşk, aynı zamanda sanat, sanatçı, şiir sanatı ve felsefe, kültür, bilim vb. konular üzerinden de fikirler dile getirmiştir. Witz'e bakıldığında bu sayılanlar arasında daha az bir teveccühe mazhar olmuştur; toplamda fragmanter yapı biçimiyle 155 fragmanlardan oluşan *İdeler*'de yalnızca birkaç yerde yaratıcı imgelem gücü *Fantasie*'yle geçmiştir.

İdeler 26. fragmanda Witz'le *Fantasie* [*imgelem gücü*] arasındaki bağıntı dile getirilmektedir.[100] Witz, *Fantasie*'nin açığa vurumu, dış parıltısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde *Einbildungskraft-Fantasie* başlığıyla, algılananı içimizde etki yapacak denli yoğun bir biçimde ruha almak, içimizde kurmak olarak ifade ettiğimiz *Fantasie* ve en genel anlamda insanın çoklu kavrama yetisi olarak gördüğümüz Witz arasındaki ilişki şöyledir; *Fantasie* algılanı içimize alıp kurarken, Witz bunu witzig fikir formunda dış dünyaya aktarmaktadır. Burada geçen *Fantasie*, yaratıcı imgelemdir. *Fantasie*, imgelemle eşanlamlıdır; ancak ölçü tanımazlığıyla ondan ayrılmaktadır. Genel anlamda Fantasie, yeniye açık, yaratmaya yönelik, hep yeni bileşimler kurmaya eğilimli yaratıcı imgeleme karşılık gelir. Witz, böyle bir yetinin oluşturduğu imgeleri işleyerek yaratıcı tarafıyla dışa vurmaktadır.

Burada en basit anlamda şu sıralama akla gelmektedir: Entelektüel sezgiyle şeyler kavranılır. Kavranılan şeyler *Fantasie* yoluyla imgeler haline dönüştürülür. İmgeler haline dönüşen şeyler Witz'le dış dünyaya salıverilir. Bu durum *Fantasie*'nin imgelerinin Witz aracılığıyla dışa vurumundan başka bir şey değildir. Burada Schlegel'ın imgelemi değil de *Fantasie*'yi

---

[99] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 45.

[100] Schlegel, *Ideen*, frag. 26.

getirmesi, bu *Fantasie* kavramının tanrısal karakteri olmasından ileri gelir. Buradaki Tanrısal karakter, onun yeniye açık, yaratmaya yönelik, hep yeni bileşimler kurmaya eğilimli yaratıcı yeti olmasından kaynaklıdır. Bu niteliğiyle o Witz'e her daim yeni yaratımlar sunar. Witz de bu yeni yaratımlar üzerinden kendi yaratıcılığını dahil ederek ortaya harika *bon mots*'lar çıkartır.

Schlegel, *İdeler* 44. fragmanda "Kimse kendi benliğine sadece ruhuyla, dolaysız aracı [*Mittler*] olamaz" diyerek öznenin tanınması meselesine dair fikrini ortaya atar. Schlegel, kendi kendine oluşumun, yani öznenin mutlaklaştırılmasını yahut sonsuzlaştırılmasını kabul etmez. Bu durum ona göre imkân dahilinde değildir. Bir başka ifadeyle Schlegel, kartezyen öznenin bizzat kendisinin kırıldığını kabul eder. Ona göre felsefede mutlak anlamda özneye kendisine giriş yolu sunabilecek hiçbir şey yoktur. Buna karşılık, Spinoza'nın himayesi altında Schlegel'ın fragmanlar zamanında çoktan laikleştirmiş ve panteistleştirmiş yahut her şeye dağıtmış olduğu ve bunun tersine *İdeler*'de sanatçıda cisim bulan şu dinî (geleneksel) aracı simgesi vardır. Mesela *Athenaeum Fargmanları* 234'te "Tek bir Aracı bulunması gerektiğini savunan anlayışta sadece sınırlılık ve sanı vardır. Bu açıdan yetkin bir hristiyan - bu açıdan buna en yaklaşmış olan Spinoza'dır - için gerçekte her şey aracı olmalıdır" diyerek kartezyen öznenin eleştirisinin yanında Hristiyanlıktaki aracı konseptinin de üstü kapalı eleştirisini yapar.[101] Bunun yanında Schlegel'a göre sanatçı, tanrısallığı kendi içinde duyan ve bu tanrısallığı kendi gelenekleri ve eylemleri, sözleri ve işleri vasıtasıyla bütün insanlara bildirmek, iletmek ve sunmak için kendisini hiçleştirerek feda eden kişi olmasıyla beraber aynı zamanda tanrısallığı bir başka ifadeyle yaratımın kendisini bazen bir eserde [*Dichten*] veya bir düşüncede ya da hayatın kendisinde ortaya çıkartan kişidir. Bundan dolayı Schlegel'da aracı çok boyutludur. Nitekim Schlegel'da tanrısallığa giden yol birbirinden farklıdır; çünkü aracılaştırmak ya da aracılaştırılmak yaşamın bütün alanlarına sirayet eder. Bu bağlamda tanrısallığın kendisini sunan aracılaştırmak ve aracılaştırılmak üstün yaşamın kendisine gönderme yapar; ama şu unutulmamalıdır ki sanatçının kendisi, merkezini yani aracısını kendinde taşır. Buna sahip olmayan kişi zaten sanatçı değildir. Sanatçı olmadığı için

[101] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 229.

de edebiyen olmasa da bir yerden başlamak adına aracılar edinmesi gerekir. Bu aracılarla kişi, varoluşunu tamamlayabilir. Canlı bir merkez, ona ancak bunu sağlayabilir. Bunların ortasında Witz, tanrısallığa dokunan ve onu çevrimiçine sokan görevdedir. Yine bu denilenler bağlamında Witz, merkezini kendi içinde taşıyan sanatçının tanrısallık yolunda en önemli silahıdır.

İdeler 109. fragmanda Schlegel, "*Fantasie* ve Witz senin için Her şeydir! - Nefis görünüşe [*Schein*] anlam kazandır [*deute*], oyunu ciddiyete dönüştür, böylelikle merkezi [*zentrum*] yakalayacaksın ve üstün bir ışık [*höherm lichte*] içinde kutlu sanatı [*verehrte Kunst*] bulacaksın"[102] der. Bu fragmanda Schlegel'ın düşüncesine dair birkaç unsur yer almaktadır: *Fantasie*'yle Witz'in birlikteliği ve görüngülerin anlam kazanması, aynı zamanda oyunların ciddiyete dönüşmesi, merkezin yakalanması ve ayrıca ışığın gelmesi ve kutlu sanata ulaşmak. İlk unsurları düşündüğümüzde, Witz ve *Fantasie*'nin birlikteliğinin anlamı ortaya çıkarmasını görmekteyiz. Anlam ortaya çıktığındaysa, bir oyun sahnesi olan dünya ciddiyete dönüşecektir. Anlamı yakalamak, bir başka açıdan merkezi de yakalamanın kendisidir artık. Öncesinde yörüngesini kaybeden kişi, üstün bir ışık elde ederek merkezini yakalar ve orada onu bekleyen kutlu bir sanata giderek kendisini tanrısallığın içine atar.

İdeler 109. fragmanda geçen "görünüm, görünüş, ortaya çıkma" vb. anlamlara gelen "Schein" sözcüğü, Almancada felsefî bağlamda görüngü [*Phänomen*] anlamına gelen "Erscheinung" teriminin kökünü oluşturur. Schlegel bu fragmanda, kantçı bir çizgi üzerinden zıplayarak *kendinde-şey* teriminin bağlılaşık kavramı olan görüngüye gönderme yapar. Schlegel'da, Witz ve *Fantasie*'yle görüngüye anlam verilir. Böyle bir metot Schlegel'da üstün bir ışıkla karanlık yolun aydınlanmasını bizlere verir. Metodun vermiş olduğu ışık sayesinde insan, kendi mabedi olan sanatı bulabilir ve orada tütsüler içinde özgürlüğe yükselebilir.

Fragmanda geçen bir diğer sözcük ise İngilizce "interpret", Türkçe ise "yorumlama" anlamına gelen "deute" sözcüğüdür. Böyle bir bağlam akıllara, nihayetinde açıklama,

---

[102] *A.g.e.*, s. 259.

yorumlama anlamına gelen ve özellikle Dilthey'de "insanın tarihselliği içinde felsefe açısından kendini anlaması" olarak görülen ve Heideger'de "insanın, varoluşuna yönelerek felsefe yoluyla açıklanması ve yorumlanması yöntemi" olarak ifade edilen "hermeneutik" terimini getirmektedir. Burada görüngüyü bir yorumlamanın içerisine katıp onu yorumlayan organon, *Fantasie* ile beraber Witz'in kendisidir. Witz'in başat bir rol oynadığı bağlam üzerinden doğan böyle bir yorumlama, insanı özgürlüğün alanı olan felsefe ve sanata götürür.

2.5. Witz'in Anlamsal Bağlantıları

2.5.1. *Geist* [Tin]

Eril bir isim olan *Geist* kavramı, Almancada, İngilizcede "human mind", Türkçede "insan aklı" şeklinde ifade edilen "menschlicher Verstand" olarak gelmektedir. Firchow, *Geist* kavramını birçok yerde "mind" şeklinde çevirmiştir.[103] "İnsan aklı" anlamının yanında "düşünme becerileri"ni de ifade eden *Geist* kavramı, "düşünceler", "ince anlayış", "doğru görüşlülük" gibi birtakım anlamlara da gelmektedir. *Geist*'a dair ifade edilen bu anlamlar, onun "insan aklı" anlamının altında yer alır.

Marksizmde "menschlicher Verstand" bağlamında ele alınan bu kavram, "en gelişmiş maddenin ürünü" şeklinde görülmektedir. Bu anlamlarıyla *Geist*, insan aklının kendisi veya zihinsel yeti, işlev ya da niteliklerle sınırlı olup, maddî olanın haricinde herhangi bir anlama gelmemektedir. Böyle bir durumda *Geist*, düşüncenin kendisine gönderme yapar. İkinci genel anlam olarak *Geist* kavramı sözlükte, "mensch" şeklinde karşılanmaktadır. Bu durumda "insan" anlamında kullanılan *Geist*, genel olarak sıradan bir insandan ziyade "büyük insan", "önemli insan" şeklinde ifade edilir. *Geist*'ın üçüncü bir kullanımı Almancada genel olarak

---

[103] Bkz. *Eleştirel Fragmanlar*, 80, "mind [Geist] of natural skeptics", *Athenaeum Fragmanları*, 53: "it's equally fatal for the mind [Geist] to have a system and to have none", frag. 121: "of this only a mind [Geist] a capable", frag. 125: "for several complementary minds [Geister] to create communal works of art", frag. 227: "The rough idea of historical dynamism does Condorcet's mind [Geist]", frag. 319: "It isn't so much that their mind [Geist] is enclosed in narrow limits", frag. 412: "and only a perfect mind [Geist] could conceive of ideals organically", frag. 422: "because his character and mind [Geist] were revolutionary", frag. 429: "strong minds [Geist]", but also to enchant the mind [Geist] and stimulate the feelings", frag. 435: "and a historical mind [Geist] will have a respectful", İdealar, frag. 12: "a principle in the mind [Geist] of man", frag. 61: "It's time for it to be taken seriously, for the mind [Geist] to awaken", frag. 84:"Can you make a habit of having a soul and a mind [Geist]?", frag.: "Polemics can only sharpen the mind [Geist]", frag. 118: "Did any human mind [Geist] ever encompass the idea of divinity?". Firchow'un *Philosophical Fragments* adlı çevirisinde yer alan bu fragman kesitleri, Schlegel'ın kullanmış olduğu *Geist* kavramının "mind" şeklinde çevrildiği yerlerdir. Bunun yanında bu eserde geçen "mind" sözcüğü, her zaman *Geist* anlamında çevrilmemiştir; nasıl ki Firchow, Schlegel'ın kullanmış olduğu her *Geist* sözcüğünü de her zaman "mind" olarak çevirmemiştir. Firchow'un diğer "mind" terimini kullanarak çevirileri şöyledir: İdealar frag. 5'te geçen "Sinn" teriminin karşılığı olarak "mind", yine *İdeler* frag. 8'de ve frag. 93'te geçen "Verstand" teriminin karşılığı olarak "mind" sözcüğünü kullanmıştır.

“anlam, duyu”[104] manasına gelen “Sinn” teriminin mukabilinde kullanılmasıdır. *Geist* bu kullanım ekseninde, “duyu”, “düşünüş”, “görüş”, “içsel, zihinsel tutum”, gibi birtakım anlamlara gelmektedir. Böyle bir durumda *Geist*, dış dünyanın uyarılarını algılama yeteneği olarak “duyu”nun kendisi olmasının yanında “belirli bir bakış açısı” ya da “belirli bir bakış açısının temelindeki ilke” anlamlarına sahip olur. Bu üç kullanımda da *Geist*, maddî olanın karşıtı olmasından ziyade maddî bir durum olarak görünmektedir. Dördüncü kullanım olarak *Geist*, “maddi dünyanın varlığını ve doğasını açıklayan nesnel özgün yaratıcı ilke” şeklinde bir anlama sahiptir. Bu tanım içerisinde *Geist*, şayet Tanrı’nın kendisi üzerine bir atıfsa, maddenin karşıtı olarak yer alır. O zaman tanımda geçen yaratıcı ilke, en üst ve evrensel düzeyde Tanrı’dır. Bu maddî olmayan töz ya da varlık, tüm yaşamın kaynağı olarak görülür. Dinî kullanımdaysa *Geist*, “Tanrı'nın Ruhu” ya da “Kutsal Ruh” gibi anlamlara gelmesinin yanında “Seele” anlamında da kullanılmaktadır.

Geist, Stoa felsefesinde “etki yapan, biçim veren, canlandıran ilke” olarak evrenin aklı, onun ruhudur. *Geist* bir başka tanımındaysa, doğal yaşam ilkesinden ayrı olarak, “yüksek, doğaüstü, Tanrısal bir ilke” olarak görülmektedir. Bu iki tanım arasındaki fark, ilkinde Stoa felsefesinde *Geist*, doğanın içinde ona hayat verirken, ikincisindeyse onun dışında, bir başka ifadeyle doğaüstü, Tanrısal bir duruma sahiptir. Bu ikinci tanımına daha yakın olarak *Geist*, “Tanrı’nın dolaysız yaratıcı etkinliği” olarak da tarif edilmektedir. *Geist*, felsefede Anaxagoras’ın yerleştirmiş olduğu “nous”, Herakleitos’un getirmiş olduğu “logos” anlamında da kullanılmaktadır. Bu takdirde *Geist*, “Dünyanın akla uygun düzen ilkesi”, “zamandan bağımsız olanın, zamandışı olanın, zamansız olanın ilkesi” ve “ruhun aklî yanı” olarak da tanımlanır.[105] Felsefî bağlamda buraya kadar olan tanımlamalarda iki ana hat karşımıza çıkmaktadır. *Geist*, doğanın içinde yaratıcı bir ilke ya da doğaüstü Tanrısal bir ilkedir. Doğanın içinde olması üzerinden *Geist,* insanda olan düşünce yetisinin kendisi veya düşünce

---

[104]Firchow, Schlegel’da “Sinn” sözcüğünü “feeling”le ifade ederken, yukarıda da değinildiği gibi, *İdeler* frag. 5’te geçen “Sinn” teriminin karşılığı olaraksa “mind” sözcüğünü tercih etmektedir. Bunun yanında Teysseyre *Edebî Mutlak* adlı çeviride bu sözcüğü, fragmanların genelinde, “duyu” olarak çevirirken, Duymuş, bazen “hissediş”, bazen “his”, çoğu zaman “duyu” olarak çevirmektedir.

[105] Bkz. Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 165, Ivan Frolov, *Felsefe Sözlüğü*, çev., Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 472, Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 372.

yetisiyle beraber duygu ve isteme edimlerini içermekle beraber kendinde özgür ve değerlere anlam veren bir yapıdır ve bu bağlamda tinsel olan bilimleri ortaya çıkartır.

Schlegel'da *Geist* [Tin], genel anlamda düşünce ve kavrama işlevselliğine sahip üretken, çoklu, insanî bir yetiye gönderme yapar. Schlegel'da bu her daim faal olan yeti, anlama yetisi [*Verstand*] olursa, Tin mekanik hale gelir; Witz olursa, kimyasal Tin veya bir başka açından mutlak toplumcu Tin olur; dehâ olursa organik Tine dönüşür. Schlegel'da Tin, düşünce ve kavrama yetisinin kendisi olmakla beraber, durağan değildir. Yaşamın, zamanın, çağın, tarihin, içerisine dahil olur. Yaşamın içerisine dahil olur onu harekete geçirir, zamanın içerisine dahil ona yön verir, çağın içerisine dahil olur bütün bireylerde kendini gösterir, tarihe dahil olur kendini diğer kuşaklara aktarır. Bu alanların hepsine dahil olan Tin, toplumcu kimliğiyle sosyalleşerek kendini daha üst bir konuma getirmeye çalışır. Bu durum onun her zaman aktif bir akıl olduğuna da işaret eder. Bunun yanında, birbirlerinden farklı bireyler söz konusu olduğunda Tinin farklı formları görülebilir. Çok iyi tasarılar [*Projekt*] ortaya atan Tinler olabilir, hiçbir tasarı oluşturamayanlar da. Bundan dolayı, bireylerin kendisi kadar farklı Tinlerden bahsedebiliriz. Bu saydıklarımızla aşağıdaki fragmanlarda yer alan Tin, zihinsel alanda fikirler yaratıp onları hayatın içerisine dahil ederek yaşamın daha da gelişmesine katkıda bulunan ve böylelikle yaşamın içerisinde somut birtakım tinsel varlıklar meydana getiren ve ayrıca bunları yaparken insandan bağımsız manevî bir varlık olmaktan ziyade bizzat insanın kendisiyle beraber varlığını sürdüren ve onun birtakım yetileriyle ilişki içerisinde olarak üreten, her daim faal olup varlığı düşünerek onu kavramaya çalışan zihinsel bir yetidir.

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 9'da "Witz, mutlak sosyal Tin veya fragmanter yaratıcılıktır" diyerek, Witz ve Tin arasındaki ilişkiye değinmektedir. Burada geçen Tin teriminden maksat, düşünce yetisi olursa, Witz, mutlak manada sosyal hayatın içerisinde tinsel anlamda yaratıcı bir insan düşüncesinden ibaret olur. Nitekim Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 104'te, Witz'in akılla girmiş olduğu ilişkiyi ifade ederek şöyle diyordu: "Ayrıca gerçekte aklın, Witz'i Witz yapan ve sağlam bir biçim oluncaya dek ona esneklik ve hareketlilik katan, sağlam ve

parlayan bir türü de vardır.” Bu bağlam üzerinden bakıldığında, mutlak sosyal Tin, Witz’e mükemmel formunu veren ve yukarıda ilgili fragmanın analizinde ifade edildiği gibi analitik olmayan aklın kendisidir. Nitekim buradaki akıl, fragmanda ifade edildiği gibi, aklın zayıf ve cılız olan türü değil, bilakis sağlam, parlak olan türündür. Bu kayıtla Schlegel, yavan olarak gördüğü analitikçilerin aklından uzaklaşarak aklın içerisine sanata yer açan duyguyu dolayısıyla coşkuyu [*entheos*] dahil etmek istiyor.

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 28’de “Herhangi bir şeye dair olan Anlam [*Sinn*], Tinin bölünmüş halidir” şeklinde bir ifadeye yer verir. Bu bölünmüşlük kendini-kısıtlamadır. Kendini-kısıtlama, öz-yaratım ve öz-yıkımın bir sonucudur. Var olan herhangi bir şeyle ilişki kuran ve böylelikle bu bağlamda bölünmüş bir Tin olan Anlam, öz-yaratım ve öz-yıkım ameliyesinin içerisindedir. Tin, var olan şeylerle bağlantılar kurar. Bu bağlantılar sayesinde varlık sahasında bir kurulum gerçekleşir. Var olan şeylerle bağlantı kurularak ortaya çıkan bu kurulum, kendisinden sonra gerçekleşen bir başka bağlantıyla yıkılır. Önceki kurulumları yıkan bağlantılar, Tinin var olan şeylerle gireceği yeni bağlantılarıyla yıkılırlar. Schlegel, Tin üzerinden kurulan ve Tinin bu kurulumda rol oynadığı bu kurulumlara tasarı [Projekt] ismini verir.

Bireyin, Tinle beraber her daim devinim içerisinde olan öz-yaratımı, aynı zamanda onun bir öz-yıkımıdır. Nitekim Tin üzerinden, nesnel gerçeklikle girilen bağlantılar, aslında kendi doğal döngüsünde olan bir tez ve antitez ameliyesidir. Bu fragmanda dikkate değer olan Anlamın Tin üzerinden, öz-yaratım ve öz-yıkım koşulları bağlamında, varlığının gerçekleşmesidir. Böyle bir açıdan bakıldığında Anlamın, Tinin bir bölünmesi olduğu açıklanabilecektir. Bir nevi Tin, var olan şeylerle ilişki içerisine girdiğinde, Anlam kendisini ortaya çıkarmaktadır. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, Tinin var olan şeylerle bağlantıya girmesidir Anlam.

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 34’te “Witzig bir fikir, aniden dağılmadan önce en ince ayrıntısına kadar kaynaşması gereken Tine dair özlerin parçalara ayrılmasıdır” der. Yukarıda,

Eleştirel Fragmanlar 28'de kullanılan denklem şöyleydi: "Anlam, bölünmüş bir Tindir." Bu fragmandaki denklem de: "Witzig fikir, Tine dair özlerin parçalara ayrılmasıdır." *Eleştirel Fragmanlar* 34'teki bu ifade, witzig bir fikrin kendisinin Tin üzerinden ortaya çıktığını göstermektedir. Denilebilirki böyle bir fikir Tinin özünü oluşturmaktadır. Witz ile Tin arasındaki bu ilişki, bir birlik olarak ifade etmekte sakınca görmediğimiz Witz'in doğasındaki tinsel yanı göstermektedir.

Eleştirel Fragmanlar 28 ve 34'ü birlikte düşündüğümüzde Tin, var olan şey ile ilişkiye geçtiğinde kendisini var olanda bölerek ona tinsellik katar. Var olan kendisine katılan bu tinsellik ile Anlam kazanmaktadır. Var olanın Tin üzerinden kazanmış olduğu bu Anlamda Witz'in rolü ise Mutlak Tinin bir türü olmasında gizlidir. Tinin bir türü olarak Witz kimyasallığında barındırmış olduğu sezgisel, coşkun yaratıcı olma nitelikleriyle ki Schlegel Witz'e kimyasal Tin derken Witz'in bu niteliklerine gönderme yapar, var olanda Anlamı ortaya çıkarır. Burada yatan şey, Anlamın Witz'in üzerinden doğduğu, Witz'in de Mutlak Tinin bir türü olan kimyasal Tinin kendisi olduğudur. Bu bağlamda coşkun, yaratıcı ve sezgisel yanıyla Witz, mutlak Tinin bir formu olacaktır.

İlgili fragmanda geçen Tine dair özler, bir başka ifadeyle Tinsel özlerden kasıt Tinin felsefe, sanat, tarih, devlet, siyaset vb. gibi yaratmalarının bir önceki evresine yani zihinsel evresine bir göndermedir. Tin üzerinden ortaya çıkan bu tinsel bilimler, oluşum içinde olan bir nesnenin öznel tohumlardır; bir başka ifadeyle geleceğin fragmanları olacak olan tasarılardır. Bu bağlamda witzig fikir, varlığın öznel tohumu olan tasarının vücut bulmuş hali olarak bir fragmandır ve bu fragman hem tamamen öznel hem tamamen nesnel, bölünemez, canlı tinsel bir bireyin kendisidir.[106] Schlegel'da bireydeki tinsel yaratım, bireyde ortaya çıkmasıyla öznelken, bireyin bunu hiçbir çıkar üzerine yapmayıp sadece mutlak olanla kurmak istediği bağlantı üzerinden yapıyor olmasıyla da nesneldir ve böylelikle Schlegel'da evrensel olana kapı açılmaktadır.

---

[106] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 22.

Eleştirel Fragmanlar 44: "Kişi eskiçağın Tinini otorite olarak asla çağırmamalıdır. Bu, Tinlerle ilgili özel bir meseledir; onlar ne ellerle yakalanırlar ne de başkasına tutunurlar. Tinler kendilerini yalnızca Tinlere gösterirler. Belki de en iyi ve kısa yol, bu inanca sahip olan kişinin tek gerçekliği, iyi işler yaparak ortaya koymasıdır."[107] Bu fragmanda işaret edildiği gibi Schlegel'a göre her dönem, kendi Tinini yaratır. İnsana düşünme hüviyetini veren Tin, kendi dönemine hitap etmesiyle beraber, başka bir dönemin Tiniyle ilişki içerisine girebilir. Bu durum, Tinler arasındaki özel bir durumdur. İnsanlar, geçen dönemlerin Tinlerinden medet umarak hareket etmek isterler; halbuki kendi dönemlerinin Tinini yakalamaları gerekir. Bireyin kendi döneminin Tinini yakalayabilmesi için, felsefî ya da filolojik, eleştirel ya da şiirsel, tarihsel ya da retorik, antik ya da modern bir şekilde kendini akort etmelidir. Böyle bir durumda birey gerçekten özgür ve eğitimli biri olacaktır.[108] Bu durum, Schlegel'ın Tini, toplumcu Tin şeklinde nitelendirmesini de açıklamaktadır. İnsanı insan yapan ilke olarak Tin, hem kendi dönemindeki tinsel yaratmaları hem de tarih üzerinden kendi dönemine aktarılagelen tinsel öğeleri kendinde bir araya getirmelidir. Tinsel yaratımların bir araya toplanması için yapılagelen şeyin kendisi olarak sosyallik, Tin için olmazsa olmazlardan kabul edilir. Ancak bu sosyalliği bağlamında özgür olabilecek, kendi üzerinden yeni yaratmalar meydana getirebilecektir. Tinin bir formu olan Witz de tinsel yaratımlar ortaya koyarak tarihin her döneminde yer alır. Tini dönemsel bir akıl olarak ifade ettiği bir başka yerse *Eleştirel Fragmanlar* 105'tir: "Eğer biri karakteri değil Tini ararsa, senato ve muzaffer generaller ve Sezarlar da dahil tüm Roma milleti kiniktir."

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 92'de, bireyin Tinle girmiş olduğu özgür ve entelektüel olma ilişkisine metaforik bir göndermeyle işaret ederek şöyle der: "Hayvanlar gibi, Tin de ancak azotla karışmış, saf, hayat veren oksijenden oluşan bir atmosferde nefes alabilir." Böyle bir ortamın kendisi sosyal olmayı gerektirir. Anlamı oluşturan Tinin bireyde var olması, aynı şekilde bireyin Tin merkezli bir hayat [*tinsel yaşam*] bir başka ifadeyle bilincin hâkim olduğu bir hayat sürebilmesi için bireyin gerçekten Tini çağırması ve onu istemesi gerekir. Tinsel

---

[107] Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar*, frag. 44, s. 33.

[108] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 55, s. 7.

yaşam için koşul olan şey, tinsel olan şeylerle olmak, onları kendi hayatına almak ve onlar üzerinden hayatı idame etmeye bağlıdır. İlgili fragmanın devamında Schlegel, "Bu gerçeğe tahammül edememek ve anlayamamak aptallığın özüdür; basitçe bunu yapmak istememek deliliğin başlangıcıdır"[109] diyerek durumu daha da netleştirir. Bu ifade akla şunu da getirmektedir; Tin, hayatın içerisine girmeden, oradaki tinsel yaratmalara dokunmadan, kendi özgürlüğünü eline alamadığı gibi kendi yok oluşuna da zemin hazırlar.

Schlegel, algılayan bir özneyle herhangi bir bağlantısı olmaksızın var olan gerçekler evrenine yani nesnelerin kendilerine, bir başka ifadeyle mutlak olana, insanın kavramsal düşünme yoluyla nüfuz edemediğini ancak buna zihinsel sezgi yoluyla onların bizzat kendilerine dair olmasa da onlara dair birtakım ipuçları yakalayabileceğine işaret eder. Bu durum kavramsal düşünme yoluyla nüfuz edilemeyen mutlak olanın estetik bağlamda ortaya çıkartılmasıdır. Bu bağlamda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Tin merkezli yaşamın kendisi mutlak olanın estetik değerini sezerek bu doğrultuda özgür yaşamanın kendisini verir. Bu da Anlamını yitirmiş dünyaya Anlam katmak ve onu tekrardan yaşanılır kılmaya dair yapılan refleksin kendisidir. Bunun yanında bireyde Tinin ışığının, parlaklığının gitmesi, bireyin dahîyaneliğinin, bireyin ona sahip olmasıyla değil de, onun bireye sahip olmasıyla meydana gelir. Schlegel bu durumu sosyal Tin merkezli yaşamın taşlaşmaya sürüklenmesi olarak betimler.[110]

Schlegel'ın yukarıda Tin için betimlemiş olduğu atmosferde olan bir Tinle temas halinde olan birey, kendi varlığını ortaya koyabilir. Kendi varlığını ortaya koyarak kendi bilincinde olan bir kişi, başkasının varlığını da ortaya koyabilir.[111] İşte böyle biri Schlegel'ın ifadesiyle, liberal insanın portresini vermektedir. Nitekim Schlegel'a göre liberal insan, her anlamda kendiliğinden özgür olan ve tüm insanlığın dahilinde hareket eden kişidir. Aynı zamanda liberal insan, hayatın bütün farklılıklarına ilgi duyar; hayattan nefret ettiren, onu yeren dar

---

[109] *A.g.e.*, frag. 92. s. 11.

[110] *A.g.e.*, frag. 88, s. 11.

[111] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 180.

görüşlerden uzaklaşır. Schlegel'da dile getirilen bu niteliklerle, ideal insan portresi karşımıza çıkarır.[112]

Eleştirel Fragmanlar 69'da, bazı Tinlerin olumsuz duyusunun ayırt edici niteliği dile getirilmektedir. Bu nitelik, her zaman istemeye, asla yapamamaya; her zaman dinlemeye, asla algılamamaya eğimli olmaktır. Böyle bir Tin, salt eğilimlere, gökyüzünün mavisi kadar uzak tasarılara ya da en iyi durumda düşlemin taslaklarına yol açar. Schlegel böyle bir durumun ancak harfi [*Buchstaben*] olmadan Tini olanda ortaya çıktığını söyler. Bir başka ifadeyle çekirdek olmadan sadece gereçler ve biçimlere, üretken dehânın kuru ve sert kabuğuna sahip olanda ortaya çıktığını vurgular. Burada dile getirilen Tin türü yukarıda ifade edildiği gibi, mekanik Tin türü olarak anlama yetisidir. Mutlak Tinin böyle olumsuz bir durumdan çıkması, ancak mekanik doğasının yerine kimyasal doğasının edimselliğe girmesiyle mümkündür. Tinin bu kimyasal türü ise Witz'in kendisidir. Mutlak Tin, Witz formuna büründüğünde mutlak sosyal benliğine kavuşur ve inanılmaz evrensel tasarılara imza atar ve onları, doğasında olan fragmanter yaratıcılığıyla bölünemez, bütünsel fragmanlara dönüştürür. Witz formuna girmemiş Tin, Anlamı ortaya çıkartır; fakat bu Anlam olumsuz bir Anlam olmaktan öteye geçemez. Schlegel'a göre Platoncu Eros'a benzeyen bu Anlam, aşırı bolluğun ve yoksulluğun oğludur.[113]

Schlegel'ın, *Eleştirel Fragmanlar* 82'de "Tin, doğa felsefesidir"[114] şeklinde dile getirmiş olduğu Tin, doğaya dair yapılan felsefenin kendisi olarak görülmektedir. Schlegel, doğaya dair felsefe yapmayı kendine misyon edinmiştir. Buradaki doğa, evren ve onun uyumu düşüncesinden farklı bir şey değildir. Schlegel bunu ifade ederken şöyle der: "Evren ve uyumu düşüncesi benim için Tektir ve Her şeydir. Ve bu tohumda hayatımın onları aydınlatmaya ve biçimlendirmeye adalı olduğunu hissettiğim pek çok eşsiz düşünce

---

[112] *A.g.e.*, s. 211.

[113] *A.g.e.*, s. 113.

[114] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 82, s. 10.

görüyorum."[115] Evren ve onun uyumu olarak görülen doğa, sanat eserlerine sahip olan doğadır ki Schlegel'da doğanın sanat eserleri sanatçıların kendileridir.[116] İçerisinde sanatsal nesneler barındıran böyle bir doğa üzerine yapılan felsefe, Tinin kendisidir. Schlegel'a göre yalnızca sanat eseri olmak isteyen şiir, bir doğa nesnesidir.[117] Tin de, doğanın kendi nesnesi üzerine yapılan bir felsefedir. Schlegel *Eleştirel Fragmanlar* 121'de şöyle bir soru sorar: "Shakespeare'in eserlerini bir sanat olarak mı doğa olarak mı değerlendirmek gerekir?"[118] Burada bahsi geçen doğa, yukarıda da dile getirildiği gibi, evren ve uyumu düşüncesine muhatap olan, bu minvalde sanat eserlerini kendinde barındıran ve böylelikle üzerine felsefe yapabilme potansiyelini kazanan doğadır. Tin, böyle bir doğanın felsefesidir. *Athenaeum Fragmanları* 4: "Poetik türlerin büyük zararına, çoğunlukla türlerin alt grupları ihmal edilir. Örneğin doğanın şiiri bu şekilde doğal şiir sanatı ve yapay şiir sanatınana bölünür, halka özgü şiir sanatı da halk için olan ve kaliteli insanlarla bilginler için olan şiir sanatına bölünür." Bu fragmanda geçen doğanın şiirinin ikiye bölünme durumu, acaba doğanın felsefesi için de söz konusu olabilir mi: Doğal felsefe ve yapay felsefe? Nitekim böyle bir ayrıma Schlegel değinir.[119] Schlegel'da insanın tanımı ise şu şekildedir: İnsan, doğanın kendi üzerine yaratıcı bir bakışıdır.[120] Doğanın bir parçası olan ve yaratıcı bir bakışa sahip olan insan, kendisinin gelmiş olduğu yer olan doğaya yaratıcı bir şekilde bakar. Bir başka ifadeyle insan sahip olduğu yaratıcı niteliğindeki Tinle doğaya yönelir ve orada yaratıcılığı ölçüsünde felsefesini inşa edecek ve bu yapmış olduğu şeyin kendisiyse doğa felsefesi olacaktır.

Athenaeum Fragmanları 22'de dile getirildiği gibi, Schlegel'a göre bir tasarı [*Projekt*], oluşum içinde olan bir nesnenin öznel tohumudur. Herhangi bir şeye dair olan tasarı, Tin üzerinden varlığa çıkar. Mükemmel bir tasarı, bir bütünlüğü gösterir; bölünemez, parçacıklara

---

[115] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 279.

[116] Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 1.

[117] *A.g.e.*, frag. 21.

[118] *A.g.e.*, frag. 121.

[119] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 284.

[120] Schlegel, *Ideen*, frag. 28.

indirgenemez. Ona göre tasarının kendisi yaşayan bir birey olarak, oldukça öznel ve oldukça nesnel olmalıdır. Kökenine göre oldukça öznel ve orijinal yani ancak sadece bu Tinle mümkün; karakteri itibariyle oldukça nesnel, fiziksel ve ahlakî olması gereklidir. Sadece böyle bir durum sergilerse tarihte tutunabilir. Tasarılar özgün olamadıkları takdirde birey de olamazlar. Asıl önemli olan şey, nesneleri ideleştirme ve gerçekleştirme, bunları tamamlama ve kısmen gerçekleştirme yeteneğidir. Schlegel'a göre bu yeteneğin kendisi de fragmanter yaratıcılık olarak ifade ettiği Witz'in kendisiyle olacaktır.[121]

Athenaeum Fragmanları 53'te Schlegel, Tinin özgür olması gerektiğini söyler. Ne bir sistem olmalı ne de bir sistemsizlik: İkisinin arasını birleştirmelidir. "Tinin bir sisteme sahip olması ve hiç sahip olmaması eşit derecede ölümcüldür. O halde ikisini birleştirmeye karar vermek zorundadır."[122] Schlegel, Tine dair kendi felsefî düşüncesini ortaya koyarken, bir yandan bilgi teorisine göndermede bulunmaktadır. Onun bilgi teorisinde en nihayetinde insanî bir akıl türü olarak ifade edebileceğimiz olan Tin, felsefeyi sadece analize indirgeyenlerin ifade etmiş olduğu gibi coşkusu olmayan mekanik bir şey olamaz. Aynı zamanda, kendinde tamamiyle keyfî bir durumda olması da söz konusu değildir. Orta bir yol niyetiyle Tin, kendine bir yol belirlemelidir. Bu da Mutlak Tinin kimyasal Tin türüne yani Witz formuna evrilmesiyle mümkündür.

Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 339'da, "Kendi kendisini gören Anlam, Tine dönüşür." demektedir. Bu fragmanda Schlegel, Anlamla Tinin ilişkisini veriyor bizlere. Sonrasında hemen Tinin ne olduğunu söyler: "Tine bakıldığında derin bir toplumculuktur." Bu ifadeyle akla, "Witz, mutlak toplumcu Tindir" ifadesi gelmektedir. Bu bağlamda Anlam, Tin ve Witz kavramlarının aralarında, yukarıda değinildiği gibi bir bağlantı vardır. Schlegel, fragmanın devamında "Seele" sözcüğünü kullanmaktadır. Bu sözcüğü Firchow "ruh, can, öz" anlamlarına gelen "soul" sözcüğüyle karşılarken, Teysseyre Fransızca çeviri üzerinden ilgili kelimeyi "gönül" şeklinde çevirmiştir. Schlegel'a göre, Tinin kendisine bu "gönül"ü

---

[121] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s.126.

[122] *Ag.e.*, s. 130.

kazandıran, iç güzelliğin ve mükemmelliğin gerçek yaşam gücüdür. Bu yaşam gücünü Schlegel şu sözcükle ifade eder: "Gemüt". Bu sözcüğü Firchow "mizaç, tabiat, yaradılış" anlamlarına gelen "temperament" şeklinde verirken Teysseyre de Fransızca çeviri üzerinden "yürek" kelimesini tercih etmiştir.[123]

Yukarıdaki fragmanlarda geçen Tine dair betimlemeler ve onun Witz'le alakalı ilişkilerini bir araya getirirsek, Schlegel'da genel anlamda insanın düşünce ve kavrama yetisi olarak ifade edilen Tin, kimyasal olan türüyle Witz'in, dolayısıyla witzig bir hayatın kendisini bizlere verir. Bu bağlamda yer almasıyla beraber birey, kendisinin bilincinde olarak, kendi varlığını ortaya koymak suretiyle başkasının varlığını ortaya koyabilir. Kimyasal Tin olan Witz üzerinden ideal insan portresi ortaya koymaya çalışan Schlegel, Witz karakterinden yoksun bir Tinin, salt eğilimlere, gökyüzünün mavisi kadar uzak tasarılara götüreceğini söyler. Bunun yanında Witz karakterli bir Tinin de, mutlak toplumcu benliğe kavuşacağını, inanılmaz evrensel tasarılara [*Projekt*] imza atıp onları, kendi doğasında yer alan fragmanter yaratıcılığıyla bölünemez, bütünsel fragmanlara dönüştürebileceğini söyler. Ayrıca bu türden bir Tini, içerisinde sanatsal nesneler barındıran doğa üzerine yapılan felsefe olarak gören Schlegel, Tinin böyle bir durumda özgür olabilceğini ve kendisini ortaya koyabileceğinin altını çizer.

---

[123] Bkz. Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 339, s. 69. Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 184-185.

2.5.2. *Vernunft* [Akıl]

Düşünsel bir yetiye gönderme yapan akıl anlamındaki "Vernunft" [*akıl*] terimi, "ilişkileri ve bağlantıları tanıma, fikir yürütüp karar verme, onları kavramak ve bu doğrultuda anlamlı ve mantıklı davranmak" şeklinde ifade edilmektedir.[124] Dilimizde bu kelime, Arapçadan gelen "akıl" terimini karşılamakla beraber, aynı anlama gelen Türkçe kökenli "us" sözcüğü de "Vernunft" kavramının yerine kullanılmaktadır. "Akıl" terimi Türkçede, "düşünme, anlama ve kavrama gücü" olarak tanımlanmaktadır. "Us" da, Türkçenin bir kolu olan Oğuzcada "idrak, iyiyle kötüyü ayırma yetisi" şeklinde kullanılmaktadır.[125]

Felsefî olarak bu kavramı incelediğimizde, "düşünme, anlama, kavrama yetisi", "usavurma, çıkarımlar yapma, olaylar ya da kavramlar arasında zorunlu bağlantılar kurma ve aynı zamanda bağlantıları algılama ve kavrama yetisi" olarak ifade edilir. Kant'a göre tüm bilgimiz duyusallıkla başlar, oradan zihnin doğuştan kategorilerle donanmış yetisi olan anlama yetisine geçer ve sonrasında deney bilgisini de saracak biçimde bütünsel bir kavrayış içinde olan akla ulaşır.

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 104'te, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi aklın Witz'i Witz yapan ve sağlam bir biçim oluncaya dek ona esneklik ve hareketlilik katan, sağlam ve parlayan bir türünün olduğunu söyler. Bu söylediği türün karşısında cılız ve sönük bir akıldan bahseder. Schlegel aynı zamanda, Chamfort'un *Pratik Bilgelik Üzerine Düşünce ve Yorumlar* adlı kitabından bahsederken *Eleştirel Fragmanlar* 111'de, bu kitabın saf Witz ve olgun akla dair izler taşıdığını söyler. Yine *Athenaeum Fragmanları* 318'de, akla dair Herakleitos'a gönderme yaparak onun şu sözü söylediğini söyler: "Akıl, her şeyi bilmeye çabalayarak öğrenilmiş olamaz." Aynı fragmanda Schlegel, Herakleitos'un söylediğine bir ekleme yaparak fragmanı şöyle devam ettirir, "Bugün yalnız saf akıl, tek başına kişiyi eğitimli kılmaz."[126]

---

[124] https://www.dwds.de/wb/Vernunft, tarih, 22.03.2019.

[125] https://www.nisanyansozluk.com/?k=Us, tarih: 22.03.2019.

[126] Schlegel, *Athenäums Fragmente*, frag. 318.

Athenaeum 339'da, "Gemüt [ahlakî büyüklüğün içgüdüsü], yüce aklın şiir sanatıdır" şeklinde ifade ederek akla yüce olma niteliğini katar.[127] Schlegel, *İdeler* fragman 23'te, "Erdem [*Tugend*], enerjiye dönüşmüş akıldır" der. Yine *İdeler* 131'de, akıl üzerine konuşurken şunları dile getirir Schlegel, "İnsan, dünyanın içindeki çiçekten fazlasıdır; akla sahip [*vernünftig*] biridir. Akıl, özgürdür, sonsuzluğa dair öz-belirlenimden başka birşey değildir."[128]

Witz'le akıl arasındaki ilişki bağlamında sonuç olarak denilebilir ki, Schlegel'a göre sağlam, parlak, olgun, yüce ve özgür olan, insanı insan yaparak ona sonsuz bir şekilde öz-belirlenim veren akıl, Witz'e sağlam bir biçim oluncaya dek ona esneklik ve hareketlilik katan ve Witz'in, witzig bir fikir üretmesini sağlayan bir yetidir. Böyle bir durum çok yönlü kavrama yetisi olarak Witz'in, barındırmış olduğu coşkunluk, tinsellik, yaratıcılık ve sezgisellikle bir birliği teyit ederek onun çok yönlü olduğunu bir kez daha gösterir. Coşkunluğunu ve yaratıcılığını *Fantasie*'den, tinselliğini mutlak Tinden, sezgiselliğini zihinsel sezgiden alan Witz, olgunluğunu ve parlaklığını da akıldan alır. Witz, bu bağlamda yetiler birliğini ifade eder.

---

[127] *A.g.e.*, frag. 339.

[128] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 261.

2.5.3. *Verstand* [Anlama Yetisi]

Bakıldığında "insanın nesnel gerçekliği kavramsal olarak kavrama, düşünme ve yargılama yetisi" olarak ifade edilen *Verstand* [*anlama yetisi*] kavramı, "anlamak, kavramak, elle tutmak, duymak" anlamlarına gelen "verstehen"[129] kökünden türemiştir. Türkçede "anlama yetisi" veya "müdrike" olarak ifade edilen bu sözcük, İngilizcede "intellect, understanding" karşılanırken, Latincedeyse "intellectus" formunda görülür.

Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 61'de, "Var olan nadir Kant felsefesi karşıtı yazılar, insanın anlama yetisinin [*menschenverstandes*][130] hastalıklarının tarihi için en önemli belgelerdir."[131] Burada geçen "menschenverstandes" terimi için "akl-ı selim" ifadesi kullanılabilir. Nitekim sağlıklı olmayan bir akıl, kendi görevi olan düşünme, kavrama ve hüküm verme işlerini ifa etmekte aciz olur. Kendi görevini ifa ettiğini sanır; fakat hastalıklı olmasından dolayı işleri de hastalıklı olacaktır. Bundan dolayı Schlegel, satır arasında, anlama yetisinin hastalıklı olduğunda ne vahim sonuçlar çıkartabileceğini paylaşmaktadır.

Schlegel *Athenaeum Fragmanları* 366'da şöyle der: "Anlama yetisi, mekanik Tin; Witz, kimyasal Tin; dehâ, organik Tindir."[132] Anlama yetisi, nesnel gerçeklik üzerinden hareket eder. Nesnel gerçekliği anlama yetisine, duyusallık verir. Duyusallık, dış dünyanın verilerini algılayıp, anlama yetisine taşır. Anlama yetisi bunları düşünür ve bunları kavramaya çalışır. Düşünülen ve kavranılan bu görüler üzeriden anlama yetisi, yargı işine koyulur ve onlara dair kavramlar oluşturur. Bu süreç, mekanik bir süreçtir. Süreç, nesnel gerçeklik üzerine kurulur ve bu nesnel gerçeklik üzerinden son bulur. Aynı zamanda anlama yetisinin mekanik olması onun sınırlılığını da göstermektedir. "Witz, kimyasal Tindir" ifadesine gelince, Witz kavramının analizinde ortaya konulduğu gibi, bu kavram, sezgisel zeminde coşkun bir şekilde şaşırtıcı

---

[129] https://www.dwds.de/wb/verstehen#1, tarih: 23.03.2019.

[130] İngilizce, "Human intellect" şeklinde de çevrilebilmesinin yanında "common sense" olarak da ifade edilen terim, "sağduyu" mukabilinde de çevrilmektedir. Firchow bu terimi, "common sense" ifadesiyle karşılamıştır. Bkz. Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 61.

[131] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 132.

[132] Schlegel, *Athenäums Fragmente*., frag. 366.

biçimde formüle edilmiş fikir üretme, şiirsel yaratıcılık yeteneği" şeklinde bir anlamı içermektedir. Kendinde doğal bir güç olan ve harika fikirler üreten Witz, aklın yani yukarıda ifade edildiği gibi Tinin bir başka formudur. Buradaki aklın kimyasallığı, bir başka ifadeyle Tinin kimyasallığı, aklın bu Witz karakterli formunun ürünlerinin, nesnel gerçeklik üzerinden, yani duyusallığın bizlere vermiş olduğu görüler üzerinden gerçekleştiğine işarettir; herhangi bir mekanik sürecin içerisine dahil olmayıp, düşünce ve kavramlar noktasında biranda, şaşırtıcı ve yaratıcı bir şekilde fikirler yaratmasından ileri gelmektedir. Bu durumda anlama yetisi olan mekanik Tin ile Witz olan kimyasal Tin, mutlak Tinin formlarıdır; anlama yetisi, mekanik tarafını temsil ederken Witz, kimyasal tarafını temsil etmektedir.

Burada mekanikle kimyasal ifadelerini sembolik bir anlatım olarak almak mümkündür. Mekanik, statik olan, gelişme ve ilerleme göstermeyen ve aynı zamanda sınırlı alanları olan anlamında ele alınabilir. O zaman burada kastedilen, coşkulu ve heyecanlı olmayan, dolayısıyla sadece mekanik olarak düşünüp aslında kendi kendinin durumunu düşünmeyen, düşünme faaliyetini yapsa da kendinden bir haber olan anlama yetisi. Burada mekanik Tin ifadesini kullanması bu durumun mutlak Tinin bir formu olduğuna gönderme yapmak içindir. Bu formda olan bir Tin, bir düşünceyle ya da bir duyguyla dolup taşamayan, kendini aşamayan bir Tindir. Witz de, Tinin kendisinde bulunan coşku ve heyecanın kendisidir ve böylelikle olumlu bir kimyasallığın içindedir.

Schlegel'da en genel anlamıyla sınırları olup kavrayan alet olarak görülen, coşkulu ve heyecanlı olmayan, dolayısıyla sadece ruhsuz bir şekilde düşünüp gerçekte kendisinin bilincinde olmayan, düşünme faaliyetini yapsa da kendinden bir haber olan, bir düşünceyle veya duyguyla dolup taşamayan, kendini aşamayan mekanik bir Tin olarak nitelenen anlama yetisi, kimyasal Tin olan Witz'in kendisinden farklıdır. Witz, coşkuyu, heyecanı kendinde barındıran kimyasal bir Tine gönderme yaparken, anlama yetisi, bunları kendinde barındırmayan mekanik bir Tinden ibarettir.

2.5.4. *Sinn* [Anlam]

Sinn terimi Almancada insanın beş duyusunu ifade etmek için, "die fünf Sinne des Menshen" olarak kullanılır. Bunların yanında *Sinn* terimi, anlayış manasındaki "Verständnis" sözcüğüne mukabil geldiği gibi, "çabuk kavrama durumu", "yeni fikirlere açıklık" anlamlarına gelen "aufgeschlossenheit" terimiyle de ifade edilmektedir. Ayrıca *Sinn*, İngilizcede "the thinking" şeklinde çevrilen, Türkçede bizzat "düşünme" sözcüğü için kullanılan "das Denken" formunda da görülmektedir.

Sinn terimi bu kullanımlarında bilgilenme sürecinde düşünen tarafta yer alır. Bir duyu olarak ifade edildiğinde, anlayış veya çabuk kavrama durumu olarak dile getirildiğinde, düşünme ameliyesi ya da düşünme ameliyesi yöntemi şeklinde kullanıldığında düşünen, anlamaya çalışan konumda olup, kendisinin anlama eylemine muhatap tarafsa onun karşısındadır; fakat *Sinn* kelimesi, "ideal içerik", "zihinsel içerik", "anlam", "gaye" ve "erek" gibi terimler üzerinden düşünülen taraftadır. Sinn, felsefî bağlamda "menschlicher Tätigkeit unabhängiger Zweck, immanentes Ziel": "İnsan faaliyetlerinden bağımsız kendinde amaç" şeklinde de ifade edilmektedir. Böyle bir durumda Sinn, bütün insanî faaliyetlerin dışında bir erek olarak görülür. Kendinden gaye olan Sinn, bütün gayelerin kendinde toplandığı ama kendisinin herhangi birşeyin ereği olmadığı şeye gönderme yapar.[133]

Sinn'e dair yukarıda dile getirilenler üzerinden bakıldığında *Sinn* terimi, iki şeye indirgenebilir: ya duyunun kendisi ya da duyum, ya kavrayan ya da kavranılan, ya düşünen ya da düşünülen, ya anlayan tarafta ya da anlamın kendisi; ilkinde özneyken ikincisinde nesnedir. Schlegel'da *Sinn* genelde Anlam olarak geçer.

İdeler 20'de bir kişi, varoluşunun merkezi ve amacı olan kendi Anlamını oluşturmuşsa, işte o kişi Schlegel'a göre sanatçıdır. Sanatçı, böyle bir sebeple hareket eden kişidir. Burada dile getirilen Sinn [Anlam], kavranılan bağlamında kullanılagelmiştir. İnsanın, kendi üzerine

---

[133] Sinn'e dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.dwds.de/wb/Sinn. tarih: 24.03.2019.

düşünüp onu kavramaya çalışması gerekir. Böyle yapan birisi Anlamı yakalayacaktır. Schlegel'de Anlamı yakalamaya çalışan sanatçı varoluşunun merkezinde ve varoluşunun hedefini gerçekleştiren kişidir. Witz'in Anlam ile kurmuş olduğu ilişki mutlak ile kurmuş olduğu ilişkiyle değerlendirilir. Mutlak olanı hiçbir zaman kavrayamayacak olan Witz yine de ona götüren yollar keşfederek ona yakınlaşma gayretindedir. Witz'in amacı, mutlak olana yaklaşmadır. Witz'in bu amacı, kendisi üzerinden yapılagelen her şeyi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ortaya Anlam çıkmaktadır. Witz'in kendi devingenliğinin amacı Anlamı bilmek içindir. Bundan dolayı Anlamı yakalamak adına bütün gayretini harcamaktadır.

İdeler 79'da dile getirmiş olduğu Anlama dair ifade, onun "immanentes Ziel" [içkin amaç] tarafına işaret etmektedir. Buradaki Anlam, Schlegel'ın ifadesiyle en ruhsal, kendinde bütün Anlamları barındıran, başlangıçtan gelen ve diğer hepsinin kendisinde peyda ettiği Anlamdır.[134] Anlamın kendinde amaç olması, Witz'in de kendinde amaç olması tesadüfî değildir. Bu bağlamda ne Anlamın kendisi herhangi bir şey için araç olur ne de Witz'in kendisi. Her ikisi de özgür olarak ortaya çıkarlar. Görüngülere dair Witz'in yorumlamalarında ortaya çıkan Anlam, nesnel olacaktır. Çünkü ne Witz, herhangi bir şeye bağımlıdır ne Anlam. İkisi de özgür olmalarından dolayı kendinde amaç olmalıdırlar. Şayet Anlamın kendisi tekelleşirse o zaman gerçek Anlamdan bahsetmek söz konusu olamaz.

[134] *A.g.e.*, s. 255.

2.5.5. *Einbildungskraft-Fantasie* [İmgelem -İmgelem Gücü]

Felsefî bir kavram olarak *Einbildungskraft* [imgelem], "bir nesneyi, o nesne karşımızda olmaksızın tasarımlama yetisi" şeklinde tanımlanmaktadır. Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 121'de "Einbildung", 250'de "Fantasie", yine 350'de "Fantasie", 363'te "İmagination" kelimelerini Einbildungskraft'ın farklı türleri için kullanmaktadır. Söz konusu yerlerde bu kelimeler, dış dünyayla irtibata geçen ve oradan görüler, izlenimler alan yeti olarak verilmektedir. Schlegel'da imgelemden ayrı olarak *Fantasie* terimi, "karşılığında bir gerçeklik bulunmayan görüsel tasarım" şeklinde geçer. Böylelikle Schlegel, imgelemi kullanılagelen anlamından daha geniş bir anlamda kullanmaktadır.

Eleştirel Fragmanlar 34'teki geçen imgelem, dış dünyadaki her şeyle iletişeme geçerek imgeler oluşturur. Tasarım haline gelen bu imgelere, coşkun, yaratıcı, sezgisel yönüyle Witz yönelerek, şaşırtıcı bir şekilde formüle edilmiş witzig düşünceler ortaya çıkartır.

Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 121'de, bir düşüncenin ironiye değin tamamlanmış bir kavram olduğunu söyler. Burada düşüncenin tamamlanması, sonrasında ironi halini alabilirliliğiyle tamamlanmasını bağlanmaktadır. Schlegel'a göre ironiye değin tamamlanmış bir düşünce, mutlak antitezlerin mutlak bir sentezidir. Bir başka ifadeyle, sınırsız bir evrende, sınırı olmayan düşünce akışlarının birbirleri üzerinden doğmasının kendisidir: Çatışan iki düşüncenin sürekli devam edegelen ve her devinimlerinde kendi kendilerini doğuran karşılıklı mübadelesidir. Schlegel, düşüncenin nihaî formu olan ironiye değindikten sonra düşüncenin salt zihinsel bir içerik olmamasını dile getirir. Ona göre bir ide, aynı zamanda hem düşünce hem de dış dünyada bir gerçekliği ifade etmesinin yanında sonsuz, her daim kendi içinde devingen olmalıdır.[135] Schlegel, bir idenin, dış dünyada bir gerçekliğe sahip olmasıyla onun bireysel özelliğine temas eder: Dış dünyadaki gerçeklikle iç içe olup kendisinin nesnesi olan bir ide. Nitekim ona göre ideler, bireyselliğe sahip olmazlarsa sıkıcı, çekilmez ve iç karartıcı olurlar. Bundan dolayı Schlegel, bir idenin aynı zamanda bir nesnesi olması gerektiğinin altını

---

[135] Schlegel, *Ideen*, frag. 10.

çizer, düşünce boyutunda kendisinin nesnesi olduğu gibi. İdelerin oluşturulmasının gerekliliğine değinen Schlegel'a göre mutlak felsefenin, spekülasyona ihtiyacı vardır. Nitekim ona göre, ana hatlarıyla soyutlama kadar nadir olan ayrıntılı bir spekülasyon üzerinden ideler doğabilir. Aynı zamanda Schlegel, böyle spekülasyonlar üzerinden bilimsel Witz'in tüm özünün doğduğunu düşünmektedir. Spekülasyonları, üstün eleştirinin ilkeleri, ruhsal kültürün en yüce dereceleri olarak görür. Bunun yanında Schlegel, üstün eleştirinin ilkeleri olan ayrıntılı bir spekülasyonun, yalnızca anlama yetisi veya imgelemle ortaya çıkmayacağının altını çizer. Spekülasyonu istenilen en iyi dereceye çıkartabilme işini, bütün ruhuyla olgunlaşmış bir Tinin yapabileceğini söyler.[136] Burada yer alan Tin, mutlak Tinin bir formu olan ve Witz'in kendisini ifaden kimyasal Tindir.

Athenaeum Fragmanları 250 Schlegel, "İmgelem gücü, pathosu ya da mimik yeteneği olan kişinin, bütün sanatların en üstünü ve en saygını olan şiir sanatını öğrenirken bir sıkıntı çekmez" şeklinde bir ifadeye yer verdikten sonra *Fantasie*'yi tanıtır: "Hem esin hem imgelemdir." Bu fragmanda Schlegel, karşılığında bir gerçeklik bulunmayan, görü üzerinden gelen bir tasarım olan "Fantasie" terimini kullanır.[137] Sonrasında neden bu terimi tercih ettiğini ifade ederek, Fantasie'nin hem imgelem olduğunu, hem de ondan daha fazla bir şey olduğunu, kendinde bir coşkunluk, heyecanı barındırdığını söyler.

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 63'te bu fragmanda geçen imgelemin kendi düşüncesinde neye tekabül ettiğine işaret eder; bu fragmada sanatçıyı sanatçı yapanın, onun sanatı veya eserleri olmadığını söyler. Sanatçıyı sanatçı yapanın, Anlam, coşku ve dürtü olduğunun altını çizer. *Eleştirel Fragmanlar* 63'teki ifadeyle *Athenaeum Fragmanları* 250'deki ifadeyi birleştirirsek şöyle bir sonuca varabiliriz: "Sanatçıyı sanatçı yapan ve ona bütün sanatların en üstünü olan şiir sanatını öğreten, onun *Fantasie* yetisine sahip olmasıdır. *Fantasie*, içerisinde his, coşku ve dürtüyü barındıran yaratıcı imgelemdir. Sanatçı ancak bu şekilde gerçek bir sanatçı olabilmektedir. Schlegel, imgeleme, his, coşku ve dürtüyü dahil ederek, ona barok bir

---

[136] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 141.

[137] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 250.

tarz ekler. Bu şekilde, bu terimin önüne konulan sınırı kaldırmış olur. Schlegel'ın *İdeler* 20'de, "Sanatçı, her kim olursa olsun, varoluşunun merkezi ve amacı olan Anlamını oluşturan kişidir"[138] şeklinde dile getirmiş olduğu ifadeyle *Eleştirel Fragmanlar* 63 ve *Athenaeum Fragmanları* 250'yi birlikte ele alıp işlersek: Sanatçıyı sanatçı yapan ve ona bütün sanatların en üstünü olan şiir sanatını öğreten *Fantasie*'nin amacı, varoluşunun merkezi ve amacı olan ve Witz sayesinde ortaya çıkan Anlamı oluşturmaktır. Bu anlam onun kendine dair ben bilincinin kendisidir.

Bunun yanında *Eleştirel Fragmanlar* 63, *Athenaeum* 250, *İdeler* 20'ye *Athenaeum* 220'yi de ekleyerek karşımıza Schlegel'ın felsefesinin ana hatları çıkar. Schlegel felsefeyi, mütemadiyen birbirine karışan ve birbirinden ayrılan bütün bilimlerin bilimi, mantıksal bir kimya, evrenselliğin ruhu olarak görür. Onun felsefesinde, öncelikle sağlam bir yöntem olmalıdır. Bu sağlam yöntemle felsefenin ayakları yere basmalı ve birtakım noksanlıklardan bertaraf edilmelidir. Sağlam felsefî yöntemde zihinsel sezgi önemli işlevlere sahiptir. Bunun yanında Schlegel'ın felsefî görüşünde imgelemin sınır tanımaz bir türü olarak *Fantasie* etkin bir rol oynar. Böylelikle onun felsefî görüşü, sanatı sanat yapan parlak bir his, kabına sığmayan bir coşku ve harekete geçiren bir dürtüye güvenmeyle ilerleyecektir. Bu bağlamda Schlegel felsefesinde, felsefenin sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürebilmesi için, Witz başat bir rol oynar. Schlegel'da Witz, felsefenin her daim yeniden canlanmasında, onun kendini sürekli yenilemesinde rol oynadığı gibi onda en önemli bilimsel keşifler olan, düşüncelerinin birleştiriciliği, salık verilen ifadelerin barokluğuyla *bon mots* yaratma olanağı sağlar. Bunu da Schlegel'ın ifadesiyle sonsuzluğa kapı açan witzig fikirlerle yapar.

Schlegel felsefesinde Witz, bir yandan canlanmaya, yenilenmeye olanak sağladığı gibi, aynı zamanda felsefeyi birtakım fikirlerin hâkimiyetinden kurtararak herhangi bir fikre mahkum etmez. Bu niteliklerde olan bir Witz, onun felsefesinin ilkesi ve organonudur. Schlegel'ın düşüncesinde felsefe ancak sanatla varoluşun merkezinde duran ve varoluşun amacını teşkil eden kendine yönelerek onu tanıma gayreti içerisine girmelidir. Böylelikle felsefe, insanlıktan

---

[138] Schlegel, *Ideen*, frag. 20.

öteye yükselme gereğini gerçekleştirerek, insanlığın özünü gerçekleştirebilecektir. Schlegel felsefesinde, kendine yönelen, buradaki varoluşsal amacı görerek onu anlamaya çalışan ve böylelikle insanlığın özüne ulaşan kişi, sınırsızlığı, otonom oluşu, mütemadiyen devingenliği olan ideleri elde etmeye çalışacaktır. Bu aşamadan sonra Schlegel, kendi düşüncesinde bütün idelerin kendisinden tevellüt ettiği Tanrı idesine yönelerek onu üretmeye, Tanrı'yı düşünsel bir imge olarak görünür kılmaya yönelir. Schlegel'da bununla her daim iştigal olan insan özgürdür ve bu şekilde ölümsüz olacaktır. Schlegel'da Tanrı, Spinozacı bir çizgi üzerinden değerlendirilmelidir. İnsan doğanın bir parçası olmasından dolayı parça bütünü yakalamaya, ona ulaşmaya ilk olarak kendinden başlar. Kendine ulaşarak kendini keşfeden, olanaklarını, edimlerini, yetilerini gören kişi —iyimser olarak düşünüldüğünde— ayrılmış, —kötümser olarak bakıldığında— koparılmış olduğu bütününü temaşa etmek için onu keşfetmek ve böylece ona ulaşmak ister.

Athenaeum Fragmanları 418'de romantik ruhun, fantastik bolluk ve zenginlik, ironi anlayışı ve renkliliğin istenilen çeşitliği ve bütünlüğü gibi birtakım özelliklerine işaret eder. Böyle bir durumda her şey açık ve şeffaf olmasından dolayı romantik ruh kendi kendisini incelikle *Fantasie*'nin nesnesi yapmış gibi görünür.[139] Bu fragmanda Schlegel, imgelem terimi yerine *Fantasie*'yi kullanmıştır.

Schlegel, *İdeler* 8'de[140] imgelemin yaratıcı türü olan Fantasie'nin, Tanrı idesi için en uygun araç olduğunu söyler. Schlegel, aklı bir kenara iterken, karşılığında bir gerçeklik bulunmayan görüsel bir imge oluşturabilen ve algılananı içimizde etki yapacak denli yoğun bir biçimde ruha alabilen ve bu imgeyi daha etkin, hissiyatlı ve coşkun bir şekilde kurabilen *Fantasie*'yi, Tanrı idesi için baş köşeye yerleştirir. Schlegel, bu niteliklerde olan bir *Fantasie*'nin, Witz'le olan bağlantısını *İdeler* 26'da dile getirir. Witz'i, *Fantasie*'nin açığa vurumu, onun dış dünyadaki şimsek parıltısı olarak ifade eder.[141]

---

[139] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 201-2.

[140] *A.g.e.*, s. 248.

[141] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 26, s. 96.

Sonuç olarak, Schlegel'da, doygunluğa ulaşmak için dış dünyadaki her şeyle kendisini her yönden donatan ve buradaki çokluğu bir imge durumuna sokan imgelem, sanatçıyı sanatçı yapan ve ona bütün sanatların en üstünü olan şiir sanatını öğreten, his, coşku ve dürtüyü barındıran yaratıcı *Fantasie*'yi de içerir. Schlegel'da, karşısında bir gerçeklik bulunmadığı halde görüsel bir imge oluşturabilen, algılananı içimizde etki yapacak denli yoğun bir biçimde ruha alabilen, bu imgeyi daha etkin, hissiyatlı ve coşkun bir şekilde kurabilen ve Witz'in açığa vurumu, onun dış dünyadaki şimsek parıltısı olarak ifade edilen *Fantasie*, Tanrı idesi için en uygun araçtır. Böyle bir aracın üretmiş olduğu imgeleri Witzig forma dönüştüren Witz, mutlak olana ulaşabilir, onu temaşa edebilir hatta belki de olanak dahilinde onu keşfedebilecek bir kıvama girecektir.

3. WITZ'İN FELSEFE VE SANATLA İLİŞKİSİ

3.1. Felsefe ve Witz

Felsefenin nerede ortaya çıktığından ziyade nasıl ortaya çıktığı öncelikli bir soru olsa gerek. Nitekim nasıl ortaya çıktığı sorusunun cevabında nerede ortaya çıktığı da muhtemelen zımnen görülebilir. Felsefenin antikitede var olanların varlığı, anlamı ve nedeni üzerine sorularla ortaya çıktığı söylenir. Özellikle var olanın varlığı, nedenselliği ve anlamına dair sorular, gündelik sorulardan uzak soru tipleri olmasından dolayı basit düzeyde üretilen cevaplar, bu çetrefilli soruları elbette tatmin etmeyecektir. Denildiğine göre önceleri dinin ve mitolojilerin yanıtladığı bu sorular, eleştirel bir düşüncenin ve gözlemin konusu yapılınca düşünsel bir etkinlik olarak felsefe doğmuştur.

Şimdiye değin felsefe tarihinde felsefe için birçok tanım yapılmıştır, yapılmaya devam etmektedir ve yapılacaktır da. Bu durum, felsefe denilen bu düşünsel etkinliğe nereden bakıldığıyla doğru orantılı olsa gerek. Nitekim felsefe en nihayetinde insanı insan yapan yaratıcı ilke olan akıl üzerinden doğmasından dolayı, ona dair yapılan ve yapılacak olan tanımlar bu yetinin çeşitliliği noktasında bitmeyecektir. Schlegel'daysa, ilk olarak düşünsel bir etkinlik yapmadan önce "Neden düşünsel bir etkinlik yapmalıyız?" sorusuna öncelik verilir.[142] Bundan dolayı öncelikli olarak onun soracağı soru şu olacaktır, "Neden bir varlığın varlığını ya da anlamını veya nedenini sorgulama gereği duyayım ki?" Schlegel sorgulamasına devamla, "Platon, felsefe için şöyle der: "Doğruya varmak, var olanı bilmek için düşüncenin yöntemli bir çalışması" Aristoteles de felsefe için "varolanın ilk temellerini ve ilkelerini araştırma" şeklinde bir tarif dile getirir. Peki bu tanımlar benim için ne ifade eder?" Schlegel, "Doğruya erişmek nedir ya da var olanın temelleri ya da ilkelerini bilmek o kadar önemli midir?" gibi sorular sormaya devam ederek daha da derine inmeye çalışacaktır. Bu bağlamda Schlegel tarafından dile getirilecek en temel sorular şöyle olabilir: "Neden

[142] Friedrich Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 1.

felsefe denen şey var da felsefesizlik yoktur? Felsefe olmalı mıdır? Felsefe denen şey ne anlama gelir?"

Bir başka ifadeyle Schlegel önce felsefenin felsefesinin yapılmasını salık verir. Bu şekilde bir sorgulama yapılmadığı halde yapılan bir felsefeyi anlamsız, gereksiz ve rotasız bulur. Bir nevi ilk olarak felsefe kendine hesap vermelidir: Kendi varlığını sorgulamadan, varlığının nedenselliğine girmeden başka şeylerin varlığını sorgulamak, onların nedenselliğini kurcalamak gayet uygunsuz olacaktır. Çünkü felsefe kendi varlığının özünü, anlamını ve nedenselliğini ortaya koymadığı sürece, başka şeylerin ne özüne inme yetkisine, ne anlamını kavrayabilme salahiyetine ne de varlık hakkında konuşma cüretine sahip olacaktır.

Felsefe üzerine felsefe yapıldığında yani onun temel özellikleri, nitelikleri ve problemleri ele alınarak yapılagelen meta-felsefe,[143] felsefî etkinliğin ilk keşfi, ilk üretimi ve böylelikle ilk kavramlarını ortaya çıkarır. Böylelikle felsefe ilk olarak şu tanımla karşımıza çıkar: "Felsefe, kavramlar oluşturma, keşfetme, üretme sanatıdır."[144] Ne üzerine düşünürsen düşün, hem düşünmek için hem de düşündüğünü koyabilecek mekan için birtakım araçlara ihtiyacın olacaktır. Bu araçlar, yapacağın felsefî etkinliğin araçları olacak ve ancak bu araçlarla sağlıklı, sağlam, köklü bir felsefe yapabileceksindir.

Bakıldığında düşünce, en nihayetinde bir keşiftir. Var olduğu bilinmeyen şeyi bulmanın kendisi olarak düşünce, o şeyi varlık sahasına getirdiğinde bu durum, üretimin ilk aşamasını oluşturur. Keşfedilenin varlık sahasına getirildiği bu sürecin adı kavramadır. Keşfedilen şey, ilk olarak kavranılmaya çalışılır. Kavramak bizatihi kendi içinde komplike bir durumdur. Kavramak bazen, analitik-kavramsal bir metoda dayanabilirken bazen de görüsel-deneysel ya da her ikisinin de bir araya geldiği bir sürece gönderme yapabilir veya Schlegel'da olduğu gibi bu ikisinden de yalıtılmış bir şekilde, keşfedilen şey zihinsel sezgi üzerinden

---

[143] Bir ismin, belli bir disiplinin önüne geldiği vakit "meta" öneki, o disiplinin temel özelliklerini ve problemlerini araştırmayı, incelemeyi ve çözmeyi ifade eder. Metadil, metamantık, metamatematik, metateori gibi disiplinler bu alana dahildir. Bkz. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 588-589.

[144] Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Felsefe Nedir?*, çev., Turhan Ilgaz, İstanbul: 2013, s. 12.

kavranılabilir. Keşfedilenin kavranılmasının ikinci aşamasında, ona bir kavram oluşturmak lazım gelir. Böylelikle ona zihinsel düzlemde bir mekân açma gereksinimi hissedersin. Ama bu mekân zihinsel düzlemde, izole edilmiş bir mekân olmaktan tamamiyle uzaktır; bilakis diğer birçok kavramın girip çıkabildiği ve böylelikle keşfedilen şeyle temasta bulunabildiği mekandır. Zaten keşfedilen şey için bulunan kavram ve onun için zihinsel düzlemde ayrılan mekân, keskin sınırlarla çizilse de illaki diğer düşünce kavramları ve onların mekânlarıyla hep içe içe olacaktır; çünkü kavram en nihayetinde farklı kavramların bileştiricilerinin bir araya gelerek oluşturmuş olduğu bütünlüğün kendisi olcaktır.

Bu sebeplerden dolayı denilebilir ki basit bir kavram yoktur. Her kavramın en az iki tane de olsa ki nitekim tek bir bileştiricisi olan bir şey kavram olamaz, bileştiricileri vardır ve bunlar aracılığıyla tanımlanır.[145] Her kavram bir bütün oluşturmasından dolayı bütünün parçalarının da kavranması gerekir; ama bu kavrayışın sonucunda da oluşan kavramların bileştiricileri olacaktır. Kavramların içerisindeki bileştiriciler, bu şekilde belki de tüm keşfedilenleri kapsayacak bir şekilde uzayabilir. Doğrusunu söylemek gerekirse, burada, bu durumun bir sınırı da yoktur. Denilebilir ki felsefî düzeyde keşfi yapan ve sonrasında keşfedilen şey için bir kavram üreten kişi, bunu titiz bir süreçten geçirip ortaya koyuyorsa bir sanat icra ediyor ve kendisi de bir sanatçı oluyor demektir.

Bu çalışmanın odak konusu olan Witz'in neliği ve ilişkili olduğu kavramları birinci bölümde ele alıp analiz etmeye çalıştık. Şimdiyse ilgili kavramın, felsefe ile olan ilişkisini ele almaya gayret edeceğiz.

Öncelikle şunu dile getirmek gerekir ki Schlegel, kişilerin tek gerçekmiş gibi ortaya koyarak oluşturmuş oldukları bireysel felsefelerini eleştirir. O, "onun felsefesi", "benim felsefem" gibi bireye indirgenmiş felsefelerden ziyade evrensel bir felsefenin olması gerektiğine işaret eder. Ona göre evrensel felsefe, ebediyen birbirine karışan ve birbirinden ayrılan bütün bilimlerin biliminden, mantıksal bir kimyadan, evrensellik ruhundan meydana gelir. Kıymeti ve itibarı

---

[145] *A.g.e.*, s. 23.

sonsuz olan mutlak Witz'i, kendisinin ilkesi ve organonu olarak gören evrensel felsefe, bilimsel yapısıyla mantıksal ideali gerçekleştirmeye katkıda bulunur. Bireye indirgenmiş felsefeleri şu şekilde eleştirmektedir: "Onun felsefesi, benim felsefem dendiğini işittiğimizde *Nathan*'daki repliği hatırlarız her zaman: " —Tanrı kime aittir? Bir insana ait olan bir Tanrı, ne tür bir Tanrı'dır böyle?"[146] Burada eleştirilen şey, felsefî olanın birilerine ait olarak gösteriliyor olmasının yanında hakikatin tekelleşmesidir; yoksa kişilerin felsefî bir görüşü ortaya atıyor olmaları değildir. Schlegel, herkesin felsefî olana katkıda bulunduğunu, bu şekilde felsefî olanın kendi içerisinde büyüdüğünü ve geliştiğini söyler. Schlegel'da felsefenin evrenselliği budur: Felsefî olanın kimseye ait olmayıp kendinde amaç olduğu, var olan felsefî şeylerin tarihten gelerek, ânda olanla birleşip geleceğe dair bir öngörüde bulunduğu ve her daim felsefî olan şeylerin birikip genişlediği şeydir. Witz, böyle bir felsefî anlayışın ilkesidir ve aynı zamanda böyle bir anlayış üzerinden müşterek-felsefe ortaya çıkabilir. Schlegel'da müşterek-felsefe, birbirini karşılıklı tamamlayan birçok mizaç tarafından ortaya konan felsefe olarak görülür. Bu felsefenin çıkış noktası bireysel yapılan felsefeye karşı olmakla beraber bir başka görülür sebebi insanda olan birtakım becerilerin, yatkınlıkların, doğal güçlerin derecelerindeki farklılıktır. Bu farklılık, bireyi ilgili yatkınlığın açığa çıktığı durumda, yüksek bir konuma taşırken, başka bir durumda, ilgili yatkınlığın haricindeki bir yatkınlık, istenilen ölçüde açığa çıkabilecek yetkinliğe sahip olmadığı için, onu yüksek bir konuma taşımayabilir. Böyle bir durumda, ilgili alanda bireyde olmayan yüksek beceri diğerinde olabilir. Sözgelimi, birisindeki yüksek grotesk yetenek diğerinde gelişmemiş, yeteneği gelişmemiş kişideyse fantastik figür şaşırtıcı düzeyde gözükebilir. Schlegel, bireylerdeki bu eksiklik durumunu şu şekilde ifade eder: "İki ayrık yarım" [*getrennte Hälften*].[147] Müşterek-felsefenin ortaya çıktığı yer tam da burasıdır: Bu iki ayrık yarımdaki iki ruh, tam anlamıyla birbirine ait olabilirler. Schlegel'a göre birbirini tamamlayan bu iki ruh, birlikte iki bedende bir filozof ortaya çıkardıkları gibi aynı iki bedende görkemli romantik bir şair meydana getirebilir.[148] Bu sadece

---

[146] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 98. s. 29.

[147] Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 125. İlgili fragmanın Almanca metninde şöyle geçer: " zwei Geister möchten eigentlich zusammengehören, wie getrennte Hälften". "İki ayrık yarım olan iki Ruh gerçekten bir araya gelmek, birlikte olmak istiyor."

[148] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 142.

iki bedende olmayabilir; birçok beden bir araya gelir ve tek bir bedeni, tek bir ruhu ortaya çıkartabilir. Bu bağlam göstermektedir ki Schlegel'da evrensel felsefe ve onun üzerinden ortaya çıkan müşterek-felsefe aynı zamanda bir doğa felsefesidir. Bu doğa felsefesinin içerisinde Tinler bir arada hareket ederler. Bu bir aradalıkla kavramaya, birtakım şeyler keşfedip ortaya çıkarmaya gayret ederler. Böylelikle düşünsel zeminde kişiler birbirini tamamlayarak bir bütünü oluşturmanın gayreti içindedirler. Dolayısıyla bu birbirleriyle iç içe geçmiş evrensel felsefe, müşterek-felsefe ve doğa felsefesi fikrî alanda geçmişten gelen ya da şu ânda olan Tinlerin bir araya gelip ortaya koymuş oldukları bütünselliğe yapılan vurgunun adıdır. Bu bir araya gelip bütünleşme de bir başka bütünleşme niyetinin eylemselliğini tetikler. Bu niyetin içerisinde bütünleşmek istenilen şey de mutlak olanın kendisi olacaktır. Bundan dolayı Schlegel'ın düşünce ikliminde birey olmuş, bitmiş, tamamlanmış bir varlık olarak görülmez; bilakis başka bireylerle tamamlanması gereken eksik bir varlık olarak ortadadır. Hatta başka bireylerle de tamamlanması onun eksikliğini ortadan kaldırmayacaktır. Çünkü bu bütünleşme olsa da mutlak olana ulaşamamanın eksikliğini her daim hissedecektir. Bunun yanında Schlegel düşüncesinde her daim vurgulanan sosyallik, bu birlikte bütünleşmenin hem şartını hem de zeminini oluşturmakta ve bu minvalde birey, sosyal olanın içerisinde olmasıyla kısmî bir bütünlüğe kavuşacak ama yine de tamamlanma söz konusu olamayacaktır. Bir başka ifadeyle birey, diğer yarımı olan ruhla müşterek yaratımın içerisine girse de kendisindeki yarımlığı bütünsel olma niyetiyle, tamlığa çeviremeyecektir mutlak olanın eksikliğinde.

Bunun yanında Schlegel *Athenaeum Fragmanları* 264'te herkesle müşterek-felsefe yapılamayacağını, ancak *à la hauteur*[149] kişilerle yapılması gerektiğinin altını çizer. Bu kültürlü kişilerle birlikte yapılan araştırmanın kendisi, felsefe olacaktır. Nitekim Schlegel *Athenaeum Fragmanları* 344'te bir adım daha öteye giderek felsefenin kendisinin beraberce, toplu olarak, ortakça bir arama, araştırma olduğunu ifade edecektir.[150] Schlegel, "Felsefe neyin toplu halde araştırılmasıdır?" sorusuna, "Allwissenheit" şeklinde cevap verir. Bu

[149] Bu ifade "yetenekli olan" anlamına gelmektedir. *A.g.e.*, s. 167. Bu bağlam Schlegel'in siyasî görüşüne de yansımıştır: "Kusursuz cumhuriyet yalnızca demokratik değil aynı zamanda aristokratik ve monarşik de olmalıdır; kültürlü öğe kültürsüz olana egemen olmalı ve onu yönetmelidir, ayrıca birlik tek bir Mutlak Bütünde örgütlenmelidir." *A.g.e.*, s. 156-57.

[150] Friedrich Schlegel, *Athenäums Fragmente*, frag. 344.

sözcük, Firchow'un çevirisinde olduğu gibi, "omniscience"[151] anlamına gelen "her şeyin bilgisi", bir başka ifadeyle "var olanın bilgisi"dir. Bu araştırmada nesne olan şey var olanın kendisidir. O zaman Schlegel'da felsefe, varlık adına her ne var oluyorsa onun bilgisinin ortak bir arayışıdır. Felsefeye dair böyle bir tanım üzerinden müşterek-felsefenin zuhuruysa kaçınılmaz olacaktır.

Bu tanımda merkezî noktayı oluşturan öğe, Witz'in de köken olarak yakındaş olduğu ve kelime olarak "öğrenilmiş", "tecrübe edilmiş", "bilgi", "tecrübe", "bilim" gibi anlamlara gelen "Wissen"dir.[152] Felsefî bağlamda "Wissen" terimi, "bir şeyin ne olduğunun bilincine varma", inanmanın karşıtı olarak "soru ve araştırmalarla kazanılmış kesinlik", kuşku ve kanının karşıtı olarak "temellendirilmiş olan bilgi edinme, tanıma" şeklinde tarif edilir.[153] Terimin tanımlarından da anlaşılacağı gibi, "wissen"a ulaşılan araçlar içerisinde akıl, deney, sistemli bir metot yer alır. Bu araçlar noktasında Schlegel'de felsefî olanı, teoriyi kavramanın aracı deney değil de koşulsuz şartsız zihinsel sezgidir. Entelektüel sezgi üzerinden varlık bir bütün olarak kavranabilir. Bundan dolayı Schlegel'da araçlar, bütün türleriyle olgun akıl ki Witz'i mükemmel hale getiren akıl türüdür, zihinsel sezgi ki Witz'in kavrama edimlerini aldığı kaynaktır ve sistemli bir metot ki Witz'in ciddi bir dünya veya büyük bir oyun sahnesi olarak görmüş olduğu dünyada sistemdışılık ile sistemlilik arasında kurmuş olduğu hassas orandır.

Schlegel'da yukarıda dile getirilen ve Witz'le yakındaşlığı olan "wissen"ı elde etmenin araçları olarak sayılan olgun akıl, zihinsel sezgi ve sağlam metot şeklindeki üçlü dolayısıyla felsefenin de araçları olacaktır. Bundan dolayı öncelikle felsefe, var olan üzerine keyfî bir araştırma etkinliğinden ziyade mantıksal bir sistem içerisinde konumlanır. Bakıldığında bu konumlanmanın iki silahı vardır: Olgun akıl ve zihinsel sezgi: Ne varki aşağıda daha geniş olarak ifade edileceği gibi, Schlegel'ın düşüncesinde Latince e*ntheos* üzerinden türeyen ve

---

[151] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 344. s. 70.

[152] https://www.dwds.de/wb/Wissen, tarih: 07.04.2019.

[153] Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 33.

“coşku” olarak çevrilen “Enthusiasmus” ve dâhiyane sanat, felsefenin gelişimi açısından başat bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Schlegel’da felsefe, akıl ve zihinsel sezgi üzerinden oluşturulan sağlam bir yöntemi kullanarak, coşkunluk ve dâhiyane sanat üzerinden, varlık adına her ne var oluyorsa onun bilgisini öğrenme niyetiyle yapılagen ortak bir arayıştır. Tanımın içerisinde yer alan coşku ve dâhiyane sanat, felsefeye dinamizm vererek ona yaratıcı bir felsefe olma kimliğini kazandıracak ve bu anlamda olan yaratıcı felsefe üzerinden witzig fikirler ortaya çıkacaktır. Nitekim bu felsefenin temelinde yatan, coşku ve dâhiyane sanatla mündemiç olan ve zikri edilen silahları olması gereken şekilde kullandıran ve bunları kendisinde barındıran yapı, düşünce ve kavrama yetisi olarak tinsel olana nispet edilen ve olgun akılla yetkinleşen Witz’in kendisi olacaktır.

Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 220’de,[154] yukarıda temas etmeye çalıştığımız, felsefenin gelişimini sürdürebilmesi için birtakım esasları sunmaktadır. Bu esaslar şu şekildedir: Coşkunluk, dâhiyane bir sanat ve sağlam bir yöntem. Ayrıca bu fragmanın başında Witz’den bahsederken onun niteliklerini şu şekilde sıralamıştır: Mutlak, coşkun, maddî. Bakıldığında, Witz’le felsefenin ortak noktalarından biri de coşkunluktur. Bu coşkun olma durumu ilkinde nitelik iken, diğeri olan felsefede ki kendisinin gelişimini sürdürebilmesi buna bağlıdır, olması gereken bir temel olarak dile getirilmiştir. Schlegel’ın bu ikisinin coşkun olma durumunu ifade ederken kullanmış olduğu sözcükse etimolojik olarak iki kelimeden müteşekkil olan “enthusiastisch” sözcüğüdür. Bu sözcük, Grekçede, “içinde olma durumu”nu ifade eden “en” ve “Tanrı” anlamına gelen “Theos” üzerinden türemiştir. “Entheos” kelimesi, “Tanrı’yla bütünleşmiş”, “kendi içinde Tanrı’ya sahip”, ”Tanrı tarafından ele geçirilmiş” vb. şeklinde birtakım anlamlara gelmektedir. Grekçede bu kelime üzerinden, “bir Tanrı’dan ilham almak”, ya da “Tanrı tarafından ele geçirilmek”, “özünü vermiş olmak”, “kendinden geçmiş olmak” anlamlarına gelen “enthousiazein” fiili türetilmiş olup, buradan diğer Latin dillerine aşağı yukarı aynı anlamlarla geçmiştir.[155] Bunun yanında felsefî bağlamda “entheos”, “bir

---

[154] Friedrich Schlegel, *Athenäums-Fragmente*, frag. 220.

[155] https://www.etymonline.com/word/enthusiasm, tarih: 06.04.2019.

düşünceyle, doğruyla, güzelle dolu olup yücelme, ruhun kendini aşıp yükselmesi" anlamına geldiği gibi, insanın "Tanrı'yla dolu olması" durumunu da ifade etmektedir.[156]

"Schlegel'ın düşüncesinde çok önemli bir yeri olan bu coşkun olma durumu bir Tanrı'dan mı, yoksa bireyin kendisinden mi [*cogito*][157] yahut doğadan mı devşirilmektedir?" sorusuna verilecek cevap, onun düşünce izleklerini takip etmede önemlidir. Bu soruyu doğa ve doğaüstü şeklinde bir forma indirgeyerek daha spesifik hale getirip sormak gerekirse, "Schlegel'daki coşkunluk, dinsel, büyüsel, gizemsel uğraşı alanlarındaki din adamlarının, büyücülerin, dervişlerin ya da şamanların Tanrı'larla, doğaüstü güçlerle, kutsal nesnelerle özdeşleşmek anlamındaki bir esrimeden mi ibarettir, yoksa açınlanabilir ve önsezilebilir vasıflarıyla insanın bizzat hissedip temaşa ettiği ve aynı zamanda onun bir parçası olduğu doğadan tevellüt eden bir coşkunluk mudur?" Bunun cevabı, "doğadan devşirilen bir coşkunluk" olacaktır. Nitekim Schlegel'da coşkunluk, düşünsel ve kavramsal edimleri açısından çok yönlü melez bir birlik ve aynı zamanda tamamiyle maddî olan Witz'in doğa üzerinden elde ettiği bir nitelik olarak da görülmektedir. Bunun yanında yukarıda dile getirildiği gibi *Athenaeum Fragmanları* 168'de, felsefenin, kendi yapısında dış nesneleri barındırmayarak insanı bunların boyunduruğu altına sokup onu onların dilencisi haline sokmadığının altını çizer. Bu durum da, felsefenin gelişimini sürdürebilmesi için yapısındaki birtakım esaslardan olan coşkunluğun tamamiyle maddî olana mensup olduğunu göstermektedir.

---

156 Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 38.

157 "Schlegel'da *cogito*, kantçı çizgide olan *cogito*'dur. Bu *cogito,* Kant'ın ifadesiyle *salt mantıksal zorunluluk* ya da Nietzsche'nin ifade ettiği gibi dilbilgisel gereklilik olarak *özne* sıfatında "temsillerime refakat eden", "boş biçim" olarak "ben"dir. Kant'ın ortaya koymuş olduğu bu felsefî çizgi, *doğuştan sezgi*'nin [*intuitus originarius*] olmayışını bir başka ifadeyle bugüne kadar gerek başlangıç [*arche*] konumunda, gerek bitiş [*télos*] konumunda ne Descartes'ta olduğu gibi kendiliğinden *entelektüel bilinç*, ne de Hume'daki *salt ampirik duyusallık*'taki gibi, bizzat felsefî olanın kendisini sağlamak için her zaman hazır bulunmuş olanın artık bulunmayışını ifade eden Transendental Estetik'in temsil ettiği şeyin kendisidir." Lütfen bkz. Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 54. İfade etmek gerekirki diğer bazı Romantikler gibi Schlegel da Fichte'ye rağmen, düşünmenin her şeyin kendini-düşünmenin *ben*'e üstünlüğünü savunur. Fichte için bilinç "ben"ken, Schlegel için "kendi"dir (selbst). Bundan dolayı "temsillerime refakat eden", "boş biçim" olarak ifade edilen şeyin, Schlegel'da "ben" değil de "kendi" şeklinde ifade edilmesi daha uygundur denilebilir. Bkz. *a.g.e.*, s. 93.

Schlegel bu ilgili *Athenaeum* 220. fragmanda *bon mots*'ların salt poetik Witz'e özgü olduklarını dile getirdikten sonra bunların en iyilerinin, "yüksek bir yerden bakıldığında göz önüne serilen ve geniş görünüş" anlamında olan *échappées de vue* olduklarını dile getirmekte ve sonrasında bu kelimeyi, "öngörülemeyen uzamsal genişleme", "mekânsal sonsuzluk", "sonsuzluk", "mutlak olan" gibi birtakım anlamlara gelen "unendlichkeit" sözcüğüyle nitelemektedir.[158] Schlegel düşüncesinde insan, doğaya ve oradan sonra kendine, kendinden sonra tekrar doğaya ve doğadan tekrar kendine yönelir ve bu gelgitler kesintisiz olarak devam eder. Bu her iki tarafa olan sürekli teveccüh, mekânsal ve uzamsal sonsuzlukta gerçekleşir. Schlegel'da bu durum mutlak olanın kendisine mutlakça bir teveccühtür. Böyle bir devinim hiçbir zaman bitmediği gibi, her zaman yeni şeylerle beraber varlık sahasına çıkar mutlak olana yaklaşmaya çalışır. Bu bağlamda insan mutlak olanın içerisinde, kendini iki aynanın arasında görür: Bir ayna olarak doğa, bir başka ayna olarak kendi.

Schlegel'da bu durum, temsillerime refakat eden kendim [selbst] tarafından mütemadiyen devam edecek olan tinsel bir edimdir: Bir başka ifadeyle temsillere refakat eden insanın bu kendiliği, doğa ve kendi üzerine sonsuz felsefî gelgitlerle mutlak edinimliğinin nişanesidir. Schlegel'da durum böyle olmasına rağmen insan ne kendisinin ne de bir parçası olduğu doğanın Anlamını [Sinn] tam manasıyla kavrayamayacak bundan dolayı insan veya doğa eksiksiz bir şekilde ne anlatılabilecek ne de anlaşılabilecektir. Bundan dolayı Schlegel, doğaya, dolayısıyla insana dair olgular arasındaki ilişkilerin açıklanması veya ihata edilip kavranılmasından ziyade temaşa edilmesi ve açınlanmasının söz konusu olabileceğini vurgular. Bu nedenle o, ilk bölümdede ifade edildiği gibi doğayı ve insanı ampirizmin sistemi olarak adlandırmayı bırakmayı salık verir.

Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 168'de, Cicero'nun felsefeleri, hatip için yararlılıklarına göre takdir ettiğine vurgu yaptıktan sonra, kendisi de bu bağlamda şu soruyu yöneltir: "Hangi felsefe şaire daha uygundur?" Birkaç felsefî ekolü dile getirdikten sonra, şair için en uygun olan felsefenin Witz'in organonu olduğu yaratıcı felsefe olduğunun ve bunun özgürlükten ve

---

[158] "Die besten sind *échappées de vue* ins Unendliche…" Bkz. Schlegel, *Athenäums Fragmente*, frag. 220.

özgürlüğe olan inançtan doğduğunun altını çizer. Birey, bu yaratıcı felsefe üzerinden mutlak olanla kurmuş olduğu ilişki bağlamında ortaya çıkan kendi yasasını her şeye iletir ve dünyayı kendi sanat eseri haline dönüştürür.[159] Bu yaratıcı felsefe, zihinsel sezgi ve olgun akılıla hareket eder, dış dünyadaki gerçekliği bir illüzyon gibi görmeyip onu olduğu gibi alır, söyleyecek olanı söylemek istemesiyle karar vermekten sakınmaz, coşkun duyumlar üstüne doğru sıçramaları salık vererek bunları engellemez, kendi yapısında dış nesneleri barındırmayarak insanı bunların boyunduruğu altına sokup onu onların dilencisi haline sokmaz. Yaratıcı felsefe, ancak bu özellikleriyle özgürlükten ortaya çıkmış olabilir. Romantik şiir sanatının temelinde yatan felsefe, bu özelliklere sahip olmalıdır. Böyle bir felsefeyle iç içe olmuş bir romantik şair, Witz'le nesnel gerçekliğe hüviyet kazandırıp onu edebî mutlağın içerisinde döngüsel olana dahil edebilir

Schlegel, yukarıda ifade ettiği yartıcı felsefeye temas ederek *Eleştirel Fragmanlar* 112'de, analitik yazarla sentetik yazar arasında bir karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırmada, kendi yaratıcı felsefî düşüncesinin ana hatlarını işleme dahil eder. Bu mukayese işlemine karşıtlıklar hâkimdir. Bu karşıtlıklar şu şekilde karşılaştırılabilir: İnşa edip yaratan bir imgelemin karşısında ki bu *Fantasie*'nin kendisidir, olanı olduğu gibi alan yavan bir gözlem; canlandırılan, hayat verilen, coşturulan ve eleştirerek karşı çıkması salık verilen bir okur karşısında, derin bir uyku durumundaki okur; icat ettiği şeyleri yavaş yavaş okurun gözü önüne getirmeyi amaçlayan veya okur üzerinde belirli bir etki bırakmak istemeden onu ayartarak bir şeyler icat etmesini isteyen bir yazarın karşısında, kendi mekanizmalarını okurun üzerine dayatmaya çalışan bir yazar; okurla müşterek-felsefe veya müşterek-şiir yapma prensibiyle hareket eden bir yazarın karşısında kendi felsefî düşüncesine çağıran bir yazar.[160] Burada yatan felsefe, tabiatı itibariyle dinamik, yaratıcı felsefeden başka bir şey değildir. Bu dinamizm Schlegel'ın yaratıcı felsefesinde mutlak olana dair bir çabanın göstergesidir. Aynı zamanda Schlegel bu fragmanda, *Fantasie*'nin inşa gücüne, kişiyi düşünsel bağlamda canlı ve coşkun kılan eleştirel ve bir o kadar yaratıcı karakterine ve felsefî bağlamda diyalektiğin

---

[159] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 148.

[160] Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar*, s. 51.

kaçınılmazlığına vurgu yaparak bu dinamizmin altını çizer ve böylelikle kendi felsefî düşüncesinin esaslarını ortaya koyar. Bu felsefî düşüncede Witz, coşkun, heyecanlı, tutkun tarafı temsil ettiği gibi, icat eden, oluşturan, yaratan kısmı da oluştur. Nitekim Schlegel'in ifadesiyle Witz, *Fantasie*'nin dışa vurumudur. Ayrıca ilgili fragmanda yer alan müşterek-felsefe, bireylerin kendisi arasında, felsefî olanın diyalektiğidir. Schlegel'da felsefî olanın witzig tarafı, müşterek-felsefede kendisini göstererek diyalektiğe mekân yaratmasının yanında onun devinimini de sağlar. Böylelikle evrensel felsefenin ilkesi olan Witz, Schlegel'ın felsefî düşüncesinde, müşterek-felsefenin kurucu öğelerinden biri olarak kendisini ortaya koyar.

Schlegel'ın temel esaslarının dile getirildiği bu yaratıcı felsefesinde var olan şey, tedricî olarak iki evre üzerinden geçer. İlk evrede, var olan, zihinsel sezgiyle kavranılır. Var olanın *Fantasie* üzerinden imgeselleştiği bu evre, akış içerisinde olan varlığın insan tarafından ilk algılanışıdır. Bu durum insanın, var olanın Anlamına [*Sinn*] dair nüfuz etmesine kısmî olarak yardım eder. İkinci evre, coşku, tutku, hırs, heyecan gibi sanattan feyizlenen öğelerin hâkim olduğu tinsel evredir. Kendi üzerine düşünmenin bu evresinde, çok yönlü bir yapı olan Witz'le keşifler, icatlar, yaratımlar meydana gelir. Böyle bir ortamda, var olana dair Anlam, bir başka şekilde söylemek gerekirse var olanın Anlamı mutlak olana nispetinden döngüsel doğasıyla ortaya çıkartılmaya çalışılır. Bu Anlam, sonsuz sayıda keşfe ve yaratıma imkân sağlayan diyalektiğin tezahürüdür. Tam da bu bağlamda Schlegel, felsefeden medet umarak sanata dair bilgi çıkarmayı küstahlık olarak görür. O, salt felsefenin sanata dair yapabileceklerini sınırlandırır. Salt felsefenin, var olan sanatsal kavramları kurup sanatsal görüşü yükseltme ve onu genişletme rolünde olduğunun altını çizer.[161] Schlegel'da evrensel felsefenin temel yapıtaşı olan Witz, felsefenin kendisine coşkuyu, yaratımı ve kendi üzerine düşünmeyi dahil ederek felsefeyi sanatla buluşturmanın aracıdır.

Ayrıca Schlegel'da sanat ve felsefenin bir aradalığı şiir sanatın varoluşunun zeminidir. Bundan dolayı Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 115'te, şiir sanatıyla felsefenin bir arada olması gerektiğine vurgu yapar. Schlegel'da yaratıcı şiir sanatı, romantik şiir sanatına gönderme

---

[161] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 121.

yapar. Romantik şiir sanatı, ona göre ilerlemeci evrensel bir şiir sanatıdır. Schlegel'da bu sanat, şiir sanatından ayrılmış bütün türleri bir araya getirmesinin yanında onu hem felsefe hem de retorikle temas ettirmeye dair fikrî bir projedir. Bu fikrî projenin altında ayrıca şiirle nesrin, dâhilikle eleştirinin, sanat şiiriyle doğal şiirin birbirine karışması ve kaynaşması amaçlanır. Bunun yanında Schlegel, romantik şiir sanatının, şiir sanatını canlı ve sosyal, toplumu ve hayatı poetik kılmasını; Witz'i poetikleştirmesini; sanat biçimlerini kültürden doğma her türlü tözle doldurmasını ve doyurmasını, onları mizahî kalp vuruşlarıyla diriltmesini istemektedir. Schlegel, romantik şiir sanatının sonsuzluğun kapısından girebilmesi ve orada alacalı poetik witzig fikir yığınları oluşturabilmesi için yukarıda geçen kaynaşmaları ve karışmaları yapmasının gerekliliğinin altını çizer. Bu fikrî projenin temelinde tüm türleriyle beraber şiir sanatı ki sanatın tüm alanlarını kapsamalıdır, felsefe ve Schlegel düşüncesinde başat bir rol oynayan Witz vardır. Romantik şiir böyle bir zemin üzerinden, dünyanın aynası, dönemin imgesi ve yaratıcılığı öldüren sınırları aşarak evrensel olacaktır. Bunun amacı, poetik olan witzig bir hayatı kurmak, dolayısıyla poetik bir witzig insanı ve onun üzerine inşa edilen her daim dinamik, devingen, yer yer ilerlemeci ama çoğu zaman döngüsel mükemmel toplumu, sosyal olanı yaratmaktır.

Felsefe, şiir sanatı ve Witz gibi temelinde yatan kurucu unsurlardan güç alan romantik şiir sanatı, yukarıda dile getirildiği gibi, üstün ve evrensel oluşumunu becerebilir ve böylelikle sınırsız büyümeye atanmış bir klasikliğin ufkunun kendisine açıldığını görebilir. Schlegel'da bu zemin üzerinden yükselen romantik şiir sanatı, mutlak olanın ulaşılamaz ve böylelikle ihata edilip bitirilemezliğinde ebediyen devinmek ve hiç bitmemek üzere kendini, her adım bir coşkunun, hareketliliğin, fikrî olarak yeninin üretiminin, kâh bir öz-yaratım kâh bir öz-yıkım şeklinde kendi üzerine tefekkürün ve ona birey olma, dolayısıyla özgür olma bağlamında ehemmiyet vermenin temsilidir. Bu kendi içindeki diyalektik süreçle her daim gösterilenin ötesinde bir gösteren, gösterenin ötesinde bir gösterilen; yapının her daim merkezinde ve aynı zamanda berisinde olarak sonsuzluğu barındıracaktır.[162] Çoklu melez bir yapının kendisi olan Witz'den doğan ironi, retorik üzerine yaslanmış ironi içinde yatan literal

[162] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 138-139.

boyuttaki paradoks, böylesi bir paradoksun kendi içindeki felsefî devinimi, sadece içeriden dışarıya doğru değil, dışarıdan da içeriye doğru var olana dair sonsuz sayıda bilimsel karakterdeki felsefî med-cezirler, bu tarz felsefî devinimlerin mutlak olana her defasında hayali de olsa ulaşmak adına sentezleyici diyalektiksel yapısı, bu diyalektiksel yapının şiir sanatı ve tüm türleriyle olan karışımı ve kaynaşması, bu karışım ve kaynaşmanın tarih, doğa, yaşam ve toplumdaki tinsel tezahürleri, gücünü genel anlamda coşkun ve felsefî olandan alan romantik şiir sanatının bir o kadar açık, net, dolambaçsız olmakla beraber derunî evreleridir. İşte böyle bir denklemin içerisinde yer alan felsefe Schlegel'da yaratıcı felsefe olarak görülmektedir.

Schlegel, "Peki böyle bir felsefenin organonu ne olmalıdır?" sorusunu *Athenaeum Fragmanları* 28'de,[163] cevaplamaya çalışır. Bu fragmanda Schlegel eleştirel idealizmi öne koyarak, felsefenin dileklerini şu şekilde sıralar: maddî bir mantık, yaratıcı bir şiir sanatı, pozitif bir politika, sistematik bir etik ve pratik bir tarih. Schlegel'a göre mantık, pozitif gerçeğin ve bir sistem olasılığı önvarsayımının gerekliliğinden doğan bir bilim olmasından dolayı, kendinde altın üst, üstün alt olduğu, ters kutupların bulunup onların ayrıştırıldığı, böylelikle salt bir düşünce profili olmaktan çıktığı,[164] bireye kendi bireyliğini dolayısıyla özgürlüğünün verildiği, yaratıcı witzig fikirlerin bizlere sunulduğu ve bu bağlamda retorik, felsefe ve Witz'in kendisinde ergidiği ve bir o kadar iç içe geçerek var olduğu romantik şiir sanatına muhaliftir. Bu minvalde mantık, Schlegel'ın yaratıcı felsefesinin ne bir girizgâhı, ne organonu, ne formülleri ne de bir bölümüdür;[165] bilakis Schlegel'da felsefenin organonu olarak kabul edilen şey tinsel olana mensup çok boyutlu melez bir birlik olan Witz'dir.

Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 42'de altın üst, üstün alt olduğu yaratıcı felsefenin, ironinin gerçek vatanı olduğunu dile getirmektedir. Yukarıda dile getirilen niteliklerini göz önünde tuttuğumuzda böyle bir felsefenin tabiatı itibariyle ironiyi gerektirmesi kaçınılmaz olacaktır.

---

[163] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 28, s. 22.

[164] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 129.

[165] *A.g.e.*, s. 136.

Bundan dolayı Schlegel sözlü ve yazılı diyaloglarla felsefe yapılan her yerde ironinin istenmesine ve yapılmasını salık verir.[166] Bu bağlamda evrensel felsefenin ilkesi ve onun bir organonu olan Witz'le felsefî olanda yaşayan ironi arasında organik bir bağ vardır. Felsefî olanı ortaya çıkaran Witz, yeri geldiğinde felsefî olanda ortaya çıkan ironiyi de witzig bir fikir formunda ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla ironi, witzig bir fikrin kendisini temsil etmektedir. Ayrıca Schlegel, *Eleştirel Fragmanlar* 48'de: "İroni, paradoksun formudur. Paradoks, hem iyi hem de büyük olan her şeydir" şeklinde bir ifade dile getirerek, ironinin paradoksun bir formu olduğunun altını çizer. Bu bağlamda Schlegel'a göre witzig bir fikir olarak ironi, kendi içinde, genel inançlara aykırı düşen önerme olarak, yani paradoksun bir biçimi şeklinde görülmektedir. Schlegel'da romantik şiir sanatının en temelinde yer alan paradoksun bir biçimi şeklinde gelen witzig fikir formundaki ironi, felsefî olanla, yani mantıksal idenin gerçekleşmesine katkıda bulunan ve bilimsel bir yapıyla örgütlenen her şeyle[167] harmanlaşıp retoriğin en uç sınırlarında tüm gerçek veya ilginçlikte özgür olup ve onu sonuna kadar hissettirerek sunulanla sunan arasında tereddüt yaratır, poetik düşüncenin hamleleri üzerinde, kâh oraya kâh buraya yüzer, bu düşünceyi durmadan daha üst bir güce taşıyarak onu sonsuz bir ayna içindeymiş gibi çoğaltır ki bu onun doğa felsefesinin karakteridir. Bu minvalde olan witzig fikir formundaki ironi, sonuna kadar istem dışı ama yine de sonuna kadar farkında olan tek aldatma türü sokratik ironinin kendisidir. Böyle bir zemin üzerinde olan sokratik ironi, bütün dünyayla alay etme egemenliğine sahip olmasıyla alaycı ve alaycı olmasıyla bir o kadar olduğundan farklı görünen, bunun yanında tam manasıyla ciddi ve ciddi olmasıyla bir o kadar oymuş gibi kendini ortaya koyan, kolayca anlaşılır olmakla beraber mutlak ile olan bağından dolayı derinden gizli bir yapının kendisidir. O, romantik şiir sanatının bağrından kopan mutlak toplumcu Tin patlaması ve aynı zamanda fragmanter yaratıcılığın yaramaz çocuğu, hem gerçek olanın hem de sahteliğin mihenk taşıdır. Bir başka perspektifle o, romantik şiir sanatının varoluşundaki amaçla, evrenselliğin ufkunda çok yönlü bir yapı olmasıyla tüm iklimlerden nasibini almış Witz'in kendisindeki derin anlamın, zarif duyarlılığın ve aynı zamanda olgun parlak bir aklın ve en tutkulu benliğin melez bir tezahürüdür.

---

[166] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 42, s. 5.

[167] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 98, s. 29.

Schlegel'ın yukarıda ifade edildiği gibi, felsefî yapının her daim devingen olması, mütemadiyen yapının kendisinin kendisini aşabilir olması ve böylelikle kendisini başka bir yapıya bırakabilirliliği onun düşüncesinde meta-felsefeyi doğurur. Bu minvalde okumak gerekir *Athenaeum Fragmanları* 1'de geçen şu ifadeyi: "Hakkında felsefe yapılan en nadir şey, felsefenin kendisidir."[168] Burada Schlegel, meta-felsefenin kendisinden bahseder. Felsefenin doğasına, mahiyetine, etkinlik türüne ve onun kabullerine ilişkin bir araştırma olarak görülen meta-felsefenin olmayışından yakınır. Nitekim Schlegel'a göre, her ayrıntılı ve eleştirel felsefî inceleme aynı zamanda ayrıntılı ve eleştirel incelemenin felsefesi olmalıdır. Böyle olduğu takdirde felsefe, dümdüz bir yolda ilerlemekten, kısır bir döngünün içerisinde olmaktan kendisini kurtaracak ve böylelikle mümbit bir şekilde gelişerek bir yandan da değişerek hatta yeri geldiğinde mevcut yapıyı başka bir yapıyla değiştirerek ve aynı zamanda doğa ve yaşamın kendisinde olduğu gibi dinamik bir şekilde, her daim bir çevrimin içerisinde olarak kendi canlılığını, coşkunluğunu ve yaratımını meydana getirecektir. Schlegel'da böyle bir felsefe, mutlak olanın ulaşılamazlığında, kendi kendini yaratma ve kendi kendini yok etmenin ardı arkası kesilmeyen münavebesi olarak görülen witzig fikir olarak ironinin öz vatanı olabilir.

Ayrıca *Athenaeum Fragmanları* 56'da da meta-felsefenin gerekliliğinden bahsederek mevcut yapıların putlaşmasının önüne geçmek ister. Mevcut felsefî olanın eleştirel bir şekilde tekrardan gözden geçirilmesi gerekliliğine yapılan bu vurgu, her zaman yeni çılgınlıkları, kendinde bağımsız ruhları, derin ya da bulanık olmak isteyenleri, Witz'in yapısındaki çok yönlü ve bir o kadar işlevsel olan birlikle kendini aşmak isteyenleri kendisine çağırır.[169] Ayrıca *Athenaeum* 281'de Fichte'nin *Bilim Öğretisi* (*Wissenschaftslehre*, 1794) adlı eserinin yeni sunumunun hem felsefe olduğunu hem de felsefenin felsefesi yani meta-felsefe olduğunun altını çizer. Schlegel'a göre Fichte'nin felsefî çalışmalarında yapmış olduğu şey,

---

[168] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 1, s. 18.

[169] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 129-31.

başka hiçbir şeye dikkat etmeden yalnızca bütünü ve gerçekten söz konusu olan şey neyse onu görüyor olmasıdır.

Schlegel'da evrensel felsefenin witzig biçimi olan fragmanlar, bilimin gerçekleşmesi için ruhsal bozulmuşluğa karşı bir Lessing tuzu sunar.[170] Lessing'in hakikat olana dair felsefî tavrının esintilerini, Schlegel'ın felsefî düşüncesinde bulmaktayız.[171] Lessing'in ilham kaynağı olan Leibniz için Schlegel şöyle der: "Leibniz'in bütün felsefesi, *bon mots*'lar içinde en iyileri olan sonsuzluk *échappées de vue*'leridir ki bunlar da bu anlamda birkaç witzig fragman ve taslaktan oluşmaktadır." Hakikatin bir aracısı olarak görülen Lessing'in tuzu, Schlegel'ın, evrensel felsefenin biçimi olan fragmanlar aracılığıyla ruhsal bozulmuşluğun üzerine serpiştireceği şeydir. Bu anlamda fragmanlar, Lessing'in tuzu yanında, Lucilius[172] ve Horatius'un[173] tarzında kinik bir *lanx satura ve* eleştirel felsefe için *fermenta cognitionis* üzerinden, çağın metnine yapılan marjinal şerhleri barındırır.[174] Schlegel düşüncesinde evrensellik, kültürün bütün özel kiplerini silen ve ortalamayla yetinen yalancı evrensellikten başka bir şeydir. Hakikî evrensellik bütün özel kipleriyle barışıktır; ortalamayla hiçbir zaman yetinmeyendir. Bunun anlamı şudur: Sanat, daha sanatsal, şiir sanatı daha poetik, eleştiri daha

---

[170] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 167.

[171] Lessing'e göre hakikatin göreceli dereceleri vardır ve aynı zamanda o, mutlak hakikate sonu gelmez bir yaklaşım, bitmeyen bir felsefî edim, sonsuz bir devinim üzerinden bakmasından dolayı, eğer Tanrı ona, sağ elle tamamlanmış hakikati ve sol elle gerçek için sonu gelmez arayışı teklif edecek olsaydı o, ikincisini seçerdi, üstelik bu her zaman yanılgı içinde olacak olması anlamına gelse bile. Bkz. Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi -Fransız Aydınlanmasından Kant'a*, çev. Aziz yardımlı, İdea, İstanbul, 2004, s. 163.

[172] S*atura*'ya eleştirel yorumun ayırt edici karakterini veren Romalı Gaius Lucilius, (İÖ 180-103/2), şiirsel hicvin mucidi olarak kabul edilir

[173] Quintus Horatius Flaccus (İÖ 65-8), aşk, dostluk, felsefe temalarıyla lirik ve hiciv tarzı şiirler yazan Romalı şair.

[174] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 167.

eleştirel, tarih daha tarihsel olmalıdır. Schlegel'da evrenselik, birleştirici Witz'le beraber doğar ve burada şiir sanatı ve felsefe kendiliğinden filizlenir.[175]

Schlegel, *Athenaeum Fragmanları* 302'de, karışık düşüncelerin felsefenin kaba taslakları olması gerektiğine vurgu yapar. Nasıl ki resim erbabı için eskizler önemliyse, felsefe için de felsefî olanı ana çizgileriyle, türlü bölümleriyle gösteren ve onları orada koyduğu rötuşlar, haşiyelerle belirten fikrî tasavvurların cisimleşmiş hali şeklindeki taslaklarlar son derece önemlidir. Bundan dolayı Schlegel, hakiki Witz'i, yasalar gibi, yalnızca yazılı olarak tasarlanabileceğini söyler. Schlegel'da felsefî tasavvurların eskizini ortaya koyamayan, fizyonomiyle donatılmış her düşünceyi üç fırça darbesiyle karakterize edemeyen bir kişi asla felsefeden bir sanat ve dolayısıyla bir bilim yapamayacaktır. Felsefede bilime giden yol sanatta yatar; aynı şekilde şair de sanatını sadece bilimle bulur.[176]

Athenaeum Fragmanları 305'te geçen ve Witz'le birebir sıkı bağlantısı olan *Humor* [*mizah*],[177] Schlegel'a göre düşünmenin asıl özünü oluşturur ve hantal yığınlardan ve kopuk parçalardan kaçarak felsefenin hafif ve açık dalgaları üzerinde sallanmayı sever.[178] Biçim ve maddenin tuhaf yer değiştirmelerini, beklenmedik olanla olağandışı olanın görünümlerini seven grotesk ve grotesk bir bileşim olan karikatür, gerçeği altüst ederek veren ironi *Humor* üzerinden kendini var eder. Salt ve ciddi güzelliğin kendisi için gerekli olduğu *Humor*, ironide olduğu gibi, var olmayla ya da var olmamayla ilişki kurarak içli şiire, sonsuz içeriği, çarpıcı gücü ve en iyi buluşlarıyla Witz'in mistikliğine yakın olmasından dolayı Schlegel'da düşüncenin özü olarak görülür.

---

[175] İlgili fragman şöyledir: "Yalancı evrensellik kültürün bütün özel kiplerini silen ve ortalamayla yetinen evrenselliktir. Gerçek evrensellikse bunun aksine, mesela sanatın, tek başına alındığında, olduğundan da da sanatsal olmasını, şiir sanatının daha poetik, eleştirinin daha eleştirel, tarihin daha tarihsel, vb. olmasını sağlayandır. Dinin ve ahlakın tek bir ışığı birleştirici Witz'in kaosuna değer ve onu verimleştirirse, bu evrensellik doğabilir. Burada en üstün şiir sanatı ve felsefe kendiliğinden filizlenir." *A.g.e.*, frag. 123, s. 260.

[176] Schlegel, *Philosophical Fragments*, frag. 302, s. 60.

[177] Humor, "varoluş karşısında temel bir tutum olarak neşeli huzur", "mizahî anlayış", "iyi ruh hali", "mutlu ruh hali" gibi anlamlara gelen Latince kökenli bir kelimedir. Bkz. https://www.dwds.de/wb/Humor, tarih: 06.09.2019.

[178] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, frag. 305, s. 174.

Schlegel, *İdeler* 34'te, dini aramak ve onu keşfetmek için felsefeyi bir araç olarak görmektedir. Bunun yanında felsefenin gücü, kendisinden mütevellit olmasıyla beraber, dine yönelip ondan bir parça alması ve sonrasında bu parçayı eriterek özümsemesi akabinde dinde asılı kalmayıp tekrardan geri dönmesinden ileri gelir.[179] *İdeler* 1'de Schlegel dini, felsefe, ahlak ve şiir sanatıyla birlikte, tüm dünyayı canlandıran, oluşumun dünya ruhu olarak görür.[180] İlgili fragmanda geçen "Weltseele der Bildung" ifadesini Firchow, bire bir çevirerek "world-soul of culture" şeklinde dile getirir. Firchow, "Bildung"u kültür olarak ele almıştır. Felsefî bağlamda fikrî gelişim olarak "insan ruhu ve düşüncesinin kültür değerlerine tam bir anlayışla katılabilecek bir biçimde tinsel gelişmesi ve biçimlenmesi" şeklinde tanımlanmasının yanında, terbiye anlamında "insanın belli ülkülere ve belli örneklere göre yetişmesi" olarak da tarif edilir. Bu tanımlar üzerinden denilebilir ki "Bildung", Schlegel'da son bulmuş bir şey değil, durmadan gelişen, canlı, fikrî bir oluşumun kendisidir. Bu oluşun kendisini *İdeler* 37'de şu şekilde dile getirir: "En yüce iyilik ve tek yararlı olan şey "Bildung"dur[fikrî gelişimle beraber gelen biçimlenmedir, kültürün kendisidir].[181] Din de bu fikrî oluşumun Dünya Ruhudur. Schlegel'de Dünya Ruhu şeklinde ifade edilen din, felsefenin ve şiir sanatının farklı alanları, farklı formları olarak görülür.[182] Bunun yanında şiir olmadan din bulanık, yanlış ve kötü olur; ayrıca din, felsefe olmadan, her çeşit uygunsuzlukta dizginsiz ve kendini yayma noktasında şehvetli, hatta kendi kendini hadımlaştıracak kadar istekli olur.[183]

---

[179] Friedrich Schlegel, *Ideen*, frag. 25.

[180] *A.g.e.*, frag. 4.

[181] *A.g.e.*, frag. 37.

[182] *A.g.e.*, frag. 46.

[183] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 264.

3.2. Sanat ve Witz

Schlegel'da sanat, ancak en yetkin olunduğu anda ortaya çıkar.[184] Sanatçı, dile getirmek, varlığa dökmek istediği nesneyi tamamiyle kuşatmalı, kavramalı, artık o nesneye itina etmeyi bırakıp onu aşmalıdır ki onu varlık sahasına özgürce yerleştirebilsin. Sanatçı, kendinde tam-yaratımı hissetmediği sürece varlığı istediği forma dönüştürmek için çabalamaya devam etmelidir. Tam-yaratıma, öz-yaratım üzerinden, Witz ve *Fantasie*'den bununla beraber coşkudan, keşif ve icattan ulaşılabilir. Tam-yaratımın birbirleriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu bu araçlar, yaşamın tüm unsurlarıyla doyasıya dolmuş olmalılar. Bundan dolayı sanatçı, doygunluğa ulaşmadığı sürece, kendini-kısıtlamalıdır. Kendini-kısıtlama, en mükemmel âna, en mükemmel hamleye varıncaya değin beklemek ve iradeye sonsuz bir tatminlik vermek için, onun, hemen varlık sahasına çıkmasını geciktirmektir. Burada kendini-kısıtlama, özgürlüğün kısıtlanması olmaktan çıkar, bilakis özgürlüğün özgürlüğü adına yapılır ve yapılması gerekir. Bir başka ifadeyle bu kısıtlama, insanın özgürleşmesi olan tam-yaratıma ulaşmak ve böylelikle nesneyi vücuda getirerek, kendi varoluşunu tamamlamak adına bir kısıtlamadır. Böylelikle insan, varoluşun Anlamını [*Sinn*] elde edebilecektir. Kayıtsızca keyfîlik, özgürlüğün yok oluşuna, kişinin köle pozisyonuna düşmesine neden olabilir. Sanatçının iradesi sonsuzdur; fakat iradenin yukarıda dile getirilen araçlarıyla bir nesneyi varlık sahasına çıkarması için, o nesnenin üzerinde sonsuz bir hükmünün olması da elzemdir. Doygunluğun en uç noktası olan nesne üzerindeki sonsuz hüküm, tam-yaratımı sağlar. Böyelikle öz-yaratım zirveye ulaştığında, kuşatılmış Tin patlayarak witzig fikirleri oluşturur, tam bir ahenk içerisinde *Fantasie*, coşkuyla beraber buna eşlik eder ve böylelikle sanat denilen tam-yaratımı gerçekleşir.

Schlegel'da sanat, duyuları uyandırma aracı olarak görülmez.[185] Sanat, sanatçının nesneyi tam olarak içselleştirip, öz-yaratımını kullanarak özgürleşme ve özgürleştirme adına onu varlık sahasına bırakmasıdır. Nesnenin içselleşmesi, temelde coşku, his ve dürtüyle birlikte olmakla

---

[184] Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 37.

[185] *A.g.e.*, frag. 51.

beraber, nesnenin Witz ve *Fantasie*'yle kavranması ve zihinsel bir forma dönüştürülmesidir. Sanat eserinin oluşumundaki bu yapı taşlarıyla nesne, istenilen sanatsal kıvamı yakalayarak özgürce varlık sahasındaki yerini alır. Bu eylemin sonunda sanatçı özgürleşir; çünkü iradesini ortaya koyar. Nesne özgürleşir; çünkü özü olan doğaya karışır. İnsan özgürleşir; çünkü bir başka panoramanın kendisine sunulması demek olan sanat, doğayı yine ve yeniden temaşa etmekten başka bir şey olmayacaktır. Bundan dolayı filozofun bir sanatçı ruhuyla, nesneyi en üst perdeden kavramaya çalışıp, onda doygunluğa ulaşarak oluşturmuş olduğu en iyi witzig düşüncelerin *échappées de vue*'ler olması tesadüf değildir. Bundan dolayı Schlegel'da, oluşturmuş oldukları bu tür witzig düşüncelerle modern fiziğin ilk kurucularından birçoğu filozof olarak değil, sanatçı olarak sayılmaktadır.[186]

İnsan bir parçası olduğu doğaya yönelmek ister. Doğaya yönelim, sadece akılla gerçekleşemez. Coşkudan, histen ve dürtüden mücerret[187] bir akıl bize mekanik olanı verirken, bizler sanatın verdiği şeye, dönüşüme, değişime ve devinime yöneliriz. Bu mütemadiyen yerinde duramama doğanın kendisidir. Doğa, her zaman devinim içinde olan bu dönüşümle beraber değişimi bizlere verendir. Bunların hepsi mütemadiyen devam eder. Bu kesintisiz bir şekilde devam eden devinim, namütenahidir. Doğanın doğası olan bu doğa, insanın doğasının da kendisini oluşturmaktadır. Bundan dolayı insan, kendi doğasına yakın olanı arar. Kendi doğasına yakın olan şey onun özüdür. Bu öz, hiçbir zaman mekanik değildir; bilakis doğanın içerisinde olduğu gibi, dönüşümün ve değişimin ve aynı zamanda devinimin kendisidir. Mekanik olan şey, bizzat insanın doğasında olan ve felsefî olanı besleyen kaosa, karmaşıklığa, paradoksa, groteske, ironiye, mizaha alan açmaz.[188] İnsanı, kendi doğasından uzaklaştırmaya çalışarak, ona sınırlı bir alan verir. Bu sınırlı alanla sonsuza yönelmesi engellenir. Bu engel onun bir mağaraya sokulup ayaklarına pranga, ellerine kelepçe vurulmasıdır. Böylelikle o, doğasından koparılarak mahrumiyete itilir. Bu mahrumiyet onun coşkunluğunun ve yaratıcı gücü olan Witz'inin elinden alınmasıdır; dolayısıyla özgürlüğünün

---

[186] Friedrich Schlegel, *Athenäums Fragmente*, frag. 381.

[187] Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 63.

[188] Friedrich Schlegel, *Ideen*, frag. 145.

gasbıdır. İnsan, öz-yaratım yapabildiği sürece insan, insan olduğu müddetçe doğanın bir parçası, doğanın bir parçası olduğu sürece sanatçı, sanatçı olduğu sürece bütün engel ve kısıtlamaların ötesine geçerek özgürdür ve bu devinimin içerisinde olduğu müddetçe daha da özgürleşir.

İnsanın özgür olmasına giden bu süreç, onun kendine [*selbst*] yolculuğudur. Kendine gidiş ve orada özgür olmayı dileme, birey olmanın da kendisidir. İnsanın insanlığı olarak —bir başka açıdan da tinselliği olarak— birey, özgür olan kişidir. Özgür olan birey, herhangi bir kısıtlamayı ve engellemeyi reddederek kendinde bütün ve bölünemez olmayı hak eder. Bir başka ifadeyle insan, birey olduğu kadar özgürdür. Bu bağlamda her sanatçı birey olmakla kalmaz, üstün birey olma niteliğiyle de muttasıftır. Onun üstün birey olması, doğanın bir parçası olarak kalmakla yetinmemekten ileri gelir. Sanatçı, sanatçı olma kimliğiyle artık parça olmaktan ziyade, o parçadan doğan tinsel bir formun kendisine dönüşmüştür. Bu form ona diğer doğanın parçaları arasında üstünlük verecektir. Bu bağlamda insanın tam-yaratımlarının doğayla ahenkli olmasının yanında var olan alanları daha da çoğaltıyor, onu daha da genişletiyorsa ve aynı zamanda uzam ve zaman içinde çevrimiçiliğine çevrimiçilik, sonsuzluk evrenine bir başka evren dahil edebiliyorsa, işte o zaman insan artı bir nitelik olarak üstünlük vasfıyla mevsuf olmayı hak edecektir. Böylelikle o, kendisinin de bir parçası olduğu doğanın sanat eserine dönüşecektir. İnsanın sanat eserine dönüşmesi, canlı olarak görülen doğanın kendisindeki coşkunun tezahürü olacaktır.

Ayrıca gerçekleştirmiş olduğu sanatsal tam-yaratımlarla üstün birey olan sanatçı, bir yandan kendini daha iyi kavrayarak özgürlüğün en uçlarında gezinmeye devam ederken, diğer yandan ortaya koymuş olduğu tam-yaratımlarla şiire, sanata, felsefeye, tarihe dolayısıyla en yüce iyilik olan kültürün [*Bildung*] bizzat kendisine, bir başka ifadeyle tinsel olana, yani tinselliğin yegâne alanı olan doğaya akar. Bu akışın kendisi, öze akıştır. Bu akış, özünden koparılan, mahrum bırakılan, aynı zamanda ona dair coşkusu ve heyecanı elinden alınmış, fakat halen Witz ve *Fantasie* sayesinde kudretli olup yeniden şaha kalkabilecek olan insanın akışıdır.

İnsanı bu akışa sürükleyen şey de özüne, bir parçası olduğu doğasına duyduğu özlemdir. Nitekim, parça bütününden uzaklaştırıldığında, bütününde oluşturduğu kendi Anlamından da uzaklaşır. Kendi Anlamını kaybeden parça, zamanla kendine yabancılaşarak kendini absürt olana, hiçliğe bırakacaktır. Kendine olan yabancılaşmasını ortadan kaldırabilmesi, kültürle bir başka ifadeyle şiir, sanat, felsefe, tarih gibi tinsel olanın kendisiyle ilişkiye girmesine bağlıdır. Kişinin yaşamın çevrimiçiliğinde karşılaşmış olduğu bazı tinsel durumlar,[189] yer yer onda bütüne dair, dolayısıyla kendi bütününe dair bir özlemin kıvılcımı olacak ve yaşamda bu karşılaşmalar devam ederken biranda bu özlem alevlenecektir. Alevlenen özlem, öze dair bir arayışı kendisiyle beraber getirecektir. Özlemin doğurmuş olduğu bu kutsal arayış her zaman bir heyecana gebedir. Heyecanın kendisiyle mündemiç olduğu bu arayış, tâ ki bütüne ulaşıncaya kadar coşkunun da eşliğiyle her daim devam edecektir. İnsan da, parçanın bütünden koparılışı gibi doğadan koparılışından bir başka ifadeyle kendinden koparılışından, kaynaklı bir yabancılaşmanın içindedir. Bunu aşabilmenin yolu, tinselliğinin farkına varmasına ve bu farkına varış sayesinde ona doğru yürümeye başlamasıdır. İnsanın özüne doğru akacağı bu yol da, özgürlüğe giden yolu olacaktır.

İnsanda özüne dair oluşan özlemin kıvılcımlanması önemlidir. Bu kıvılcımlanmayı sağlayansa en yüce iyilik olan kültürün, tinsel olanın kendisidir. Tinde olduğu gibi tinselliği kendisinde barındıran şey de, kendisinden alevler sıçrayan büyük bir ateş gibidir. İnsan böyle bir ateşle karşılaştığında, kendisindeki öze dair özlem, kıvılcımlanır ve sonrasında tutuşarak ateşe dönüşür. Bu durum, yaşamın içerisindeki insanın, tinsel olan şeyle karşılaşmasının bir sonucudur. İnsanın yaşamında, bu türden bir karakterde olan witzig fikirler, fragmanlar, ironiler, *bon motslar*, şiirler vb. onun tinsel karşılaşmaları içerisinde en can alıcı ânlarını oluşturur. Bir başka ifadeyle insanın hayatının içerisinde karşılacağı en tinsel şey, zemininde Witz ve *Fantasie*'nin kurucu öğe olduğu witzig fikirler, fragmanlar, ironiler, *bon motslar* ve şiirlerdir; çünkü bunlar insan tininin en yoğun ve en etkili olan unsurunu oluşturur. Tinin en yoğun ve en etkili olduğu bu fikirsel biçimler sayesinde kişi, kendi tinselliğinin ve dolayısıyla doğanın tinselliğinin farkına varır. Düşünüldüğünde bu bağlam itibariyle witzig fikirler,

[189] Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 34.

fragmanlar, ironiler, *bon motslar* şiirler vb. bir araç olmaktan öteye gidemezler. İnsandaki gâye-i aksa, doğaya, öze varmaktır, bir başka ifadeyle aslında kendine dönüşü sağlamaktır. Schlegel'ın "Amacın sanat ve bilim, hayatın sevgi ve kültürdür"[190] ifadesini bu gaye-i aksa üzerinden okursak, sanatın ve bilimin kendisi bir amacın amacıdır. Bu amacın amacı olan şeyse, kendine dolayısıyla doğaya varmaktır. Doğanın kendisinin açınlanması aynı zamanda inkişaf edilmesi, tinsel olan şeyin kendisi olan kültürdür. Sevgiyse, yaşamın kendisinin içindeki tinsel olan şeye beslediği duygudur. O zaman ilgili fragmanı şöyle okumak mümkündür: Bir erek olarak sanat ve bilimin kendisi son erek olan doğanın kendisine varmak için olmalıdır. Doğanın yaratımlarının bütünü olarak yaşamın ereği de tinsel olana ulaşmak ve bunu aşkla yapmak olmalıdır.

Bu denklemde kurulan felsefî bir zemin üzerinden Schlegel'da sanatçı, sanatçı olma vasfıyla neyi başarmaktadır? Schlegel bu soruyu şu şekilde sormuş ve cevaplamıştır:

> Sanatçı olarak, neyle iftihar etmekteyim ve neyle iftihar etme hakkına sahibim? — Beni alışılagelmiş olan her şeyden sonsuza dek ayırmış ve uzak tutmuş olan kararla; olağanüstü bir biçimde tüm niyeti aşan ve niyetini sonuna kadar kimsenin öğrenmeyi başaramayacağı eserle; bana karşıt olarak gösterilen kusursuzluğu yüceltme yeteneğiyle; yoldaşlarımı en özgün çalışmalarında teşvik edebileceğimin ve ürettikleri her şeyin benim için kâr olduğunun farkındalığıyla.[191]

Sanatçı olmak, insan olmanın ötesinde bir üst konuma sahiptir. İnsanı bulunmuş olduğu monotonlaşmadan ve köhneleşmeden kurtararak ona silkelenme şuuru verir. Bu şuurla sanatçı, kendini yenilediği gibi varlığı da yeniler. Sanatçının eseri, bu yenilenme ve varlığı yeni hale getirmenin sonucudur. Bu eser, doğanın bir sanat eseri olan sanatçının eseri olmasından mütevellit, doğanın gizemini kendinde taşır. Doğanın kendisinde olan bu gizem, kendisinden kaynaklıdır. Nitekim, mütemadiyen bir değişimin, mükemmel bir oluşumun ve akıl almaz bir devingenliğin içerisinde olan doğa aynı zamanda sonsuz sayıda yaratımın

---

[190] Friedrich Schlegel, *Ideen*, frag. 111.

[191] Labarthe-Nancy, *Edebî Mutlak*, s. 262.

kaynağıdır. Aklın ve duyuların kavramada yetersiz olduğu böylesi bir doğanın doğasının, insana kapalı ve saklı kalması, doğanın kendisine dair gizemin ortaya çıkmasına sebep olur. Doğanın bir sanat eserinin eseri, tüm niyeti aşan ve niyetini sonuna kadar kimsenin öğrenmeyi başaramayacağı bir eser olması da gayet doğal bir durumdur. Bunun yanında her sanat eserinin gizemi de kendine özel olup ona dair yönelmiş bütün niyetleri aşar; ama en nihayetinde eserin amacı kusursuz olan doğayı, insanın geldiği yeri, özünü yüceltmektir. Bu yüceltme, dolaylı olarak Tinin bir parçasına dönüşen yaratıcı vasfıyla sanatçının kendisini de yüceltmesidir. Aynı zamanda sanatçı, sanatçı olmakla tinsel olanın çevrimiçiliğine girerek müşterek-felsefeyi icra eder. Bu müşterek-felsefede diğer sanatçılara özgün çalışmalarında teşvikte bulunmakla beraber, kendisi de onların üretimlerinden istifade eder. Buradan da anlaşılıyor ki, kendi yularını eline alan sanatçı, her zaman bu yuların kendisinde kalmasını istiyorsa, o yuları bırakmamak adına ortak bir birlikteliğin içine girecek ve orada devingenliğini hiçbir zaman durağan duruma getirmeyecektir.

Özgürleşme, öz-yaratım sahibi olan insanın tam-yaratımıyla başlayan bir süreçtir. Bu sürecin sonunda insan tam olarak özgürleşecektir. İnsanda özgürleşme kendi doğasına yönelmenin sonucudur. Özgürlüğün temelindeyse, his, coşku ve dürtü vardır. Sanatçıyı sanatçı yapan da bu temele sahip olmasıdır. İnsan ancak bu temel sayesinde doğanın bir parçası olmaya hak kazanır; fakat insan doğanın bir parçasıyken, sanatçı doğanın sanat eseridir.[192] Onun meydana getirmiş olduğu sanatsa, doğanın sanat eserinin sanat eseridir. Böylelikle sanatla birlikte, insan ile doğa arasında sonsuza açılan diyalektik bir alan ortaya çıkar. Bu sonsuzluk, sanat olduğu müddetçe devam edecektir. Sanat insana, özgürlüğe ermenin, dolayısıyla sonsuzluğa ermenin kendisini verir.

İnsan, merkezini [*zentrum*] arar. Merkezini yakalayan kişi ancak üstün bir ışık içinde sanatı bulabilir. İnsanın merkezi, onun doğada varoluşudur. Varoluşunun tam ortasında ve onu ayakta tutan şey, insanın öz-anlayışıdır. Öz-anlayışsa Anlamdır [Sinn].[193] Bundan dolayı,

---

[192] Schlegel, *Kritische Fragmente*, frag. 1.

[193] Friedrich Schlegel, *Ideen*, frag. 20.

sadece kendi orijinal sonsuzluk görüşü olan kişi sanatçıdır.[194] Bu fragmandaki Anlam iki şeye gönderme yapar: Kişinin varlığının anlamı ve dolayısıyla varlığın anlamı. Bundan dolayı sanat, sadece öz-anlayışa anlam katmakla kalmaz, varlığa da anlam katar. Varlık, sanatla yeniden anlam bularak yeniden doğar. Anlama ulaşmak için akıl değil, Witz ve *Fantasie* gereklidir.[195] Bu ikisi ancak insanın varoluşuna ve varlığa gerçek anlamını verebilir. Mekanik olan şeyse, Anlamdan uzak dolayısıyla varlığa, doğaya ve sanata uzaktır. Böylelikle Witz ve *Fantasie*'yle geçmiş dünyayla gelecek dünyayı şimdiki zamanda birbirine bağlayan sanatçıların sayesinde insanlık, özgür bir bireye dönüşür.[196]

---

[194] *A.g.e.*, frag. 13

[195] *A.g.e.*, frag. 109.

[196] *A.g.e.*, frag. 64.

4. SONUÇ

Schlegel'ın görevi, her daim insan kişiliğinin özgür ve tam gelişimine, insanın yaratıcı güçlerine ve olanaklı insan deneyiminin zenginliğinden yararlanma üzerine dikkatleri çekmek ve insanın doğanın bir parçası ve kendisinin yaratıcı gücünün bir nevi kaynağı olduğunu göstermek olmuştur. Bu felsefî düşüncesinde Schlegel, geleceğe güvenen ve her zaman yenilikler peşinde koşmakla kendindeki heyecanı ve coşkuyu her zaman diri tutan, en ideal olanı bulmak adına eleştiri silahını kullanarak yer yer taklide düşkün ama hiçbir zaman kendi bağımsızlığından taviz vermeyerek pasif bir duruma düşmek istemeyen ideal bir insan portresini yani bireyin kendisini çizer. Bu ideal insan portresinin temelindeyse Witz vardır.

Schlegel'in düşün dünyasında Witz, sosyal, aktif, neşeli, pasif, iyi, hüzünlü, bilimsel, arkitektonik gibi türleriyle, doğasında olan fragmanter yaratıcılığıyla, mutlak Tinin toplumcu Tin tarafı ya da mekanik ve organik olanın karşısında olan kimyasal Tin olmasıyla, evrensel felsefenin organonu oluşuyla, gidimli düşünceye muhalif olup var olanı dolaysız kavrayışıyla, açıklanamayan ve ihata edilemeyen mutlağın temaşa edilebilirliği ve açınlanabilirliği noktasında kutsal bir araç olmasıyla ve böylelikle de mutlak olana dokunabilme ona ulaşabilme özlemiyle perdesiz, kaçamak yapmaksızın bir şeyi ortaya koymaya gayret ederek witzig fikirler yaratmasıyla, sezgisel olan doğası gereği tanıtlama ve açıklamadan kaçınarak otantikliğini korumasıyla, herhangi bir şeyin boyunduruğu altına girmeden özgür ve nesnel bir şekilde kendinde amaç olarak ürettiği şeylerde nesnelliği ve evrenselliği gözetmesiyle birçok unsurdan teşekkül etmiş melez bir birliğe gönderme yapar. Bu bağlamda özgürlüğün teminatı olan Witz, bazen yaratıcı düşünce yetisini, bazen de sezgisel kavrayışı, diğer başka bağlamlarda da var olana dair felsefî anlayışı temsil ederken insanın mutlak olana yaklaşma gayretinde biricik araç olarak kendini gösterir.

Şunun altını çizmek gerekir: Schlegel için amaç Witz'in kendisi değildir; bilakis Witz, özgürlüğe ulaşmanın teminatıdır. Bundan dolayı fragmanlarında ve yazmış olduğu eserlerinde, Witz'e yapmış olduğu vurgu, orijinal olmasıyla öznel ama karakterinden ötürü

tamamiyle nesnelliği içinde barındıran, arzu edilen toplumun bir parçası olmasıyla bir taraftan bağlı ama aynı zamanda kendi öz-yaratımının her nesnede gerçekleşebiliyor olmasının bilinciyle tamamiyle özgür olan, kendi varoluşunu tamamlamak adına geçmişteki kültüre dair varolan bütün tinsel şeylerle dolup taşmak isteyen fikrî bir proje olarak bireye vermiş olduğu önemden kaynaklanır. Schlegel'a göre bu fikri proje, insanın merkezine Witz'i koymakla gerçekleşecektir. Bundan dolayı Witz, Schlegel'ın düşün dünyasında, insanın birey olmasında kilit bir rol üstlenmesinden dolayı büyük bir öneme sahiptir.

5. KAYNAKLAR

Akarsu, Bedia, (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara.

Beiser, Frederick, (2004). *The Romantic Imperative: The Concept of Early German Romanticism*, Harvard University Press.

Copleston, Frederick, (2004). *Felsefe Tarihi: Fransız Aydınlanmasından Kant'a*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul.

Cevizci, Ahmet, (1999). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul.

Deleuze, Gilles, (1995). *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, çev. Taylan Altuğ, Payel Yay. İstanbul.

Deleuze, Gilles; Guattari, Félix, (2013). *Felsefe Nedir?*, çev., Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Erhat, Azra, (2015). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Frolov, Ivan, (2004). *Felsefe Sözlüğü,* çev., Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.

Konzett, Matthias, (2000). *Encyclopedia of German Literature*, Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago.

Labarthe, P. Lacoue; Nancy, Jean-Luc, (2015). *Edebî Mutlak: Alman Romantizmi Edebiyat Kuramı*, çev, Sevgican Toy Teysseyre, İnsan Yay., İstanbul.

Pinkard, Terry, (2000). *German Philosophy: 1760-1860 The Legacy of Idealism*, Cambridge University Press, Cambridge.

Schlegel, Friedrich, (1798). *Athenäums-Fragmente*, Athenäum, Cilt: 1, say. 1, Berlin.

Schlegel, Friedrich, (2018). *Eleştirel Fragmanlar: Felsefi Aforizmalar*, çev, Kerem Duymuş, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Schlegel, Friedrich, (1800). *Ideen*, Athenäum, Cilt: 3, say. 1, Berlin.

Schlegel, Friedrich, (1797). *Kritische Fragmente*, Leyceum der schönen Künste, Cilt: 1, say. 2, Berlin.

Schlegel, Friedrich, (1998). *Philosophical Fragments*, çev. Peter Firchow, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Timuçin, Afşar, (2004). *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul.

https://www.britannica.com

https://www.dwds.de

https://www.etymonline.com

https://www.plato.stanford.edu

https://www.springer.com

https://www.tdk.gov.tr

https://www.zeno.org

6. ÖZGEÇMİŞ

İbrahim Günaydın, 22 Nisan 1987 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2009 senesinde girmiş olduğu İstanbul Üniversitesi Doğu Dilleri: Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2013 senesinde mezun oldu. Aynı üniversitenin Çift Anadal Programı'ndan 2014 senesi itibariyle Felsefe Bölümü'nden lisans derecesi ve aynı üniversitede felsefe üzerinden bir yıl formasyon aldıktan sonra Mimar Sinan Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine hak kazandı. Bunun yanında 2012 senesinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir alanında *Hikmet* kavramı üzerine yapmış olduğu tezi sunarak yüksek lisans eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra ilgili fakültede Arap Dili ve Belagatı Programı'nda doktora eğitimini kazandı. Felsefe, çeviribilim ve Arap Dili ve Edebiyatı üzerine farklı kurumlarda dersler veren İbrahim Günaydın'ın Ayrıntı Yayınlarından kolektif çeviriyle *101 Gece Masalları* tercümesi çıkmıştır.